

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی، سال اول، شماره ۳، زمستان ۹۷

ISSN: 2645-4424

جهانی شدن، نابرابری در آمدی و فقر، نمونه

موردی: کلان شهر اراک

نجمه سادات مصطفوی، غلامرضا حقیقت نائینی

بررسی تطبیقی میزان ادراک پیچیدگی درنمای

ساختمان‌های رایج امروزی و سنتی

حسام معروفی

بررسی تفاوت‌های بین مناطق مختلف شهر تهران

از نظر قیمت مسکن و شاخص‌های کیفیت زندگی

علیرضا سیاف‌زاده، نساء ترابی زیارتگاهی

برنامه‌ریزی ساماندهی تراکم‌های ساختمانی؛

مطالعه موردی: ناحیه مجاور بازار کرمان

سحر یزدی نژاد، افسون مهدوی

ساختار کالبدی محله در شهرهای

ایرانی-اسلامی

سارا سادات محمدی، علمدار علیان

مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری ۳

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری،

سال اول، شماره سه، زمستان ۱۳۹۷

ISSN: 2645-4424

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:
میلاذ فتاحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر داخلی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی نشریه:

دکتر مژگان طاهری تفتی، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر وحیده ابراهیم نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر حسن اسماعیل زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

دکتر رحیم حیدری چیا، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

دکتر وحید بیگدلی راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷
۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹
۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی
تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸،
پلاک ۳۹۳ تلفن: ۰۲۱ ۳۳ ۸۴۰۷۹۲

فراخوان پذیرش مقاله

تحولات دوران جدید، موجب دگرگونی‌هایی بسیاری در میان جلوه‌های زندگی جامعه شده است. در این دوران شهرهای سنتی ما به علت سرعت بسیار زیاد تحولات، فرصت تطابق با فرهنگ جدید را پیدا نکرد. در اثر رشد سریع جمعیت شهری چند دهه گذشته این گسست خود را بیش از پیش نشان داده است و ادعایی گزافه نیست که این گسست امروزه بدل به بزرگترین آسیب معماری و شهرسازی کشور شده و چاره‌جویی صاحب‌نظران و اندیشمندان در این حوزه بسیار ضروری به نظر می‌رسد. از سوی دیگر آنچه امروز روند پژوهش‌های شهرسازی را در کشور تهدید می‌کند فعالیت جزیره‌ای محققان کشور است. در واقع مطالعات گسسته پژوهشگران و فاصله میان طرح‌های اجرایی و مطالعات دانشگاهی آسیب دیگر این حوزه بدل شده است. از این رو «نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» با توجه به نقش موثر دانشگاهیان در یافتن راهکارهایی جهت کاهش معضلات شهرسازی کشور، بستری را برای انتشار مطالعات و پژوهش‌های صاحبان اندیشه، متخصصین، اساتید دانشگاه، مدیران، برنامه‌ریزان شهری، مهندسين و دانشجویان فراهم نموده است.

برای ارسال مقاله به نشریه لازم است تا در وب سایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir ثبت‌نام نموده و با ورود به پتل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید. پس از بررسی اولیه و داوری علمی از طرف تحریریه جهت انتشار مقاله با نویسندگان رابط تماس گرفته خواهد شد.

محورهای نشریه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری:

- برنامه‌ریزی شهری
- مبانی نظری و تاریخ شهرسازی
- مطالعات طراحی شهری
- مدیریت شهری
- گردشگری شهری
- جامعه‌شناسی شهری
- شهرسازی ایرانی و اسلامی
- شهرسازی و توسعه پایدار
- شهرسازی و اقتصاد شهری
- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در شهرسازی
- ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی
- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی
- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- مرمت و احیای بافت‌های تاریخی شهری
- نقش محیط‌زیست و اقلیم در توسعه شهری
- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در شهرسازی
- مدیریت دانش و مطالعات میان‌رشته‌ای در شهرسازی

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	جهانی شدن، نابرابری درآمدی و فقر، نمونه موردی: کلانشهر اراک نجمه سادات مصطفوی، غلامرضا حقیقت نائینی
۱۷	بررسی تطبیقی میزان ادراک پیچیدگی درنمای ساختمان‌های رایج امروزی و سنتی حسام معروفی
۲۷	بررسی تفاوت‌های بین مناطق مختلف شهر تهران از نظر قیمت مسکن و شاخص‌های کیفیت زندگی علیرضا سیاف‌زاده، نساء ترابی زیارتگاهی
۳۹	برنامه‌ریزی ساماندهی تراکم‌های ساختمانی؛ مطالعه موردی: ناحیه مجاور بازار کرمان سحر یزدی نژاد، افسون مهدوی
۵۱	ساختار کالبدی محله در شهرهای ایرانی-اسلامی سارا سادات محمدی، علمدار علیان

جهانی شدن، نابرابری درآمدی و فقر، نمونه موردی: کلانشهر اراک

نجمه سادات مصطفوی^{۱*}، غلامرضا حقیقت نائینی^۲

۱- دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه هنر تهران و عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه کالبدی شهر، جهاد دانشگاهی استان مرکزی

۲- عضو هیات علمی گروه آموزشی شهرسازی، دانشگاه هنر تهران
mostafavi@acecr.ac.ir

چکیده

کاهش فقر به عنوان نخستین هدف از مجموعه اهداف توسعه هزاره و بزرگترین چالش جهانی است. فقر حاصل نابرابری شدید اجتماعی است. برخی از صاحب نظران با توجه به آثار مثبت جهانی شدن، آزادسازی تجاری و ورود به بازارهای جهانی را یک ضرورت دانسته و عدم ورود به آن را غیرقابل توجه می دانند. در مقابل نظریه پردازانی هستند که آثار منفی جهانی شدن را بیشتر از آثار مثبت آن دانسته و این پدیده را از عوامل نابرابری بین ملت ها و مناطق ارزیابی می کنند. مطالعات اخیر در مورد رابطه بین نابرابری و رشد، پیامدهای مهمی در مورد نقش جهانی شدن در روابط رشد، توزیع و فقر را نشان می دهد. در این تحقیق به بررسی وضعیت نابرابری درآمدی، کیفیت تغذیه و ارتباط آن با فقر پرداخته شده است. در ادامه شرایط کنونی و ارتباط آن با جهانی شدن مورد تحلیل قرار می گیرد. بدین ترتیب تعداد ۴۱۲ نمونه به تناسب جمعیت هر منطقه از شهر اراک انتخاب شد. از نرم افزار GIS به منظور توزیع پراکنده نمونه ها در سطح مناطق استفاده گردید. از نرم افزار GIS برای تحلیل فضایی و از نرم افزار SPSS برای تحلیل آماری در این مقاله استفاده شد. بررسی های میدانی انجام شده نشان دهنده سطح درآمدی پایین شهر است. بررسی وضعیت رضایت از زندگی بیانگر پایین بودن میانگین رضایت از زندگی در سطح شهر تا کمتر از میانه است و آن را در سطح نسبتاً پایینی قرار می دهد. منطقه ۳ به سبب وجود بافت های روستایی و سطح وسیع بافت ناکارآمد شهری در وضعیت نامطلوب تری در زمینه کیفیت تغذیه قرار دارد. با نتایج بدست آمده از ماتریس همبستگی می توان گفت بین میانگین درآمدی، میانگین هزینه، رضایت از زندگی و کیفیت تغذیه رابطه وجود دارد. از سویی دیگر نتایج بدست آمده از ضریب همبستگی کرامر نشان می دهد که با افزایش سطح تحصیلات، سطح درآمدی، سطح هزینه ها، مالکیت خودرو و نیز رضایت از زندگی افزایش می یابد. حال آنکه افزایش تحصیلات، کیفیت تغذیه و مالکیت مسکن را افزایش نمی دهد که می تواند بیانگر این باشد که افراد با تحصیلات بالاتر هزینه خود را در بخش های دیگری به جز تغذیه (خرید خودرو) متمرکز ساخته اند. بررسی فرایند جهانی شدن و تاثیر آن بر فاکتورهای مختلفی چون نابرابری درآمدی و فقر مستلزم وجود آمارهای طولی است که در ایران و به ویژه اراک فقدان آن به شدت احساس می شود. از این رو نمی توان گفت افزایش نابرابری درآمدی کنونی شهر اراک متأثر از فرایند جهانی شدن است یا نه. در مجموع بررسی های انجام شده در خصوص شهر اراک بیانگر آن است که به سبب عدم برخورداری از ساختار قانونی و نظارتی مناسب، سیاست های اتخاذ شده برای آزادسازی اقتصاد و به ویژه خصوصی سازی صنایع تا حدود زیادی با شکست روبرو شده است. این عامل بیش از جهانی شدن بر کاهش نرخ اشتغال، افزایش نرخ بیکاری، اعتراضات خیابانی، کاهش سطح درآمدی و هزینه ای خانوار موثر بوده است.

واژگان کلیدی: نابرابری درآمدی، فقر، جهانی شدن، آزادسازی اقتصاد، اراک

۱- مقدمه

فقر بزرگترین چالش جهان است و در حال حاضر نابرابری در توزیع ثروت جهانی بسیار فاحش می باشد. حدود ۸۰ درصد از جمعیت دنیا با کمتر از ۱۰ دلار در روز زندگی می کنند و تنها ۵ درصد درآمد جهانی به ۴۰ درصد فقیرترین جمعیت جهان اختصاص یافته است؛ این در حالی است که ۷۵ درصد از درآمد جهانی متعلق به ۲۰ درصد ثروتمندترین جمعیت جهان می باشد. تعدادی از مطالعات انجام شده، جهانی شدن را به فقر پیوند می زنند (Rahim et al, 2014). به تازگی اثرات جهانی شدن بر نابرابری درآمد، به مسئله ای مهم تبدیل شده و توجه بسیاری از محققان را به خود را جلب کرده است. واقعیت این است که نابرابری درآمدی و فقر نسبی در بیشتر کشورها پس از دهه ۱۹۸۰ تشدید شده است. در کشورهای توسعه یافته، نگرانی در مورد اثرات منفی تجارت بین المللی و حرکت سرمایه در توزیع درآمد از دهه ۱۹۸۰ شروع شد و شکاف دستمزد افزایش یافت. اثرات جهانی شدن بر نابرابری می تواند قابل توجه باشد و می تواند نابرابری درآمدی را شدت ببخشد. سیاست های اقتصادی نئولیبرالی مانند کاهش انعطاف پذیری بازار کار و رفاه اجتماعی همراه با جهانی شدن، موجب افزایش نابرابری درآمد شده است. نابرابری درآمد، همراه با جهانی شدن و رکود اقتصادی در بیشتر کشورهای آفریقایی و آمریکای لاتین پس از دهه ۱۹۸۰ جدی تر شد. کشورهای در حال توسعه از فقر مداوم و افزایش نابرابری همراه با جهانی شدن رنج می برند (Lee, 2014). براساس گزارش های سالانه ارائه شده از سوی موسسه اقتصادی KOF، ایران از لحاظ جهانی شدن در بین کشورهای دنیا در رده های بسیار پایین قرار گرفته است و با این شاخص ایران رتبه ۱۵۶ در سال ۲۰۱۴ کسب کرده است (گل خندان، ۱۳۹۵).

برخی از صاحب نظران با توجه به آثار مثبت جهانی شدن، آزادسازی تجاری و ورود به بازارهای جهانی را یک ضرورت دانسته و عدم ورود به آن را غیرقابل توجیه می دانند. در مقابل نظریه پردازانی هستند که آثار منفی جهانی شدن را بیشتر از آثار مثبت آن دانسته و این پدیده را از عوامل نابرابری بین ملت ها و مناطق ارزیابی می کنند. در نهایت با توجه به نظریه های موافقان و مخالفان در باب جهانی شدن، عقیده فالك قابل اشاره است که می تواند به عنوان برآیند نظرات جهانی شدن باشد که جهانی شدن به عنوان یک فرایند تاریخی که در متن نظام بین المللی شکل می گیرد، نشانگر نابرابری های فاحش در زمینه های گوناگون است، و از این رو مزایای مربوط به رشد را در بخش ها و جوامعی که از قبل نیز از آن بهره مند بوده اند، متمرکز و وضعیت نسبی و مطلق آنهایی که از قبل نیز از آن بی بهره بوده اند بدتر می کند (آق ارکاکلی، یحیی زاده فر و نوبخت، ۱۳۹۵). براساس نظر فالك، شاید بتوان ایران را در زمره جوامعی دانست که به سبب عدم برخورداری از برخی مزایا در فرایند جهانی شدن، وضعیت نسبی آن در حال بدتر شدن است و در این میان شهرهایی چون اراک از وضعیت نابسامان تری برخوردار است. در این تحقیق به بررسی وضعیت نابرابری درآمدی، کیفیت تغذیه و ارتباط آن با رضایت از زندگی پرداخته می شود. در ادامه شرایط کنونی و ارتباط آن با جهانی شدن مورد تحلیل قرار می گیرد.

۲- ادبیات تحقیق

۱-۲- جهانی شدن

جهانی شدن پدیده ای نو ظهور نبوده، چنانچه لکنر آغاز جهانی شدن را از قرن هفدهم میلادی می داند که با تحول مهمی در عرصه جهانی همراه بوده است. به عبارتی دیگر اگرچه جهانی شدن از سالیان پیش، روند رو به رشد خود را در زندگی انسان آغاز کرده اما به دنبال صنعتی شدن جهان و پس از آن گسترش ارتباطات و فن آوری های همراه آن، سرعتی چشمگیر پیدا کرده است. در هر حال جهانی شدن یکی از پدیده های مهم دنیای معاصر است که با تعبیری چون فشرده گی، یکپارچگی و همگون سازی جهان همراه می گردد.

تعاریف متعددی برای جهانی شدن آورده شده است، هاروی آن را فشرده گی زمان و مکان دانسته و گیدنز آن را فرایند به هم وابستگی روزافزون زمان تعریف می کند. همچنان که مخالفان و موافقان متعددی را می توان برای آن بر شمرد که هر یک براساس مزایا و معایب متصور برای آن به این موضوع پرداخته اند؛ نظریه پردازان در این عرصه از ابعاد مختلفی آن را تحلیل کرده اند. برای مثال ساندرکوک بعد فرهنگی و اثرات اجتماعی (البرو، ۱۳۸۱) جهانی شدن را مدنظر قرار داده و با نگاهی مثبت به پدیده چندفرهنگی شدن ملت ها، آن را فرصتی تلقی می کند که موقعیت های جدید با خود به همراه دارد (یانگ، ۱۳۹۲). حال آن که فانشتاین به نابرابری

های در شهر ناحیه های جهانی اشاره می کند و می کوشد تا آثار اجتماعی - اقتصادی سوئی که این نابرابری ها بر شهروندان فرودست جامعه، مهاجران و گروه های قومی و نژادی در اقلیت می گذارد را شرح دهد (Fainstein, 2001). از سویی دیگر اسکات با اشاره به درهم تنیدگی حوزه های اقتصاد و فرهنگ؛ معتقد است جهانی شدن بالقوه دارای دو چهره می باشد که یک روی آن تاریک و رو به قهقراست اما روی دیگرش رو به ترقی است. به عقیده وی جهانی شدن تحت لوای نئولیبرالیسم بدون شک به نابرابریهای اجتماعی شدید و تنشهای درون شهر - منطقه ها خواهد انجامید؛ در مقابل بر این باور است که برخی اشکال سیاستهای دموکراتیک اجتماعی تجدید سازمان یافته، قادرند راه های عملی، عادلانه و قانع کننده ای ارائه کنند (اسکات، ۱۳۸۴).

بسیاری از پژوهش ها، تاثیر جهانی شدن بر افزایش نابرابری های درون کشورها و میان کشورها را تصدیق می کنند. نتیجه این پژوهش ها بیانگر آن است که جهانی شدن بر افزایش نابرابری های اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در سطح جهان تاثیرگذار بوده است. به استناد "گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال ۱۹۶۰ میلادی، سهم درآمد ۲۰ درصد ثروتمندترین مردمان در جهان از درآمد جهانی، نزدیک به ۳۰ برابر بیشتر از سهم درآمد ۲۰ درصد فقیرترین مردمان بوده است. این نسبت در سه دهه بعد همواره رو به افزایش بوده به گونه ای که در ۱۹۹۰ میلادی به ۶۰ برابر رسیده است" (ضرابی و مغانی رحیمی، ۱۳۸۶).

در این میان شهرها نیز از روند جهانی شدن در دهه های اخیر بی تاثیر نبوده اند و روند شهرنشینی و ویژگی های آنها نیز تحت شعاع این تاثیرات قرار گرفته است. فرایند جهانی شدن همچنان که در مقیاس کلان بر اقتصاد، فرهنگ، سیاست و محیط زیست تاثیرگذار است؛ تحولاتی را نیز در اقتصاد، روابط انسانی، جریانات فرهنگی و آگاهی های فردی در شهرها رقم می زند که شدت و ضعف آنها متناسب با میزان پیوستگی شهرها با جریان جهانی شدن، متفاوت است (پوراحمد، قرخلو و موسوی، ۱۳۹۰).

۲-۲- نابرابری درآمدی

مسئله توزیع درآمد نیز ابعاد گوناگونی دارد، اما آنچه به طور مستقیم مربوط به عدالت و رفاه اجتماعی می شود، توزیع درآمد بین افراد و خانوارها یا توزیع درآمد فردی است که در بسیاری از کشورها به عنوان یکی از مهمترین مسائل سیاست عمومی مطرح می شود (پرهیزکاری، مظفری و پرهیزکاری، ۱۳۹۳). نظریات متعدد و متفاوتی در خصوص نابرابری درآمدی و رابطه آن با پارامترهای دیگری چون رشد اقتصادی وجود دارد. برخی بر این باورند که نابرابری درآمدی سبب محدودیت دسترسی فقرا به منابع می شود و از این به دنبال حمایت از سیاست هایی هستند که منجر به بازتوزیع درآمد میان ثروتمندان و فقرا می گردد. بررسی رابطه بین رشد اقتصادی و نابرابری درآمدی از دغدغه های اصلی اقتصاددانان و برنامه ریزان سیاسی است. سالنامه های آماری گواهی بر شکاف درآمدی قابل توجهی بین استان های مختلف ایران می باشند. وجود نابرابری درآمدی بین مناطق سبب معضلاتی مانند افزایش نرخ مهاجرت افراد متخصص یا صاحبان ثروت از مناطق محروم به مناطق برخوردار می گردد. این موضوع نه تنها سبب ازدحام جمعیت، بروز مشکلات فرهنگی و در مواردی بی نظمی در این مناطق می گردد، بلکه سبب افزایش شکاف درآمدی بین مناطق خواهد شد (خالصی & پیرایی، ۱۳۹۵).

متداول ترین شاخص نابرابری درآمد ضریب جینی است. از نظر آماری، ضریب جینی عبارت است از نسبت اندازه نابرابری توزیع درآمد در جامعه به حداکثر اندازه نابرابری درآمدی ممکن در یک توزیع درآمد کاملاً ناعادلانه. این ضریب بین صفر و یک متغیر است و هر چه اعداد به دست آمده به صفر نزدیکتر باشند، یعنی توزیع ثروت عادلانه تر و هر چه به یک نزدیکتر باشند، یعنی ثروت در دست اقشار ثروتمند محدود شده است و توزیع درآمد به سمت نابرابری بیشتر سوق پیدا میکند. به عبارت دیگر، ضریب جینی کوچک نشان می دهد که تمام افراد جامعه تقریباً از سطح درآمد یا ثروت یکسانی برخوردار هستند، در حالی که ضریب یک نشان میدهد یک نفر تمام ثروت را در اختیار دارد و سهم مابقی از ثروت تقریباً صفر است (جبری خسروشاهی، محمودوند ناهیدی، & نوروزی، ۱۳۹۱). ضریب جینی ایران در سال ۱۳۹۵ معال ۰,۴۰۴۶ بود.

البته معیارهای سنتی نابرابری درآمدی مانند ضریب جینی بینش محدودی از نابرابری ارائه می دهند؛ چراکه این معیارها برای نابرابری های سلامت، مرگ و میر، معیارهای زندگی، تغذیه و وضعیت اجتماعی به تفکیک گروههای درآمدی جامعه توضیحی ندارند

(اکبری، ۱۳۹۳). اصطلاح نابرابری اقتصادی- اجتماعی در این پژوهش استفاده شده تا نابرابری در سطح گسترده تری یعنی نابرابری با توجه به درآمد و کیفیت تغذیه را نشان دهد.

در این که نابرابری بر موضوعاتی چون شکاف بین ثروتمندان و فقرا و یا تفاوت بین افراد برخوردار و محروم جامعه متمرکز است، اختلاف نظری نیست. از سویی دیگر نابرابری اجتماعی که از وجود تفاوت ها میان افراد و جایگاه های تعریف شده آنها ایجاد می شود، منجر به شکل گیری تفاوت در نحوه زندگی افراد به ویژه بهره مندی از حقوق، فرصت ها و امتیازات می گردد. حال آن که نابرابری ناشی از استعداد و تلاش قابل پذیرش بوده ولی در نابرابری هایی که ناشی از دو مورد مذکور نیست، اختلاف نظر جدی وجود دارد. از این رو مباحث به سمت میزان قابل تحمل نابرابری و شیوه های کاهش آن سوق داده می شوند. فقر حاصل نابرابری شدید اجتماعی است (نوز بهروز، ۱۳۸۴).

۲-۳- فقر

فقر یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری و نشانه بارز توسعه نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که ثبات سیاسی، همبستگی اجتماعی و سلامت روانی را در اقشار جامعه به خطر می اندازد. کاهش فقر به عنوان نخستین هدف از مجموعه اهداف توسعه هزاره و بزرگترین چالش جهانی است (فطرس و قدسی، ۱۳۹۳).

سازمان ملل متحد نرخ رشد سالانه ۹ درصد در تولید ناخالص ملی را به عنوان شاخص توسعه کشورها اعلام داشت؛ اما با این وجود تغییر موضعی بنیادین در گزارشات علمی آن از ابتدای دهه ۱۹۵۰ در خصوص شاخص های توسعه و اضافه نمودن شاخص های اجتماعی به این مفهوم دیده می شود (اکبری، ۱۳۸۰). به عبارتی دیگر توسعه تا پیش از این معنای صرفا اقتصادی داشته و کشورهای توسعه یافته تلقی می شدند که اقتصاد ملی آنها دارای نرخ رشد ناخالص بالایی بود^۱. اما از زمان ظهور اندیشه توسعه به عنوان یک مسئله جهانی در دوره بعد از جنگ جهانی دوم، همواره یکی از اهداف توسعه، دستیابی به استانداردهای بهتر زندگی و افزایش رفاه اجتماعی دانسته می شده است (مومنی، ۱۳۸۰) (United Nations, 2015). در حقیقت شکست برنامه ها و تجارب علمی با تکیه صرف بر مسائل اقتصادی، اندیشمندان و دولتمردان را وادار نمود تا به جنبه های اجتماعی توسعه نیز توجه نمایند. امروزه هیچ نظریه پرداز توسعه ای بر یک بعد بودن توسعه تاکید نداشته و وجوه چندگانه ای اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی، سیاسی و ... را برای آن قائل است (اکبری، ۱۳۸۰). در پاسخ به چنین وضعیتی و به منظور جلوگیری از توسعه فقر بود که نهادهای بین المللی و منطقه ای، اقدامات نمادین و عملی را در پیش گرفتند. برای مثال سازمان ملل، دهه ۲۰۰۶-۱۹۹۷ را دهه ریشه کنی فقر نامید. بانک جهانی برای تحقق دنیایی رها از فقر، جهانیان را به اقدام موثر و برخورداری عمومی از بهداشت، مسکن و آموزش دعوت نمود. در همین راستا در سال ۱۹۹۶، سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی هدف گذاری کرد که از طریق مشارکت جهانی تا سال ۲۰۱۵، نیمی از افرادی که فقیر هستند، از شرایط فقر شدید خارج شوند^۲ (ارضوم چیلر، ۱۳۸۴).

۱- پروفیسور دادلی سیزر درباره معنای توسعه اظهار داشت؛ سوالاتی که درباره توسعه یک کشور می توان کرد عبارتند از اینکه فقر چه تغییری کرده است، بیکاری چه تغییری کرده است، نابرابری چه تغییری کرده است، و چنانچه کلیه سه پدیده فوق در طی یک دوره کم شده باشد، بدون شک این دوره برای کشور مورد نظر یک دوره توسعه بوده است. اگر بر یک یا دو مورد از این مسائل افزوده گردد، بسیار عجیب خواهد بود که نتیجه را توسعه بنامیم حتی اگر درآمد سرانه دو برابر شده باشد.

۲- به استناد آمار بانک جهانی، در دهه های گذشته پیشرفت قابل ملاحظه ای در کاهش فقر در جهان اتفاق افتاده است. دستیابی به اولین هدف هزاره توسعه (کاهش ۵۰ درصدی فقر از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵) پنج سال زودتر از برنامه در سال ۲۰۱۰ اگرچه پیشرفت در کاهش فقر بود اما شمار بالای افراد فقیر در سطح جهان، وضعیتی غیرقابل قبول است و پیش بینی رشد کاهش فقر جهانی برای دست یابی به هدف پایان دادن به فقر در سال ۲۰۳۰ از سرعت کافی برخوردار نمی باشد. با توجه به برآوردهای اخیر بانک جهانی، در سال ۲۰۱۳، ۱۰/۷ درصد از جمعیت جهان (۷۶۷ میلیون نفر) درآمد روزانه کمتر از ۱/۹۰ دلار آمریکا داشته اند که در مقایسه با سال ۲۰۱۲ که ۱۲/۴ درصد (۸۸۱ میلیون نفر) بوده، کاهش یافته است. لازم به ذکر است این رقم در سال ۱۹۹۰، حدود ۳۵ درصد (۱/۸۵ بلیون نفر) می باشد. در حالی که نرخ فقر در تمامی مناطق کاهش یافته اما پیشرفتی نامتوازن داشته است. اکثریت قریب به اتفاق فقر جهانی در مناطق روستایی است که تحصیلات پایین، عمدتا مشغول به کار در بخش کشاورزی و بیش از نیمی از جمعیت شاغل زیر ۱۸ سال سن، از ویژگی های بارز آن اجتماعات می باشد (worldbank, 2016).

در مجموع فقر یکی از پدیده های نامطلوب اجتماعی و اقتصادی است که برنامه ریزان و سیاستگذاران همواره در پی کاهش و یا حذف آن اقدام نموده اند. موفقیت برنامه های فقرزدایی به همان اندازه که به سیاست ها و چگونگی اجرای برنامه ها وابسته است، به شناسایی دقیق پدیده فقر و معرف های آن نیز بستگی دارد (خلج و یوسفی، ۱۳۹۳). به عبارتی دیگر پاسخ به سوالاتی چون آیا فقر بین فقرا کاهش یافته است یا افزایش؟ آیا شکاف فقر بهبود یافته است، آیا توزیع درآمد، عادلانه تر شده و در جهت بهبود وضعیت رفاهی مردم بوده است؟ سیاست های اقتصادی دولت در روند فقرزدایی چه تاثیری داشته است؟ چه عاملی بیشترین تاثیر را بر روند فقر دارد؟ همواره دغدغه تحلیل گران اجتماعی و اقتصادی و نیز سیاستگذاران و برنامه ریزان بوده است (شریف آزاده و انتظار، ۱۳۹۰). به طور کلی پدیده فقر از سالهای بسیار دور وجود داشته و کشورهای متعددی را درگیر ساخته است. بنابراین، کاهش و یا ریشه کن کردن فقر به عنوان یک مسئله مهم در بسیاری از کشورها از سوی دولت ها و سازمان های بین المللی دنبال می شود. به منظور درک تهدیداتی که مسئله فقر با آن روبروست، شناسایی ابعاد و روند آن ضروری به نظر می رسد (Bourguignon, 2003 & Chakravarty (United Nations, 2006). در همین راستا، از دهه های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، کمیسیون های برجسته جهانی که برای مطالعه دغدغه های بین المللی ایجاد شدند، موضوعات اصلی اغلب کنفرانس های جهانی را شکل دادند. از ویژگی های این کمیسیون های بین المللی، تلاش برای هم پیوندی آرمان های انسان بود. توسعه پایدار با تاکید دوگانه خود بر تازه ترین نگرانی ها - توسعه و محیط زیست - از جمله این تلاش ها می باشد (مصطفوی، غربی و سابوته، ۱۳۹۳). یکپارچه سازی محیط زیست و توسعه به منظور پیشگیری از تشدید فقر، عدم سلامت، شکاف روبه فزونی میان کشورهای فقیر و غنی و زوال بی وقفه اکوسیستم ها بوده است. همچنین تعاریف مهم در چارچوب اهداف توسعه هزاره با تاکید جدی بر اصول پایداری و امحای فقر امروزه در اکثر خط مشی ها و ساز و کارهای حقوقی بین المللی مربوط به توسعه پایدار همچون اجلاس جهانی سازمان ملل متحد در مورد توسعه پایدار منعکس گردیده اند (رمضانی قوام آبادی و شفیق فرد، ۱۳۹۵).

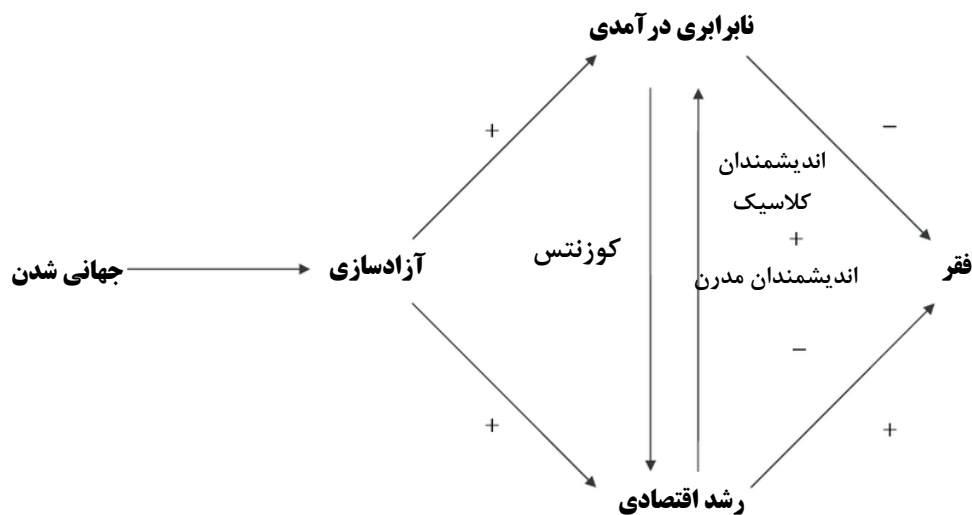
۲-۴- جهانی شدن، نابرابری درآمدی و فقر

چندین توضیح نظری درباره افزایش نابرابری درآمدی در کشورهای در حال توسعه همراه با جهانی شدن ارائه شده است. کشورهای در حال توسعه پس از دهه ۱۹۸۰، همزمان با شروع فرایند جهانی شدن کشورها، با رقابت بین المللی با دیگر کشورها مواجه شد. این روند نتایجی در بر داشت که توسط نظریه تجارت بین المللی ارائه نشده بود. به عبارتی دیگر رشد تجارت بین الملل و برونسپاری، موجب می شود که کارگران ماهر در کشورهای در حال توسعه کالاهایی را تولید کنند که توسط کارگران نیمه ماهر در کشورهای توسعه یافته تولید می شد و این وضعیت آنان را بدتر می کند. از سویی دیگر منجر به افزایش نابرابری درآمد در هر دو کشور شود. افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی و واردات کالاهای سرمایه ای نیز در کشورهای در حال توسعه نتایج مشابهی را در بر دارد، زیرا با تولید مرتبط بوده و نیازمند نیروی ماهر است. دولت در کشورهای در حال توسعه اساساً از صنایع آسیب پذیر با کارگران ناماهر پشتیبانی می کند؛ از این رو لیبرال سازی می تواند اثرات منفی بر کارگران فقیر داشته باشد. جهانی سازی مالی و جنبش های سرمایه ای بین المللی می تواند منافع توزیع درآمد در کشورهای در حال توسعه را نیز تحت تاثیر قرار دهد. سیاست های آزادسازی اقتصادی در کشورهای در حال توسعه موجب بی ثباتی مالی می شود. نابرابری درآمد و فقر معمولاً پس از بحران های مالی تشدید می شوند. سرمایه گذاری مستقیم خارجی با افزایش نابرابری از طریق خروج سود، سرکوب کارگران و دوگانگی صنایع ارتباط دارد. تلاش های کشورهای در حال توسعه برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی که عموماً "رقابت برای پایین رفتن" نامیده می شود؛ به بدتر شدن شرایط طبقه کارگر منجر می شود. علاوه بر این کاهش هزینه های مالی از طریق کاهش هزینه های آموزش، بهداشت عمومی و ... وضعیت فقرا را بدتر نموده و منجر به افزایش نابرابری دستمزد می شود. تمام این استدلال ها که در تحقیقات متفاوت بدان رسیده اند، نشان می دهد که جهانی شدن می تواند نابرابری درآمد را در کشورهای در حال توسعه را افزایش دهد.

در بررسی تاثیرات جهانی شدن بر فقر، بایستی اثرات جهانی شدن بر رشد، نابرابری و تاثیر نابرابری بر رشد را درک کرد. مطالعات اخیر در مورد رابطه بین نابرابری و رشد، پیامدهای مهمی در مورد نقش جهانی شدن در روابط رشد، توزیع و فقر را نشان می دهد. در حالی که کوزنتس رابطه شکل معکوس U را بین رشد اقتصادی و نابرابری درآمد تایید می کند، تحقیقات بسیاری تاثیرات نابرابری بر رشد را روشن می سازند. آنها بر این تاکید دارند که توزیع نابرابر درآمد می تواند از طرق متعدد به رشد اقتصادی

آسیب برساند. به عبارتی دیگر در نتیجه نابرابری بالای درآمد ناشی از موقعیت اقتصاد سیاسی، بحران‌های اجتماعی و بی‌ثباتی سیاسی به وقوع می‌پیوندد و از این طریق باعث کاهش سرمایه‌گذاری و رشد می‌گردد. مطالعات انجام شده براساس دیدگاه نئوکینزی نشان می‌دهند که توزیع نابرابر ثروت، رشد اقتصادی را از بین می‌برد؛ زیرا فقرا نمی‌توانند آموزش کافی برای فرزندان را فراهم کنند؛ به عبارتی دیگر نابرابری موجب بازتولید فقر شود. نابرابری درآمدی می‌تواند با بی‌ثباتی اقتصاد کلان و محدود کردن ظرفیت دولت برای مدیریت اقتصاد، برای رشد اقتصادی مضر باشد. از این رو نهایتاً نابرابری ثروت و قدرت را برای تعداد کمی از نخبگان به ارمغان می‌آورد. اگر نابرابری به طور قابل ملاحظه‌ای مانع رشد اقتصادی شود، نه تنها فقر را به طور مستقیم افزایش می‌دهد، بلکه آن را به طور غیرمستقیم تشویق می‌کند. در این راستا جهانی شدن می‌تواند اقرا ت پیچیده‌ای بر رابطه بین نابرابری، رشد و فقر داشته باشد (Lee, 2014).

به طور کلی دو مکتب فکری در این باره وجود دارد؛ خوشبینان که جهانی شدن را به عنوان راه حل فقر و نابرابری و بدبینانی که جهانی شدن را به عنوان علت فقر و نابرابری می‌دانند. برای مثال تحقیقات صندوق بین‌المللی پول بر این باور است که جهانی شدن درآمد و استانداردهای زندگی را در بسیاری از نقاط جهان تقویت کرده است. بانک جهانی نیز دیدگاهی مشابهی در خصوص جهانی شدن دارد. از سویی دیگر نهادهای دولتی و غیردولتی و بسیاری از محققان بر این باور هستند که مردم فقیر نمی‌توانند از مزایای جهانی شدن بهره‌برند (Rahim et al, 2014).

شکل ۱- رابطه بین جهانی شدن، آزادسازی، نابرابری درآمدی، رشد اقتصادی و فقر (Nissanke & Thorbecke, 2010)

۳- پیشینه تحقیق

همانطور که پیش از این نیز گفته شد دو دسته دیدگاه در خصوص جهانی شدن و اثرات آن وجود دارد؛ در این راستا پیرامون تاثیر جهانی شدن بر فقر نیز این دو دیدگاه حاکم است.

۳-۱- جهانی شدن موجب کاهش نابرابری و فقر می‌شود.

درمر در بررسی اثرات جهانی شدن بر رشد اقتصادی، با بررسی ۱۲۳ کشور در حال توسعه، اذعان می‌دارد که جهانی شدن در بلند مدت بر کاهش فقر موثر خواهد بود.

پراد و همکارانش با بررسی جهانی شدن مالی و رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه و کشورهای صنعتی، تایید می‌کنند که در صورت ترکیب سیاست‌های مناسب اقتصاد کلان و دولت‌های لایق، جهانی شدن مالی منجر به رشد مناسب اقتصادی می‌شود.

اما با بررسی رابطه سرمایه گذاری خارجی و نیروی کار در کشورهای در حال توسعه، اثبات می کند که سرمایه گذاری خارجی در کوتاه مدت بر سطح دستمزدها اثری مثبت دارد. کلاینز و همکاران با مطالعه اثرات جهانی شدن بر ساختار مالی در کشورهای در حال توسعه و با توسعه یافته نشان می دهد که در صورت وجود دولت کارآمد، جهانی شدن باعث بهبود و کاهش بحران مالی در کشورها خواهد شد. حسن زاده و فوز مسلمیان با ارزیابی آثار جهانی شدن بر فقر در کشورهای در حال توسعه به این نتیجه رسیده اند که جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی می تواند منفعتی در جهت کاهش فقر در بلند مدت داشته باشد اما در کوتاه مدت پیشنهاد می شود که از سیاست های حمایتی توسط دولت برای خنثی کردن اثرات سرمایه گذاری های خارجی در جهت کاهش فقر استفاده شود (حسن زاده و فوز مسلمیان، ۱۳۸۹).

۳-۲- جهانی شدن به افزایش نابرابری و فقر دامن می زند.

نتایج بررسی دورن و همکارانش در رابطه بین جهانی شدن و نابرابری درآمدی ۱۴۰ کشور نتایج قبلی را تایید می کند که نابرابری درآمد و جهانی شدن در بین کشورها رابطه مثبت دارند. این رابطه مثبت عمدتاً به وسیله باز بودن صادرات، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و جهانی شدن اجتماعی محقق می گردد. رابطه مثبت در تمامی نمونه کشورها از جمله بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه وجود دارد. در کشورهای با اقتصاد پیشرفته، نتایج اشاره به مثبت بودن رابطه جهانی شدن و نابرابری درآمد ندارد. به طور کلی رابطه خطی بین جهانی شدن و نابرابری درآمدی وجود ندارد و عوامل متعددی بر نابرابری درآمدی موثر است (Dorn, Fuest, & Potrafke, 2017).

هانسون در تحقیق اثرات جهانی شدن بر درآمد نیروی کار و فقر، استدلال می کند که درآمد نیروی کار در مناطقی که به کشور آمریکا نزدیکتر هستند، افزایش بیشتری در مقایسه با نقاط دورتر داشته است (Hanson, 2005).

دمورتال با بررسی امکان کاهش فقر جهانی معتقد است رشد اقتصادی به تنهایی نمی تواند بر کاهش سطح فقر موثر باشد و رشد اقتصادی می بایست در جهت مبارزه با فقر باشد (Vandemoortele, 2002).

بانک جهانی در تحقیقی با عنوان فقر در عصر جهانی شدن با بررسی وضعیت کشورهای در حال توسعه تایید می کند که جهانی شدن تقاضا برای نیروی کار کشورهای بسیار فقیر و نیز کشورهای با درآمد متوسط را افزایش نمی دهد (Salvatore, 2012).

برگ و نیلسون در روش FE، جهانی شدن و زیر شاخص های آن باعث افزایش نابرابری درآمد می شود و در روش GMM، تنها شاخص جهانی شدن سیاسی اثر منفی روی نابرابری درآمد دارد (Bergh & Nilsson, 2010).

دیوید افزایش بازبودن تجاری به کاهش نابرابری درآمد منجر، اما افزایش سرمایه گذاری مستقیم خارجی باعث گسترش نابرابری درآمد می شود (David, 2011).

عطیف و همکارانش در تحقیق خود پیرامون ۶۸ کشور در حال توسعه اثبات کردند که در تمام روش های مورد استفاده جهانی شدن نابرابری درآمد را افزایش می دهد (Atif et al, 2012).

ناجی میدانی در مطالعه ای در کشور ایران سال های ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹ استدلال می کند که جهانی شدن به نابرابری درآمد و تشدید توزیع نابرابر درآمد در ایران منجر شده است (ناجی میدانی، ۱۳۸۲).

نتایج تحقیق گلخندان و همکارانش در مطالعه ای با عنوان آیا جهانی شدن منجر به نابرابری درآمد می شود نشان دهنده رابطه علیت از سمت جهانی شدن و ابعاد آن یعنی جهانی شدن اقتصادی اجتماعی و سیاسی به نابرابری درآمد است. بنابراین رشد جهانی شدن با وجود ساختار فعلی اقتصاد ایران باعث افزایش نابرابری شده و وضعیت توزیع درآمد را بحرانی تر خواهد کرد (گلخندان، ۱۳۹۳).

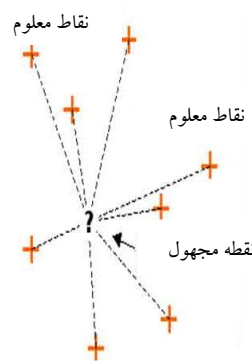
یافته های اصغرپور و همکارانش در بررسی تاثیر جهانی شدن بر توزیع درآمد در بین کشورهای عضو سازمان کنفرانس سازمان اسلامی، نشان می دهد توزیع درآمد با افزایش درآمد سرانه واقعی بهبود یافته و با گسترش جهانی شدن نامتعادل تر می گردد (اصغرپور، سلمانی، و فرید، ۱۳۹۳).

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع کمی بوده و با استفاده از پرسشنامه تدوین شده، وضعیت درآمدی و کیفیت تغذیه شهروندان برای بررسی سطح کمی و کیفی نابرابری در شهر اراک محاسبه می‌شود. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران محاسبه شد. جمعیت شهر اراک رودکی براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، تن می‌باشد که حجم نمونه معادل ۳۸۴ تن محاسبه شد. برای رسیدن به اشباع نظری و توزیع نرمال تر ۴۱۲ نمونه ملاک عمل قرار گرفت.

پرسشنامه براساس پوشش مکانی تمام شهر توزیع گردید. اطلاعات جمع آوری شده از طریق سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ابتدا اطلاعات پرسشنامه براساس مکان در نقاط معلوم تکمیل شد و پس از آن برای تهیه نقشه به سبب وجود نقاط مجهول در محله از ابزار درون یابی در GIS استفاده شد.

به این منظور از روش واحد همسایگی طبیعی^۱ را برای تهیه نقشه‌های خرده ابعاد و از روش IDW را برای تهیه نقشه ظرفیت اجتماعی استفاده شد. این روش شبیه مدل IDW است و از میانگین وزن دار در درون یابی استفاده می‌کند. تفاوتش با مدل IDW در این است که بین نقاط، مثلث‌های هم ارزش می‌سازد و براساس درصد مساحت اشغال شده بوسیله هر مثلث، وزن دهی می‌کند. روش واحد همسایگی طبیعی، از نوع روش‌های درون یابی محلی است. این روش از الگوریتم همسایگی یا مجاورت استفاده کرده و ارزش نقاط مجهول را بدین روش محاسبه می‌کند. مهمترین ویژگی این مدل، کاربرد آن برای مناطق ناهمبند است و از دیگر خصوصیات آن سادگی در اجرا و عدم استفاده از شعاع جستجو یا تعیین تعداد نقاط همسایه می‌باشد.

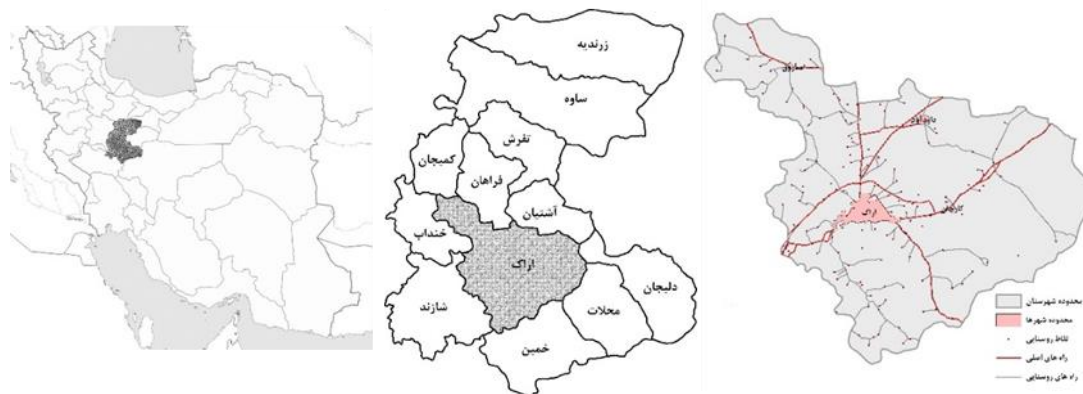

شکل ۲: موقعیت استفاده از ابزار درون‌یابی GIS با روش واحد همسایگی طبیعی

۵- موقعیت کلانشهر اراک

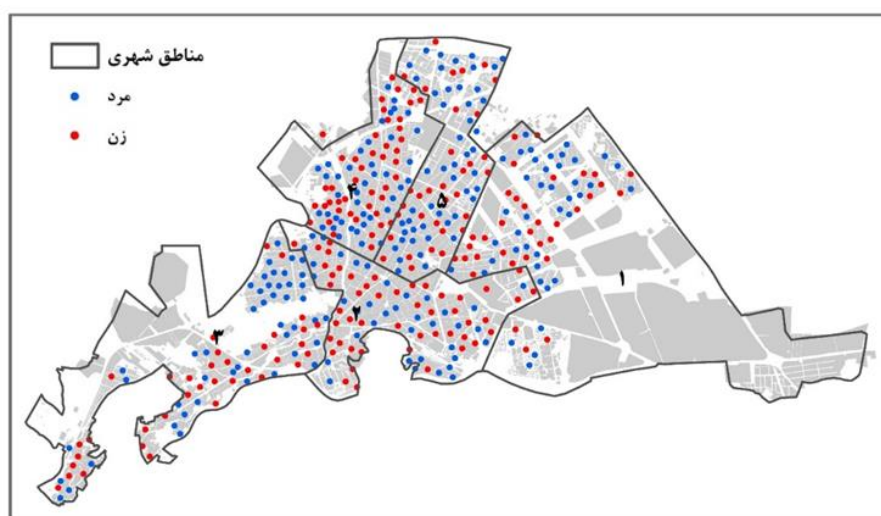
شهر اراک از لحاظ مختصات جغرافیایی در عرض شمالی ۳۴ درجه و ۵ دقیقه و طول شرقی ۴۹ درجه و ۴۲ دقیقه با میانگین ارتفاعی ۱۷۵۵ متر از سطح دریا واقع گردیده است. این شهر، مرکز شهرستان اراک و مرکز استان مرکزی می‌باشد.

^۱ - Neighbor Natural

شکل ۳- موقعیت استان مرکزی در ایران (سمت چپ)، شهرستان اراک در استان مرکزی (میان) و شهر اراک در شهرستان اراک (سمت راست)

جمعیت شهر اراک که به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است طبق آخرین سرشماری (۱۳۹۵) برابر با ۵۲۰۹۴۴ می باشد. در این پژوهش در برخی شاخص ها مراجعه به اسناد و آمارهای طبقه بندی شده صورت می گیرد و در برخی دیگر نیازمند پیمایش است. بر اساس فرمول کوکران با توجه به جمعیت شهر تعداد نمونه ۳۸۴ با سطح خطای ۵ درصد استخراج شده است که مبنای تحلیل قرار خواهد گرفت. در این پژوهش به سبب نیاز به نمونه های بیشتر جهت رسیدن به توزیع نرمال تر در محاسبات از ۴۱۲ نمونه (۲۱۵ مرد و ۱۹۷ زن) استفاده شد. این تعداد نمونه به تناسب جمعیت هر منطقه توزیع گردید. از نرم افزار GIS به منظور توزیع پراکنده نمونه ها در سطح مناطق استفاده گردید. در ادامه نقشه پراکندگی نمونه ها در سطح شهر ارائه می شود.

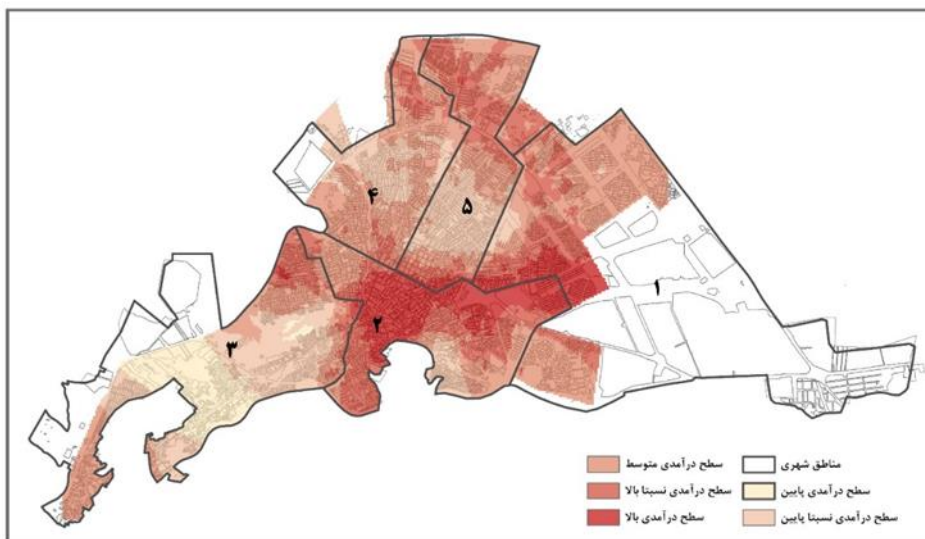
شکل ۴- پراکندگی نمونه های مورد تحقیق در سطح مناطق کلانشهر اراک به تفکیک جنسیت

۵-۱- برابری درآمدی

به سبب نبود اطلاعات دقیق در خصوص وضعیت درآمدی در سطح شهر، با پرسش از نمونه ها مشخص گردید که تقریباً ۶۰ درصد نمونه ها در سطح درآمدی ۱,۵ تا ۳ میلیون تومان می باشند. در این میان تنها ۱۲ درصد از نمونه ها درآمدی بیش از ۳ میلیون کسب می کنند. این وضعیت در منطقه ۳ تشدید می شود که علت اصلی آن را می توان در اضافه شدن دو روستای سنجان و کرهرود به منطقه ۳ (پایین تر بودن سطوح درآمدی روستا نسبت به شهر) و نیز بالا بودن درصد بافت های فرسوده و ناکارآمد شهر (تراکم افراد با سطح درآمدی پایین) در این منطقه دانست.

جدول ۱- وضعیت درآمدی خانوار در کلانشهر اراک به تفکیک مناطق شهری

عنوان	۱	۲	۳	۴	۵	کل شهر
زیر ۸۰۰ هزار تومان	۳	۲	۱۷	۳	۴	۲۹
۸۰۰۰۰ تا ۱,۵ میلیون	۷	۱۳	۲۰	۲۲	۲۳	۸۵
یک میلیون و پانصد تا ۲ میلیون	۲۹	۲۲	۲۰	۳۴	۳۱	۱۳۶
۲ تا ۳ میلیون تومان	۲۶	۳۱	۲۰	۲۰	۱۵	۱۱۲
۳ تا ۴,۵ میلیون تومان	۸	۱۲	۶	۷	۷	۴۰
بالای ۴,۵ میلیون تومان	۲	۶	-	-	۲	۱۰

شکل ۱- وضعیت سطح درآمدی خانوار در مناطق مختلف کلانشهر اراک

جدول ۲- امتیاز برابری درآمدی در مناطق مختلف کلانشهر اراک

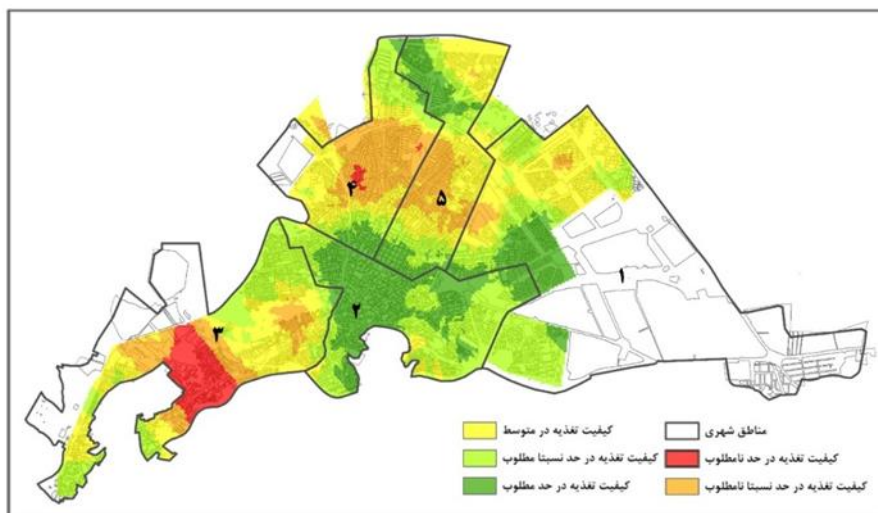
منطقه	میانگین امتیاز (۶-۱)	میانگین درآمدی هزار ریال	میانگین امتیاز (۱۰۰-۰)
۱	۳,۴۷	۲۴۷۰۰	۴۹,۴
۲	۳,۶۵	۲۶۵۰۰	۵۳
۳	۲,۷۳	۱۶۸۰۰	۳۴,۶
۴	۳,۰۷	۲۰۷۰۰	۴۱,۴
۵	۳,۰۵	۲۰۵۰۰	۴۱
کل شهر	۳,۱۹	۲۲۰۰۰	۴۳,۸

۵-۲- کیفیت تغذیه

کیفیت تغذیه از شاخص‌های مهمی کیفیت زندگی است و به طور مستقیم متاثر از سطح درآمدی افراد می‌باشد و در این تحقیق در قالب میزان مصرف لبنیات، پروتئین و سبزیجات مورد سنجش قرار گرفته است. میانگین پاسخ نمونه‌ها به این سه سوال در بازه یک تا پنج برابر ۱,۹۶ تا ۴,۶۵ بوده که نشان از شکاف طبقاتی اجتماع مورد سنجش دارد. به طور کلی امتیاز این شاخص در کل شهر برابر ۶۹ از ۱۰۰ بوده که در منطقه ۲ و ۳ به ترتیب با میانگین امتیاز ۷۸,۸ و ۶۲,۴ به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین امتیاز را در بین مناطق دارند.

جدول ۳- امتیاز گوپه های سنجش کیفیت تغذیه در کلانشهر اراک

گوپه	در یک ماه گذشته استفاده نکرده ام	ماهی دو وعده	هفته ای یک وعده	هفته ای سه وعده	هفته ای سه هفته و بیشتر	میانگین امتیاز (۵-۱)
مصرف گوشت و پروتئین	۲۴	۸۱	۱۴۵	۱۱۶	۴۶	۳,۱۹
مصرف لبنیات	۶	۳۱	۷۶	۱۴۹	۱۵۰	۳,۹۹
مصرف میوه و سبزیجات	۱۰	۲۹	۵۵	۱۴۵	۱۷۳	۴,۰۷

شکل ۶- وضعیت کیفیت تغذیه خانوار در مناطق مختلف کلانشهر اراک

جدول ۴- امتیاز کیفیت تغذیه در مناطق مختلف کلانشهر اراک

منطقه	میانگین امتیاز (۲۵-۵)	میانگین امتیاز (۱۰۰-۰)
۱	۱۱,۷۲	۷۲,۶۷
۲	۱۲,۴۵	۷۸,۷۸
۳	۱۰,۴۸	۶۲,۳۵
۴	۱۰,۵۵	۶۲,۸۹
۵	۱۱,۰۷	۶۷,۲۸
کل شهر	۱۱,۲۵	۶۸,۷۵

۶- تحلیل یافته‌ها

به استناد مطالعات انجام شده در شهر اراک در حوزه اقتصادی، شکل گیری صنایع از دهه ۵۰ به بعد در شهر اراک و افزایش شمار کارگران صنعتی موجبات بالا رفتن سهم بخش صنعت^۱ (به ویژه صنایع سنگین و نه کارگاهی) در مقایسه با سایرین در اقتصاد این شهر شده است. از اواخر دهه ۸۰ و نیز دهه ۹۰ با ایجاد مشکلات عدیده ای در اقتصاد کشور از جمله بخش صنعت در شهرهای میانی و بزرگ، تعداد بسیاری از کارخانه های شهر اراک نیز رو به تعطیلی و یا ورشکستگی رفتند و بخش عظیمی از نیروی کار را با مشکلات عدیده ای روبرو ساخت. به عبارتی دیگر واگذاری صنایع به بخش خصوصی بدون ایجاد ساختار نظارتی و قانونی مورد

۱- سهم صنعت در تولید ناخالص داخلی استان در استان مرکزی به ۳۷/۵ درصد می رسد (سازمان برنامه و بودجه استان مرکزی، ۱۳۹۴).

نیاز، بیشترین ضربه را به بخش صنعت در این شهر وارد نمود و موجب تعطیلی و یا بی رونقی صنایع متعددی از این شهر شد که زمانی در مقیاس ملی از آنها یاد می شد. این عامل در کنار مناسب نبودن تنوع^۱ و مقیاس^۲ فعالیت های اقتصادی در اراک می تواند یکی از مهمترین عوامل افزایش بیکاری در سال های اخیر باشد. شکل گیری صنایع در این شهر و مهاجرت از شهرهای کوچک و روستاها برای کسب فرصت های شغلی به ویژه در بخش صنعت در دهه های گذشته یکی از عوامل اصلی بالا بودن جمعیت کارگری این شهر است. از این رو بیکاری شمار زیادی از شاغلان بخش صنایع که بیشتر در سطوح پایین درآمدی محسوب می شدند؛ نابرابری درآمدی را افزایش داد.

بررسی های میدانی انجام شده نشان می دهد که میانگین درآمد در شهر اراک کمتر از ۲/۵ میلیون تومان بوده و در مجموع سطح درآمدی پایینی است. همانطور که گفته شد؛ این وضعیت در منطقه ۳ تشدید می شود. الحاق دو روستای سنجان و کرهرود به این منطقه و نیز بالا بودن درصد بافت های فرسوده و ناکارآمد شهر در این منطقه می تواند علت اصلی این نتیجه باشد. از سویی دیگر کیفیت تغذیه در مناطق ۳ و ۴ از میانگین شهر پایین تر می باشد. بررسی وضعیت رضایت از زندگی بیانگر پایین بودن میانگین رضایت از زندگی در سطح شهر تا کمتر از میانه است و آن را در سطح نسبتاً پایینی قرار می دهد. در این شاخص نیز منطقه ۳ در وضعیت نامطلوب تری قرار دارد. با نتایج بدست آمده از ماتریس همبستگی می توان گفت که با اطمینان ۰/۹۹ درصد و سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱ بین میانگین درآمدی، میانگین هزینه، رضایت از زندگی و کیفیت تغذیه رابطه وجود دارد. بدین معنی که با افزایش سطح درآمد، میانگین هزینه، کیفیت تغذیه و رضایت از زندگی نیز افزایش می یابد.

جدول ۵- ماتریس همبستگی بین میانگین درآمدی، میانگین هزینه، رضایت از زندگی و کیفیت تغذیه

همبستگی اسپیرمن		کیفیت تغذیه	رضایت از زندگی	میانگین هزینه	میانگین درآمدی
کیفیت تغذیه	Correlation Coefficient	۱,۰۰۰	.۳۷۴**	.۴۷۶**	.۶۱۸**
	Sig. (2-tailed)	.	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
رضایت از زندگی	Correlation Coefficient	.۳۷۴**	۱,۰۰۰	.۲۹۳**	.۴۳۷**
	Sig. (2-tailed)	۰,۰۰۰	.	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰
میانگین هزینه	Correlation Coefficient	.۴۷۶**	.۲۹۳**	۱,۰۰۰	.۷۰۰**
	Sig. (2-tailed)	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	.	۰,۰۰۰
میانگین درآمدی	Correlation Coefficient	.۶۱۸**	.۴۳۷**	.۷۰۰**	۱,۰۰۰
	Sig. (2-tailed)	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰	.

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

از سویی دیگر نتایج بدست آمده از ضریب همبستگی کرامر (خی دو) نشان می دهد که با افزایش سطح تحصیلات، سطح درآمدی، سطح هزینه ها، مالکیت خودرو و نیز رضایت از زندگی افزایش می یابد. حال آنکه افزایش تحصیلات، کیفیت تغذیه و مالکیت مسکن را افزایش نمی دهد که می تواند بیانگر این باشد که افراد با تحصیلات بالاتر هزینه خود را در بخش های دیگری به جز تغذیه (خرید خودرو) متمرکز ساخته اند.

جدول ۶- ماتریس همبستگی بین سطح درآمدی، رضایت از زندگی و کیفیت تغذیه

- ۱- بر طبق حساب تولید استانی سال ۱۳۹۳ (آخرین آمار موجود)، سهم فعالیت های بخش های "کشاورزی، شیلات و جنگلداری"، "صنعت و معدن" و "خدمات" از ارزش افزوده کل استان به ترتیب ۱۴، ۴۵/۶۲ و ۴۰/۳۹ درصد است. بررسی زیربخش ها نشان می دهد که بخش عمده ای از ارزش افزوده، متعلق به چند بخش اصلی همانند عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها و اداره امور عمومی و خدمات شهری است و بسیاری از فعالیت های دارای اهمیت، سهم متناسبی در اقتصاد استان ندارد (مرکز آمار ایران، حساب تولید، سال ۱۳۹۳).
- ۲- مقایسه جایگاه استان مرکزی در مقایسه با سه استان دارای جایگاه برتر (تهران، اصفهان و خراسان)، از متغیرهای کارگاه های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر کشور در سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۹۲ نشان دهنده تنزل رتبه این استان از ۶ به ۱۰ در بین استان های کشور است (سرشماری عمومی کارگاه های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر، ۱۳۷۹ و ۱۳۹۲).

همبستگی کرامر		Value	Approx. Sig.
رضایت از زندگی	Phi	.۷۶۴	.۰۰۰
	Cramer's V	.۲۸۹	.۰۰۰
میانگین درآمدی	Phi	.۴۰۲	.۰۰۱
	Cramer's V	.۱۸۰	.۰۰۱
میانگین هزینه	Phi	.۴۱۴	.۰۰۰
	Cramer's V	.۱۸۵	.۰۰۰
کیفیت تغذیه	Phi	.۴۵۶	.۴۲۶
	Cramer's V	.۱۷۲	.۴۲۶
مالکیت خودرو	Phi	.۳۸۶	.۴
	Cramer's V	.۱۷۳	.۴
مالکیت مسکن	Phi	.۲۴۱	.۲۹۴
	Cramer's V	.۱۳۹	.۲۹۴

نتیجه گیری

برخی مطالعات بیانگر آن است که ایران در حال حاضر در فرایند جهانی شدن قرار گرفته و فرصت ها و تهدیدهایی را از این رو تجربه می کند. حال آن که برخی دیگر بر این باورند که جهانی شدن برای ایران اتفاق نیافتاده است و ایران بیشتر تحت تاثیر آزادسازی قرار گرفته است. در این میان اگر نظریه فالك را بپذیریم و ایران را در می توان زمره جوامعی دانست که به سبب عدم برخورداری از برخی مزایا در فرایند جهانی شدن، وضعیت نسبی آن در حال بدتر شدن است. از این رو سیاست های اتخاذ شده در جهت آزادسازی در ایران در کنار عقب ماندن از فرایند جهانی شدن به سبب نبود شرایط و الزامات مورد نیاز، می تواند توجیه وضعیت اقتصادی و اجتماعی کنونی شهرهای ایران باشد.

آزادسازی بازار و خصوصی سازی موسسات دولتی بخشی از اصلاحات اقتصادی است که بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دنبال آن هستند تا از طریق مشارکت و مالکیت بیشتر بخش خصوصی به کارایی فعالیت های اقتصادی دست یابند و انتظار می رود تا با ایجاد رقابت و کارایی به سطح بالاتر رشد اقتصادی دست یابند. در اینجا تاثیر و تاثیر این تغییرات با دیگر عوامل اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیکی از قبیل مرحله رشد اقتصادی، روند تولید ناخالص داخلی، بیکاری، نرخ تورم، رشد جمعیت و پیشرفت های تکنولوژیکی را نمی توان نادیده گرفت. آزاد سازی یک امر مقطعی و یکباره نیست. درجه آمادگی برای اجرای سیاست های آزادسازی بسته به شرایط اقتصاد کلان، ساختار بازار و میزان رقابت در کشورهای مختلف متفاوت است. در فراگرد آزادسازی، برخورداری از ساختار قانونی و نظارتی مناسب به منظور اطمینان از رقابت سالم و ایفای تعهدات، شرطی لازم است.

در خصوص شهر اراک به سبب عدم برخورداری از ساختار قانونی و نظارتی مناسب، سیاست های اتخاذ شده برای آزادسازی و به ویژه خصوصی سازی صنایع تا حدود زیادی با شکست روبرو شده است. این عامل در جهت کاهش نرخ اشتغال بسیار موثر بوده است. افزایش نرخ بیکاری، اعتراضات خیابانی، کاهش سطح درآمدی و هزینه ای خانوار منجر به کاهش رضایت از زندگی در شهر اراک به کمتر از ۵۰ درصد شده است. البته دیگر عوامل اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیکی نیز نباید نادیده گرفته شوند.

به طور کلی باید خاطر نشان کرد که فرایند جهانی شدن و تاثیر آن بر فاکتورهای مختلفی چون نابرابری درآمدی، فقر و ... مستلزم وجود آمارهای طولی است که متأسفانه در ایران و به ویژه اراک فقدان آن به شدت احساس می شود. از این رو نمی توان گفت افزایش نابرابری درآمدی کنونی شهر اراک متأثر از فرایند جهانی شدن است یا نه.

منابع

۱. ارضروم چیلر، ن. (۱۳۸۴). ابعاد گوناگون فقر در ایران. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره بررسی ها و سیاست های اقتصادی. تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲. اسکات، آ. (۱۳۸۴). شهر-منطقه های جهانی. ترجمه: پانته آ لطفی کاظمی، تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.
۳. اصغریپور، ح.، سلمانی، ب.، فرید، ص. (۱۳۹۳). تاثیر جهانی شدن بر توزیع درآمد در بین کشورهای عضو سازمان کنفرانس سازمان اسلامی. فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی، سال دوم، شماره ۶، ۱۲۳-۱۴۰.
۴. آق ارکاکلی، آ.، یحیی زاده فر، م.، نوبخت، م. (۱۳۹۵). مطالعه توسعه مالی بین الملل و نقش آن بر جهانی شدن اقتصاد در کشور ایران با استفاده از داده های تابلویی. فصلنامه علم پیژوهشی، پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی، سال ششم، شماره بیست و دوم، ۳۷-۵۶.
۵. اکبری، غ (۱۳۸۰). وضعیت فعلی جامعه ایران با نظر به شاخص های توسعه اجتماعی. مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۵۰-۲۹) تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. البرو، م. (۱۳۸۱). عصر جهانی، جامعه‌شناسی پدیده جهانی شدن. ترجمه: نادر سالار زاده احمدی، تهران: نشر آزاد اندیشان.
۷. پوراحمد، ا.، قرخلو، م.، موسوی، س. (۱۳۹۰). بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی. باغ نظر، شماره شانزده، سال هشتم، ۲۹-۴۲.
۸. جابری خسروشاهی، ن.، محمدوند ناهیدی، م.، نوروزی، د. (۱۳۹۱). تأثیر توسعه مالی بر نابرابری درآمد در ایران. فصلنامه علمی‌پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال دوم، شماره ششم، ۱۷۳-۲۰۸.
۹. حسن زاده، ع.، فوزمسلمیان، م. (۱۳۸۹). ارزیابی آثار جهانی شدن بر فقر مطالعه موردی کشورهای در حال توسعه. پژوهشنامه اقتصادی، سال دوازدهم، شماره اول، ۲۲۳-۲۵۴.
۱۰. خالصی، گ.، پیرایی، خ. (۱۳۹۵). رابطه رشد اقتصادی و نابرابری درآمدی بین استان های ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار) - سال شانزدهم - شماره دوم، ۱۷۱-۱۵۵.
۱۱. خلیج، س.، و یوسفی، ع (۱۳۹۳). پهنه بندی توزیع و شدت فقر چند بعدی در مناطق شهری و روستایی ایران. برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره هجدهم، شماره ۴، ۴۹-۷۰.
۱۲. رضائی قوام آبادی، م.، و شفیق فرد، ح (۱۳۹۵). توسعه پایدار و حق بر محیط زیست سالم: چشم انداز. فصلنامه سیاست جهانی، ۲۶۷-۲۹۹.
۱۳. زنوز بهروز، ه. (۱۳۸۴). فقر و نابرابری درآمد در ایران. رفاه اجتماعی، دوره ۴، شماره ۱۷، ۳۰۴-۲۳۵.
۱۴. شریف آزاده، م.، و انتظار، ا. (۱۳۹۰). محاسبه شاخص شدت فقر SST در ایران ۱۳۶۳-۸۶. فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه ریزی و بودجه، سال شانزدهم، شماره ۲، ۱۰۷-۱۲۹.
۱۵. ضرابی، ا.، مغانی رحیمی، ب. (۱۳۸۶). تاثیر جهانی شدن بر عدالت اجتماعی با تاکید بر عدالت فضایی. سیاسی اقتصادی، شماره ۲۳۱-۲۳۲، ۱۱۳-۱۰۶.
۱۶. فطرس، م.، و قدسی، س (۱۳۹۳). روش الکایر و فوستر برای اندازه گیری فقر چندبعدی. مجله اقتصادی، شماره های ۱۱ و ۱۲، ۷۷-۹۲.
۱۷. گل خندان، ا. (۱۳۹۵). جهانی شدن و اندازه دولت در ایران: با معرفی شاخص جدید جهانی شدن KOF. مجله اقتصادی، شماره های ۱۱ و ۱۲، ۳۸-۵.
۱۸. گلخندان، ا.، گلخندان، د.، خوانساری، م. (۱۳۹۳). آیا جهانی شدن منجر به نابرابری درآمد می شود، مطالعه موردی اقتصاد ایران با معرفی شاخص جدید و جامع جهانی شدن KOF. فصلنامه تحقیقات توسعه اقتصادی ۱۴، ۱۳۰-۹۹.
۱۹. مصطفوی بن س.، غریبی س.، سابوته س. (1393). به سوی حمل‌ونقل پایدار شهری. دومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری (p. 16). همدان: دانشگاه شهید مفتاح.
۲۰. مومنی، ف (۱۳۸۰). نسبت توسعه اجتماعی با عدالت اجتماعی. مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (pp. 28-13). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

۲۱. ناجی میدانی، ع. (۱۳۸۲). آثار جهانی شدن بر رشد اشتغال و توزیع درآمد در ایران. تهران: رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
۲۲. یانگ، گ. (۱۳۹۲). شکل‌دهی جدید برنامه‌ریزی از طریق فرهنگ. ترجمه: عین‌الله کشاورز، تهران: تیسرا.
23. Atif, S., Srivastav, M., Sauyrbekova, M., & Arachchige, U. (2012). Globalization and Income Inequality: A Panel Data Analysis of 68 Countries. Sydney, Australia: University of Sydney.
24. Bergh, A., & Nilsson, T. (2010). Do liberalization and globalization increase income inequality? *European Journal of Political Economy*, vol. 26, issue 4, 488-505
25. BOURGUIGNON, F., & CHAKRAVARTY, S. R. (2003). The measurement of multidimensional poverty. *Journal of Economic Inequality*, 25-49.
26. David, M. (2011). Globalization and income inequality in Brazil. Aarhus School of Business, Aarhus University: Master of Science in International Business.
27. Fainstein, S. (2001). Inequality in Global City-Regions. *The Planning Review*, 37:144, 20-25
28. Hanson, G. (2005). Globalization, Labor Income, and Poverty in Mexico. Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
29. Lee, K.-K. (2-14). Globalization, income inequality and poverty: Theory and empirics. *social systems study* 28, 109-134
30. Nissanke, M., & Thorbecke, E. (2010). Comparative Analysis of the Globalization-Poverty Nexus in Africa, Asia and Latin America. In M. Nissanke, & E. Thorbecke, *The Poor under Globalization in Asia, Latin America, and Africa*. Oxford: Oxford University Press.
31. Rahim, H., Abidin, Z., Ping, S., Alias, M., & Muhammad, A. (2014). Globalization and its effect on world poverty and inequality. *Global journal of management and business* 1(2), 9-13
32. Salvatore, D. (2012). Growth, Poverty and Governance in the Age of Globalization. *International Conference on Institutions, Society and Markets: Towards a New International Balance*, (p.p 1-23). Milan: Catholic University.
33. United Nations. (2006). *Social Justice in an Open World*. New York: United Nations.
34. United Nations. (2015). *The Millennium Development Goals Report 2015*. New York: United Nations.
35. Vandemoortele, J. (2002). *Are we really reducing global poverty?* New York: United Nations Development Programme, Bureau for Development Policy.
36. worldbank. (2016, october 02). worldbank. Retrieved november 21, 2016, from poverty/overview: <http://www.worldbank.org>

بررسی تطبیقی میزان ادراک پیچیدگی در نمای ساختمان‌های رایج امروزی و سنتی

حسام معروفی

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، ایران.

hesam.maroufi68@gmail.com

چکیده

این پژوهش برآن است تا میزان ادراک پیچیدگی بین نمای خانه‌های رایج امروزی و سنتی در شهر اردکان را مورد مقایسه قرار دهد؛ سوال اصلی تحقیق این است که سطح ارتباط و علاقه مردم با بنا، در کدامیک از دو دسته بندی خانه‌های سنتی و خانه‌های رایج امروزی بیشتر می‌باشد. به منظور پاسخ به سوال تحقیق، از میان بناهای سنتی و رایج امروزی شهر اردکان یزد، ۲ نمونه خانه را انتخاب کردیم و در ۶ سطح متفاوت قرار دادیم و این خانه‌ها را از نظر شاخص پیچیدگی، در سه سطح بالا، میانی و پایین، مورد تحلیل قرار دادیم. این پژوهش به روش "تحلیلی توصیفی" انجام شده است؛ روش گردآوری اطلاعات به صورت ترکیبی از روش میدانی و روش کتابخانه‌ای بوده و با استفاده از ابزار پرسشنامه از تعداد ۴۴ نفر دانشجوی سال سوم کارشناسی معماری و نیز تعداد ۴۴ نفر دانشجوی غیر معماری (سایر رشته‌ها) به صورتی که پراکندگی جنسیتی در هر دو گروه رعایت شد، به طور همزمان پرسش به عمل آمده است. سوالات طراحی شده بر اساس نمایش تصاویر بناها می‌باشد که در پرسشنامه در اختیار دانشجویان قرار گرفته است. فرضیات تحقیق بدین گونه در نظر گرفته شده که نمای ساختمان‌های رایج امروزی شهر اردکان پیچیده‌تر از خانه‌های سنتی می‌باشند، در همین راستا پس از تحلیل‌های صورت گرفته به عنوان نتیجه مشخص شد که فرض اولیه تحقیق با میزان معناداری از تفاوت به نسبت ۹۰/۹ درصد در مقابل ۹/۱ درصد صحیح نبوده است؛ همچنین مشخص شد این سطح از ادراک پیچیدگی در میان دانشجویان غیر معماری به میزان ۰/۰۱ درصد بیشتر از دانشجویان معماری بوده است.

واژه‌های کلیدی: ادراک پیچیدگی، الگوهای طراحی، اردکان یزد، نمای رایج امروزی، نمای سنتی

۱- مقدمه

در حالی که مقوله، پیچیدگی و سادگی در خانه‌ها از مباحث قدیمی مبانی نظری طراحی نما به حساب می‌آید ولی بحث در این پیرامون همچنان ناتمام و پرجذبه باقی مانده است. اما در این مقاله پیچیدگی به عنوان یک متغیر مهم از زیبایی‌شناسی مورد توجه قرار گرفته است؛ در این پژوهش دو سبک خانه‌های رایج امروزی و سنتی در شهر اردکان بررسی می‌شود و نمونه‌هایی از نمای خانه‌ها که هم رایج امروزی و هم سنتی هستند از نظر پیچیدگی و آشنایی بر مبنای معیارهایی چون زشتی و زیبایی، خوشایندی و ناخوشایندی، مورد علاقه و غیرمورد علاقه، سادگی و پیچیدگی، آشنا و نا آشنا، ساده و پرزرق و برق دسته بندی شده‌اند. این پژوهش با اشاره به مفاهیم اصلی آغاز می‌شود و به دنبال آن مراحل مختلف تحقیق به اختصار ارائه می‌گردد. تحلیل مقایسه‌ای نظریه‌ها و زیرساخت‌های فکری موثر در تدوین الگوهای اخیر طراحی معماری و راه‌حل‌های ارائه شده توسط معماران قرن بیستم درک توانایی و محدودیت‌های نظریه‌های طراحی بنا را آسان‌تر کرده است. معماری هرسرزمین ریشه در نیازهای مردمان سرزمین و ریشه درس‌ن "فرهنگ و اقلیم" آن دیار دارد. برای همین است که معماری را هویت یک ملت می‌دانند. طراحی معماری نما معمولاً در زمینه عناصر و جزئیات معماری شامل ریزه کاری‌های نما و تزئینات ظاهری انجام می‌گیرد؛ در این زمینه می‌توان مفهوم سادگی و پیچیدگی را به کار گرفت. به این ترتیب از یک سو بافت شهری ساده با حجم و جزئیات ساده و از سوی دیگر بافت شهری پیچیده

با ساختمان‌های پیچیده و جزئیات پیچیده می‌توان تصور کرد. ساختمان‌های قدیمی ساختارشان را از فرآیندهای فیزیکی و بیولوژیک طبیعت می‌گیرند. ولی ساختمان‌های جدید دنبال نوآوری هستند و ویژگی‌هایی دارند که در طبیعت وجود ندارد. ترکیب فرم‌های مختلف در این زمینه بستگی به موضع طراحی و خواست معمار از جلوه، معماری دارد. چنین به نظر می‌رسد که با تسلط معمار به مسائل طراحی و فن ساختمان اشتیاق به پیچیدگی و ریزه کاری نیز بیشتر می‌شود. احتمالاً جاذبه ترکیب ساده در دو زمینه شهری و حجم معماری که از دستاوردهای معماری رایج امروزی بوده است اثر خود را بر ذهن معمار می‌گذارد و در عوض طرح گرایش به ظریفکاری در نما اجرا پیدا می‌کند، این نیز خود باعث تنوع در طرح می‌شود. با توجه به حدسیات چنین به نظر می‌رسد که نمود شدت سادگی و پیچیدگی در نما بستگی به خواست آگاهانه معمار برای برجسته کردن اثر یا بلعکس یکپارچه نمودن آن در نما دارد (پاکزاد، ۱۳۷۰، ۳۷).

۲- مبانی نظری

در معماری ایران مفهوم بنا، به وسعت سرزمین‌هایی است که فرهنگ ایرانی در آن نفوذ یافته است. در تنوع بناهای محلی، عامل مکان بسیار بر جسته‌تر از متغیر زمان بود.

۲-۱- نما

اگر ساختمان را حجمی بسته در نظر بگیریم، سطوحی از بنا که با فضای باز فصل مشترک دارند، نما محسوب می‌شود. بنابراین نما آن بخش از بنا است که از فضای عمومی (خیابان، میدان، ...) دیده می‌شود. نما فقط سطح بیرونی و پوسته نیست بلکه متناسب با فرم ساختمان می‌توان عناصر حجمی کم و بیش برجسته‌ای را شامل شود. برای مثال ایوان‌ها و پیش‌تاق‌ها عناصر حجمی هستند که نقش مهمی در نمای مساجد و همچنین در نمای، بنای این مقاله ایجاد کرده است (افشارنادر، ۱۳۸۷، ۱۰). در فاصله میان درون بنا و خارج آن لایه‌ای به عنوان نمای ساختمان با هدف تأمین امنیت، حفاظت ساکنین از شرایط بد جوی و تعیین حدود مالکیت ایجاد می‌گردد. این لایه علاوه بر کارکردهای زیباشناسانه از نقطه نظر فرهنگی، اجتماعی و هویت بخشی به محیط‌های زیستی نیز واجد اهمیت است (کلانتری، ۱۳۸۹، ۲۲). به هر روی نمای ساختمان برآیند تعامل نیروهای متعددی است که از داخل و خارج اعمال می‌شوند و بدون کنش و واکنش این نیروها پوسته خارجی بنا از انجام وظایف اصلی خود ناتوان است. در بررسی و ارزیابی نما، علاوه بر تبیین نحوه ارتباط درون و بیرون بنا، می‌توان آن را از چهار جنبه عملکرد، ساختار، فرم و نحوه پاسخگویی به مسائل اقلیمی نیز مورد سنجش قرار دارد. به عنوان مثال می‌توان عملکرد اصلی نمای ساختمان و چگونگی تحقق توقعات مورد انتظار از نما را مطالعه کرد و یا اجزاء اصلی و فرعی نما را دسته‌بندی کرده و نحوه هم‌نشینی آنها را به صورت جداگانه تحلیل نمود و یا اینکه از شکل، فرم و ارتباط بصری مابین عناصر نما سؤال نمود و یا نحوه برخورد نمای ساختمان با مسائل زیست محیطی (در تمام مراحل ساخت، بهره‌برداری و تخریب بنا) را مورد بررسی قرار داد (کلانتری، ۱۳۸۹، ۲۲). طراحی نما در بسیاری از معماری‌های تاریخی به گونه‌ای جدی مطرح بوده است و از این جهت نگاه کردن به معماری از این زاویه مشکل‌ساز نبوده است.

۲-۲- مسیر تغییرات نما در معماری

ساختمان‌های مسکونی برای ایمنی و صرفه‌جویی پهلوی به پهلوی قرار می‌گرفتند و همچون خانه‌های ردیفی امروز، فقط یک نما قابل مشاهده از بیرون داشتند. نما بدون پنجره و درب ورودی برای ایمنی و صرفه‌جویی کوچک و کوتاه بوده است. حیاط مرکزی محل کشف نما بوده و بنابراین جهت‌گیری ساختمان به درون بوده است (افشارنادر، ۱۳۸۷، ۱۰). در ساختمان‌های مسکونی بومی ایران، نما تا دوران معاصر تقریباً ناشناخته بود. در شهرهای رومن، اغلب خانه‌های مسکونی نمای تزئین شده‌ی رو به راه‌ها و میدان عمومی داشتند و این نکته در قرون وسطی مورد تأکید قرار گرفت. در قرن‌های دوازدهم و چهاردهم فضای شهری از جمله خیابان و میدان اهمیت یافتند. این بناها همچون حیاط‌های ایرانی مکمل زندگی خصوصی خانه در فضای باز بودند. از این رو مردم شهرهای اروپا در قرون وسطی مایل بودند نمای بیرونی ساختمان خود را نمای اصلی بدانند و آن را نسبت به دیگر نماها (نمای رو به حیاط) برجسته کنند. در معماری ایران فضای باز بیرونی جزئی از فضای زندگی خانه نبود به همین علت نماهای داخلی از توجه زیادی برخوردار می‌باشد. در این خانه‌ها نمای حیاط و هندسه آن، پلان کل مجموعه را بوجود می‌آورد (افشارنادر، ۱۳۸۷، ۱۲).

۲-۳- معماری امروز ایران

معماری امروز ما آمیخته‌ای از سبک‌ها و بناهای غربی است. معماری که امروزه ما با آن در سطح شهر روبرو هستیم چیزی شبیه به معماری دوره قاجاری است که با ورود معماری غرب دست خوش تغییرات فراوانی شده است و دگرگونی در معماری امروزی دیده می‌شود و تا آنجاست که معماری مدرن در ایران را به عنوان معماری امروزی باید شناخت (صفامنش، ۱۳۸۱، ۱۰۳). این امر محتملا به دلایلی است که خانه‌های امروزی در کشور ما ایران، با سبک‌های غربی تداخل شده و این امر را از معماری اصیل ایرانی دور کرده و باعث شده است که نه معماری ایرانی به درستی ساخته و پرداخته شود و نه از معماری مدرن غربی درست استفاده شود و این مسائل در پژوهش‌های آتی مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت. در جدول شماره (۱) ویژگی‌های سازمان فضایی خانه‌های سنتی و معاصر بیان شده است (محمد رضا حائری، ۱۹-۲۳).

جدول شماره (۱): ویژگی‌های سازمان فضایی در دو سبک خانه قدیمی و معاصر (منبع: نگارنده)

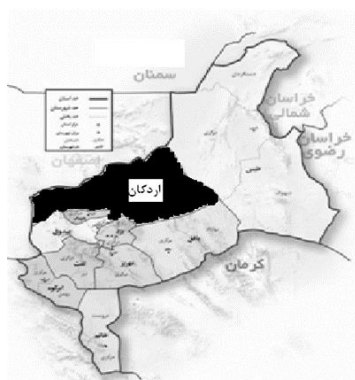
ویژگی‌های سازمان فضایی	
خانه‌های قدیمی	خانه‌های معاصر
۱. سازمان فضایی خانه وارد شوندگان را بر حسب رابطه آن‌ها با خانواده به فضاهای مختلف هدایت می‌کند.	۱. خانه از بیرون متمایز است (تفاوت در ارتفاع، مصالح و ...)
۲. تنوع در اتاق‌ها، سطوح، پوشش‌ها، نور، هشتی، دالان و ...	۲. بعد از وارد شدن از درب ورودی و وارد شدن تقریباً عمق فضا مشخص است و حرکت در فضا و ترکیب فضایی بسیار محدود است.
۳. شیوه زندگی و سازمان فضایی کاملاً مرتبط با هم است.	۳. تداخل فضاها با هم (ورودی با پذیرایی و نشیمن)
۴. خانه امکان ارتباط ساکنان با طبیعت را فراهم می‌آورد.	۴. سازمان فضایی خانه تنها از طریق تعداد اتاق‌های مجزا می‌تواند جدایی لازم را تامین کند.
۵. تنوع مکان‌ها و فضاها به تنوع اعمال روزمره امکان می‌داد.	۵. در مقایسه با فضاهای خصوصی، رضایت فضایی از اتاق‌های عمومی بسیار کمتر است.
	۶. تنوع فضایی کم است.
	۷. حضور طبیعی باد در خانه به ندرت تجربه شده است.

۳- روش شناسی

در این طرح از ۸۸ دانشجوی دانشگاه آزاد واحد اردکان، در مقطع کارشناسی معماری و غیر معماری آزمایش به صورت پرسشنامه صورت گرفت. از این ۸۸ نفر ۴۴ دانشجوی معماری و ۴۴ نفر نیز دانشجوی غیر معماری بودند که در هر گروه از دانشجویان ۲۲ نفر زن و ۲۲ نفر مرد بوده‌اند. دانشجویان معماری در مقطع کارشناسی ترم ششم دانشگاه اردکان بودند و دانشجویان غیر معماری در مقطع کارشناسی سایر رشته‌ها به صورت پراکنده در همین دانشگاه تحصیل می‌کردند. بحث فعلی در نظر دارد تا در یک راه حل، به اکتشاف میزان ادراک پیچیدگی در خانه‌های شهر اردکان برسد. تلاش به صورت زیر صورت گرفته است؛ استفاده از طرح‌ها به جای عکس، بکارگیری کنترل شده و سیستماتیک بیشتر پیچیدگی را فراهم آورده است که در بخش اول میزان ادراک پیچیدگی خانه‌ها در ۶ طرح در سه سطح بالا، میانی و پایین به کاربرده شده است؛ و اما در بخش دوم سوالاتی از نمای خانه‌های رایج امروزی و سنتی از دانشجویان معماری و غیر معماری صورت گرفت که شامل ۵ عامل زشت و زیبای، خوشایند و ناخوشایند، مورد علاقه و غیر مورد علاقه، سادگی و پیچیدگی، آشنا و ناآشنا دسته بندی شده‌اند و در بخش سوم سوالات وزنی به صورتی که دانشجویان باید به هر نما از ۱ تا ۶ نمره بدهند تا درک آن‌ها از پیچیدگی بناها معلوم شود. در صفحه بعد نمای خانه‌ها مشخص شده است که همانگونه که در تصویر شماره (۳) مشخص شده است در ساده‌ترین ترسیمات فقط عوامل اصلی ترسیم شده است و سطح پیچیدگی توسط عوامل دیگر در یک هم‌گرایی کنترل شده افزایش یافته است.

۳-۱- مشخصات خانه‌ها و نمای آن‌ها

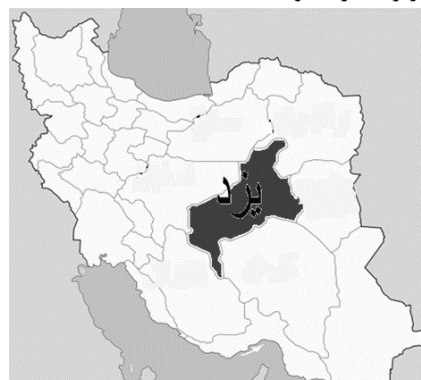
خانه‌ها یا نمونه‌های موردی همانطور که گفته شد از خانه‌های سنتی و خانه‌های رایج امروزی شهرداری‌ها می‌باشند. خانه‌های همچون خانه افضل، خانه تقدیری، خانه خاتمی و چندین خانه سنتی و قدیمی این شهر و چندین نمونه رایج امروزی در سطح شهر می‌باشد. نماها معمولاً چهار یا سه طرفه هستند که سمت تابستان نشین دارای ایوان و بادگیر بوده و سمت زمستان نشین به صورت کاملاً بسته و در سمت‌های کنار یا تاق‌های سه دری و یا پنج دری قرار گرفته است و در میان یک حوز که با درختان معمولاً نخل بوده نمای این خانه‌ها را تشکیل می‌دهند. در اردکان خانه‌های سنتی به اینگونه بوده است که اکثراً به صورت چهار یا سه طرفه می‌باشد و دارای فضای تابستان نشین و زمستان نشین بوده است و بادگیرها نیز یکطرفه و پره‌های فرد (3.5.7) می‌باشند اما در خانه رعیت آن به صورت زوجی (2.4.6) بوده است. در پایین تصاویر محل قرارگیری استان یزد و شهر اردکان مشخص شده است. (تصاویر شماره ۱ و ۲)

تصویر شماره (۲): نقشه استان یزد
(ماخذ: سازمان نقشه برداری یزد)

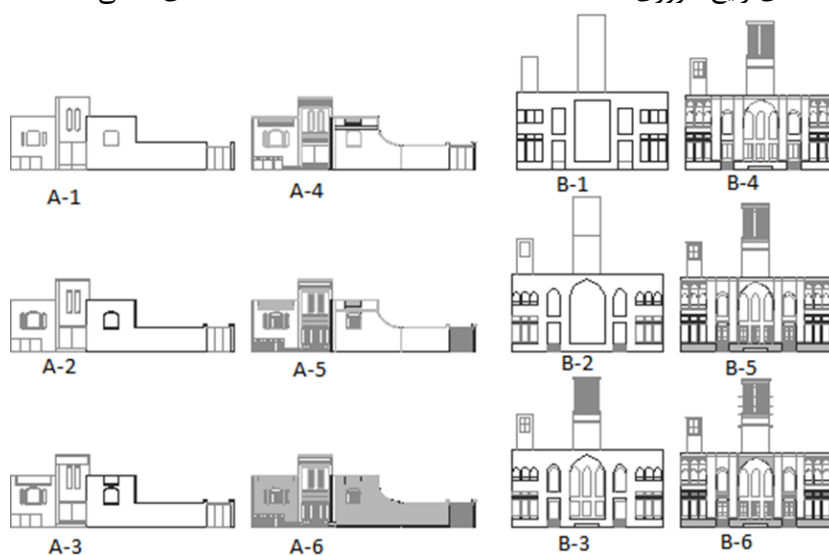
نماهای سنتی (B)

تصویر شماره (۱): نقشه ایران
(ماخذ: سازمان نقشه برداری یزد)

نماهای رایج امروزی (A)

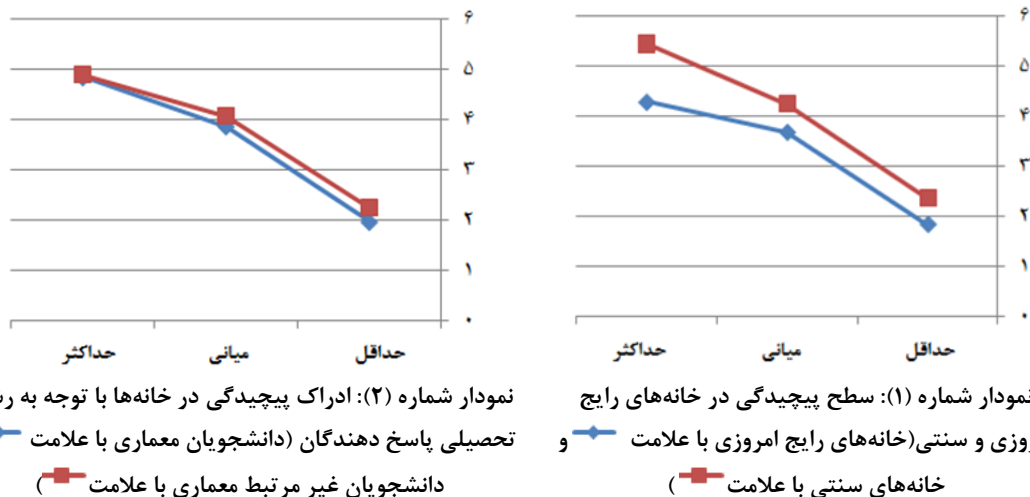

تصویر شماره (۳): نماهای رایج امروزی و سنتی (منبع: نگارنده)

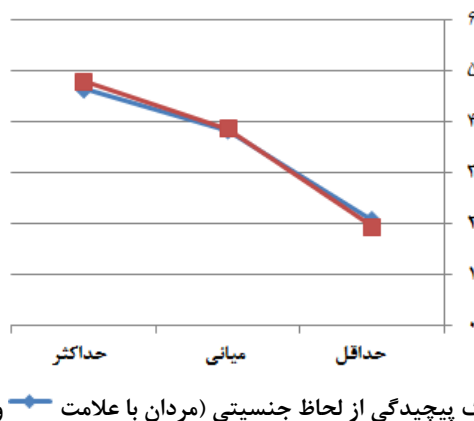
۳-۲- رابطه میان پیچیدگی درک شده در بین پاسخگوها

در قدم اول برای کاوش اینکه چگونه ۸۸ پاسخگو سطح پیچیدگی خانه‌ها را همانگونه که مورد نیاز است درک کرده‌اند، تحقیقی صورت گرفت که در آن به صورت جداگانه میزان پیچیدگی در هر کدام از خانه‌های رایج امروزی و هم سنتی به صورت وزنی، از ۱ تا ۶ انجام گرفت. بدین صورت که در سه سطح بالا، میانی و پایین تحلیل شده است. در نمودار شماره (۱) این پیچیدگی در هر دو سبک انجام شد و معلوم شد که نماهای سنتی به میزان ۸/۸۲ درصد پیچیده‌تر از نماهای رایج امروزی بوده است. همان‌طور که مشخص است پیچیدگی در هر دو مدل از خانه‌ها با تفاوت اندکی در دو سطح پایین و میانی به میزان ۵/۷ درصد بوده است اما در سطح بالایی این پیچیدگی در خانه‌های سنتی زیادتر شده است.

در نمودار شماره (۲) این ادراک پیچیدگی از بین دانشجویان معماری و غیر معماری صورت گرفت و معلوم شد که درک این پیچیدگی در دانشجویان غیر معماری به نسبت پایین‌تر از دانشجویان معماری بوده است. همان‌گونه که در نمودار پیداست دانشجویان معماری نسبت به دانشجویان غیر معماری در دو سطح پایین و میانی حدود ۰/۱۸ درصد آشناتر بودند نسبت به دانشجویان غیر معماری و همچنین در سطح بالایی نیز این آشنایت به میزان ۰/۰۱ به چشم می‌خورد.

در نمودار شماره (۳) میزان سطح پیچیدگی در بین مرد و زن صورت گرفت و در آن معلوم شد که درک پیچیدگی در بین مردان ساده‌تر و قابل درک‌تر بوده است. همان‌گونه که از نمودارها پیداست درک پیچیدگی در این دو گروه دارای نوسان بوده و در سطح پایین این پیچیدگی آشناتر بوده است برای زنان و در سطح میانی این آشنایی برابر شده و در سطح بالایی این پیچیدگی برای مردان آشناتر می‌باشد و این تغییرات به میزان ۰/۰۱ درصد بوده است.

۳-۳- تحلیل داده‌ها و دسته‌بندی داده‌ها

در این بخش فاکتورهای این بحث در سه بخش تحلیل شده است؛ همان طور که در جدول شماره (۲) معلوم شده است در بخش اول فاکتور علاقه قرار گرفته است که شامل: زیبا و زشت، خوشایند و غیرخوشایند، دوست داشتنی و غیر دوست داشتنی می‌باشد و در بخش دوم فاکتور پیچیدگی قرار گرفته است که شامل: ساده و پیچیده، ساده و پرزرق و برق می‌باشد و در بخش سوم فاکتور آشنایی قرار گرفت که شامل: آشنا و ناآشنا می‌باشد و رابطه بین آنها مشخص شده است.

جدول شماره (۲): تحلیل بر اساس سه فاکتور اصلی (علاقه، پیچیدگی و آشنایی) (منبع: نگارنده)

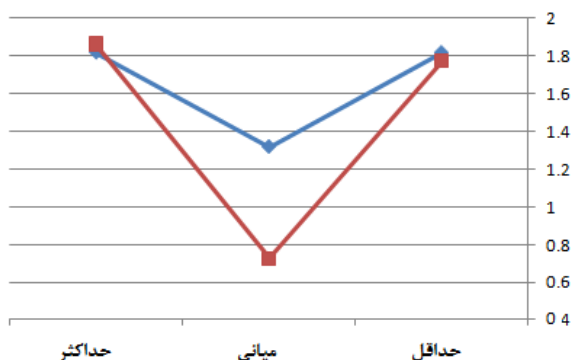
فاکتورها	۱	۲	۳	ارتباط
۱- علاقه				
زیبا - زشت	۰,۸۰	۰,۱۳	۰,۰۵	۰,۷۸
خوشایند - غیر خوشایند	۰,۷۸	۰,۱۸	۰,۰۹	۰,۷۸
دوست داشتنی و غیر دوست داشتنی	۰,۷۸	۰,۲۰	- ۰,۰۳	۰,۸۱
۲- پیچیدگی				
ساده - پیچیده	۰,۱۴	۰,۵۷	- ۰,۱۳	۰,۲۱
ساده - پرزرق و برق	۰,۲	۰,۵۷	- ۰,۱۸	۰,۵۶
۳- آشنایی				
آشنا - ناآشنا	۰,۰۳	- ۰,۳۲	۱	۰,۴۴

۳-۴- ارتباط متقابل میان میانگین رتبه‌بندی‌ها بر معیارهای تفاوت معنایی

جدول شماره (۳) ارتباط متقابل میان فاکتورها و میانگین رتبه‌بندی‌ها بر معیارهای تفاوت معنایی و متغیرها با توجه به رشته تحصیلی و جنسیت را نشان می‌دهد. در بین دانشجویان بیشترین ارتباط با فاکتور زیبایی و زشتی با ۰/۰۸۲ برقرار است و از لحاظ جنسیت نیز بیشترین ارتباط با فاکتور علاقه یعنی خوشایندی و غیر خوشایندی با ۰/۱۸۶ برقرار شده است و کمترین ارتباطها با رشته تحصیلی در بین فاکتورهای دوست داشتن و غیر دوست داشتنی، پیچیدگی و زرق و برق ساختمان که کمتر از ۰/۱ می‌باشد وجود دارد و در جنسیت نیز کمترین امتیاز با منفی ۰/۲۰۲ هست در پیچیدگی دیده می‌شود.

جدول شماره (۳): ارتباط فاکتورها با توجه به تحصیلات و جنسیت (منبع: نگارنده)

	۱	۲	۳	۴	۵۶
زیبایی	—	—	—	—	—
خوشایند	۰,۶۶۰	—	—	—	—
دوست داشتن	۰,۷۰۴	۰,۷۰۴	—	—	—
پیچیدگی	۰,۱۸۴	۰,۰۹۲	۰,۱۶۷	—	—
زرق و برق	۰,۱۷۹	۰,۳۲۳	۰,۰۹۸	۰,۱۵۶	—
آشنایی	۰,۰۹۰	- ۰,۰۳۸	۰,۰۵۵	- ۰,۱۳۸	- ۰,۱۸۹
رشته تحصیلی	۰,۰۸۲	۰,۰۸۲	- ۰,۰۳۳	- ۰,۰۶۷	- ۰,۰۲۶
جنسیت	۰,۰۶۲	۰,۱۸۶	۰,۱۶۹	- ۰,۲۰۲	۰,۰۵۲

نمودار شماره (۴): رابطه علاقه و پیچیدگی در بین دانشجویان معماری با علامت (♦) و دانشجویان غیر مرتبط معماری با علامت (■)

عملکرد U شکلی میان سطوح پیچیدگی و علاقه برای هر دوی خانه‌های رایج امروزی و سنتی در بین دانشجویان (معماری و غیرمعماری) صورت گرفت. همانگونه که در نمودار شماره (۴) دیده می‌شود پیچیدگی مرحله‌ای x نمای ساختمان، چشمگیر و عمده بود، نشان می‌دهد که علاقه دانشجویان غیرمعماری و دانشجویان معماری در سطح پایین و سطح بالا یکسان بوده است اما در سطح میانی پیچیدگی این علاقه در دانشجویان معماری بیشتر از دانشجویان غیر معماری بوده است و اینکه دانشجویان غیر معماری خانه‌های سنتی رابه خانه‌های رایج امروزی ترجیح داده‌اند.

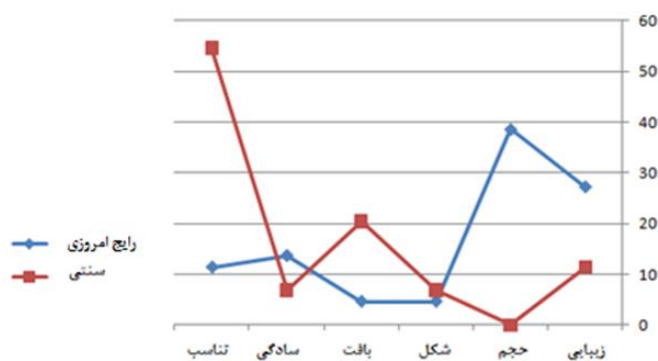
۳-۵- تحلیل شاخص‌ها در نمای خانه‌ها

در بخش سوم پرسش‌نامه شاخص‌های هر دو نماها مورد ارزیابی قرار گرفت و داده‌های برگزیده در پرسش‌نامه توسط دانشجویان در مورد کمترین و بیشترین شاخص در میان طرح‌ها در خانه‌های رایج امروزی و سنتی پاسخ داده شد که در جدول شماره (۴) مشاهده می‌فرمائید. این شاخص‌ها ۶ مورد است (زیبایی، حجم، شکل، بافت، سادگی، تناسب) که برای هر دو گونه خانه طراحی شده است.

جدول شماره (۴): شاخص‌های خانه‌های (رایج امروزی و سنتی) (منبع: نگارنده)

سنتی		سطح پیچیدگی طرح‌های رایج امروزی	
انتخاب و %		انتخاب و %	
زیبایی		۲۴ (۲۷,۲۷)	۱۰ (۱۱,۳۶)
حجم		۳۴ (۳۸,۶۳)	-
شکل		۴ (۴,۵۵)	۶ (۶,۸۱)
بافت		۴ (۴,۵۵)	۱۸ (۲۰,۴۵)
سادگی		۱۲ (۱۳,۶۴)	۶ (۶,۸۱)
تناسب		۱۰ (۱۱,۳۶)	۴۸ (۵۴,۵۷)
بدترین‌ها			
زیبایی		۱۹ (۲۱,۶۱)	۱۰ (۱۱,۳۶)
حجم		-	۲۱ (۲۳,۸۷)
شکل		۵ (۵,۶۸)	۱۱ (۱۲,۵)
بافت		۲۳ (۲۶,۱۳)	۱۷ (۱۹,۳۱)
سادگی		۷ (۷,۹۵)	۲۹ (۳۲,۹۶)
تناسب		۳۴ (۳۸,۶۳)	-

در نمودار شماره (۵) درصد شاخص‌ها در بین دانشجویان را مشاهده می‌کنید.

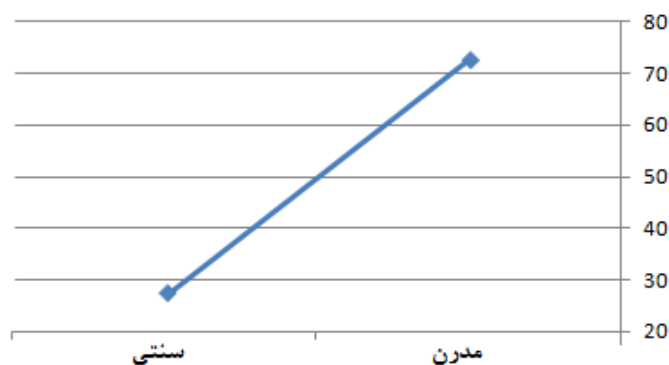

نمودار شماره (۵): درصد شاخص‌ها در بین خانه‌ها

طبق تحلیل‌های انجام گرفته در بین شاخص‌های رایج امروزی حجم (۳۸/۶۳) و بعد از آن زیبایی با (۲۷/۲۷) بیشترین امتیاز را دارند و در سبک سنتی نیز تناسب با (۵۴/۵۷) بیشترین امتیاز را داراست. در بین هر دو خانه رایج امروزی و سنتی تناسب بیشترین امتیاز را از دانشجویان گرفته است.

۳-۶- آشنایی با نماهای خانه سطوح پیچیدگی

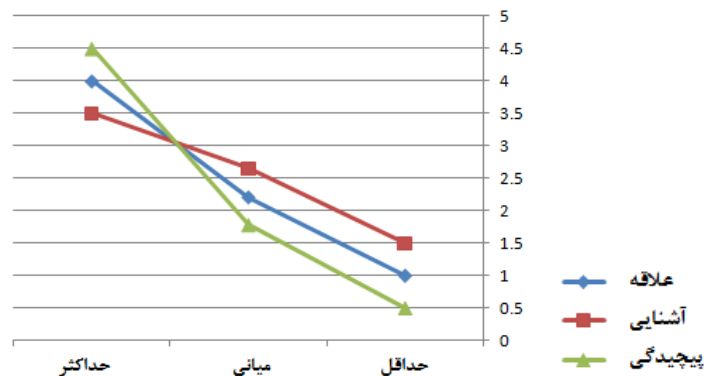
نتایج ۲ (جنسیت) × ۲ (دانشجویان) × ۲ (خانه‌ها) × ۳ (سطح پیچیدگی)، رتبه‌بندی آشنایی مرتبط MANOVA که تاثیر اصلی سطح پیچیدگی را مورد اشاره قرار می‌دهد، چشمگیر است. در میان خانه‌های رایج امروزی و سنتی میزان آشنایی چشمگیر بود و میزان آشنایی در بین دانشجویان با خانه‌های رایج امروزی ۷۲/۷۲ در مقابل آشنایی با خانه‌های سنتی ۲۷/۲۸ بود. و در نمودار ۶ مشخص شده است.

نمودار شماره (۶): آشنایی دانشجویان با خانه‌های رایج امروزی و سنتی

۳-۷- کنش متقابل میان سطوح پیچیدگی و رتبه‌بندی خانه‌ها

در این قسمت ۳ سطح پیچیدگی (حداقل، میانی و حداکثر) × ۳ رتبه‌بندی (پیچیدگی، علاقه و آشنایی)، MANOVA با مغادیر تکرار شده بر هر دو متغیر، شروع شد. داده‌های گروه جنسیت و نوع ساختمان جمع‌آوری گردید و تا زمانی که تاثیرات این متغیرها در تحلیل‌های پیشین مورد کاوش قرار گرفتند.

نمودار شماره (۷): سطوح پیچیدگی در سه متغیر وابسته (علاقه، آشنایی، پیچیدگی)

سطوح پیچیدگی $\times$ نوع کنش متقابل رتبه‌بندی در نمودار شماره (۶) نشان داده شده؛ همانگونه که می‌توان در نمودار شماره (۶) دید، مقادیر متوسط رتبه‌بندی پیچیدگی، علاقه و آشنایی همانند یک عملکرد از سطوح پیچیدگی متغیر و گوناگونند. همانگونه که در تحلیل‌های پیشین اشاره گردید، سطح پیچیدگی طرح‌ها افزایش یافت، درک پاسخگوها از پیچیدگی در یک حالت خطی افزایش یافتند، در حالیکه علاقه آنان یک عملکرد صعودی را نشان می‌دهد. همانطور که در نمودار شماره (۶) مشاهده می‌شود؛ با بالا رفتن سطح پیچیدگی در نماها سه متغیر وابسته (علاقه، آشنایی، پیچیدگی) نیز افزایش یافته‌اند. در سطح پایین و متوسط پیچیدگی متغیرها نیز به ترتیب آشنایی، علاقه و پیچیده دارای امتیازات هستند و پایین‌ترین امتیاز را پیچیدگی و بعد از آن علاقه و بعد از علاقه نیز آشنایی قرار گرفته‌اند اما در سطح حداکثر یا بالاترین سطح پیچیدگی، پیچیدگی بالاترین امتیاز را داراست و بعد از آن علاقه و بعد از علاقه آشنایی قرار گرفته است. پس با بالا رفتن سطح پیچیدگی در نمای خانه‌ها متغیر پیچیدگی نیز در بین دانشجویان بیشتر خواهد بود.

نتیجه‌گیری

این پژوهش بر آن بود تا در ابتدا پاسخ دهندگان را با اهداف مورد نظر آشنا کند، پس در گام اول سعی شد تا با قرار دادن نمای خانه‌ها در سطوح مختلف پیچیدگی این شاخص قابل درک برای شرکت کنندگان باشد. یکی از این اهداف بدست آوردن ادراک شاخص پیچیدگی در سه سطح (حداقل، میانی و متوسط) در بین دو نمونه خانه (رایج امروزی و سنتی) بود که به خوبی در بین دانشجویان (معماری و غیرمعماری) ادراک شد. نتایج بدست آمده در مورد ادراک شاخص پیچیدگی در میان پاسخ دهنده‌ها نشان می‌دهد که پاسخ دهندگان شاخص پیچیدگی مورد نظر را ادراک نموده‌اند و اینکه خانه‌های رایج امروزی از خانه‌های سنتی از نظر دانشجویان دارای پیچیدگی کمتری است. مردان و زنان در این ارزیابی نیز این شاخص را برابر ادراک کرده‌اند. خانه‌های رایج امروزی در این تحلیل کمترین میزان آمار علاقه را در بین دانشجویان داشته‌اند و علاقه دانشجویان در هر دو گروه (معماری و غیرمعماری) به خانه‌های سنتی بیشتر بوده است. به لحاظ تناظر ارتباط بین میزان شاخص پیچیدگی و علاقه در بین دانشجویان، عملکرد لاشکل میان سطوح شاخص پیچیدگی و علاقه برای هر دو گروه خانه‌های رایج امروزی و سنتی در بین دانشجویان (معماری و غیرمعماری) صورت گرفت. بر این اساس علاقه دانشجویان غیرمعماری و دانشجویان معماری در سطح پایین و سطح بالا یکسان بوده اما در سطح میانی، شاخص پیچیدگی علاقه در دانشجویان معماری بیشتر از دانشجویان غیر معماری است و دانشجویان غیر معماری خانه‌های سنتی را به خانه‌های رایج امروزی ترجیح داده‌اند. همچنین رابطه بین آشنایی دانشجویان با ادراک شاخص پیچیدگی با شاخص‌های دو سبک خانه مورد بررسی قرار گرفتند که در خانه‌های رایج امروزی و سنتی میزان آشنایی به مقدار ده برابر بیشتر می‌باشد و میزان آشنایی دانشجویان با خانه‌های رایج امروزی بیشتر از خانه‌های سنتی بوده است و شاخص تناسب در بین شاخص‌های دیگر بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است.

منابع

۱. افشارنادری، کامران (۱۳۸۷)، نما در معماری ایران، معمار، شماره ۵۱.
۲. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۷۰)، سادگی و پیچیدگی دو قطب طراحی، صفه، شماره ۲۰.
۳. دیبا، داراب (۱۳۷۱)، بررسی معماری ایران در روند فرهنگ و تاریخ، معماری و شهرسازی، شماره ۱۶.
۴. سازمان میراث فرهنگی شهرستان اردکان (۱۳۹۰).
۵. سازمان نقشه برداری یزد (۱۳۹۰).
۶. صفامنش، کامران (۱۳۸۱)، شخصیت شکلی معماری امروز ایران، معماری ایران، شماره ۱۰ و ۱۱.
۷. کلانتر و برهانی، (۱۳۸۹)، مابین درون و بیرون: مروری بر سیر تحول نما در معماری، معماری و ساختمان ۲۲، ۲۳.
۸. وntonری، رابرت (۱۳۸۹)، پیچیدگی و تضاد در معماری، ترجمه علیرضا میرترابی و محمدرضا منوچهری.
9. AysuAkalin, Kemal Yildirim, Christopher Wilson, OnderKilicoglu. (2008). Architecture and engineering students evaluations of house facades:Preference, complexity and impressiveness, Journal of Environmental Psychology 29 (2009).
10. CAGRI IMAMOGLU, COMPLEXITY, LIKING AND FAMILIARITY: ARCHITECTURE AND NON-ARCHITECTURE TURKISH STUDENTS'ASSESSMENTS OF TRADITIONAL AND MODERN HOUSE FACADES, Journal of Environmental Psychology (2000) 20.
11. Groat, L. (1982). Meaning in postmodern architecture: An examination using a multiple sorting task. Journal of Environmental Psychology, 2.
12. Mehrabian, A. & Russell, J. A. (1974).A verbal measure of information rate for studies in environmental psychol- ogy.Environment and Behavior, 6.
13. Mohammad Reza Leylian, Aryan Amirkhani, Mohammad Reza Bemanian, MahdiehAbedi (13)Design principles in the hot and arid climate of Iran, the case of Kashan
14. Nasar, J .L. & Kang, J. (1989).A post-jury evaluation.Environment and Behavior, 21.
15. Radocy, R. E. (1982). Preference for classical music: A test for the Hedgehog. Psychology of Music, Special Issue.
16. Sadalla, E. K., & Sheets, V. L. (1993). Symbolism in building materials: selfpresentation and cognitive components. Environment and Behavior, 25.
17. Tosi, A. (1990). Italy. In W. Van Vliet (Ed.), International handbook of housing policies and practices (pp. 195–220). New York: Greenwood Press.
18. Wohlwill, J. F. (1968). Amount of stimulus exploration and preference as di;erential functions of stimulus com- plexity.Perception and Psychophysics, 4.

بررسی تفاوت‌های بین مناطق مختلف شهر تهران از نظر قیمت مسکن و شاخص‌های کیفیت زندگی

علیرضا سیاف‌زاده^۱، نساء ترابی زیارتگاهی^۲

۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور

sayafalireza@yahoo.com

چکیده

یکی از مهمترین حوزه‌های مطالعات شهری در کشورهای مختلف "کیفیت زندگی شهری" است که دارای مؤلفه‌های چندگانه از جمله اجتماعی، بهداشتی، محیطی و اقتصادی می‌باشد. این شاخص بدلیل نقش و اهمیت زیادی که در زندگی شهری به عنوان ابزاری کارآمد در مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و مهمتر از آن تعیین میزان قابل‌زیست بودن شهرها دارد، بیش از پیش مورد توجه مدیران شهری و کشوری قرار گرفته است. از سوی دیگر قیمت مسکن در مناطق مختلف شهر تهران بسیار متفاوت بوده و به تبع آن تفاوت‌های اجتماعی، اقتصادی و ... چشمگیری نیز بین این مناطق به چشم می‌خورد، اما وقتی در عمل برخی از شاخصهای کیفیت زندگی را در مناطق مختلف شهری مقایسه می‌کنیم، ملاحظه می‌شود که در واقع تفاوت این شاخصها متناسب با تفاوت قیمت مسکن در این مناطق نمی‌باشد. بدین معنی که مثلاً الزاماً احساس مردم منطقه ۱ تهران درباره رضایت از زندگی و یا خدمات شهری بهتر از احساس مردم مناطق دیگر نمی‌باشد. در این مقاله سعی شده است تا با استفاده از آمار و اطلاعات موجود از شهر تهران در زمینه شاخصهای سلامت و قیمت مسکن که براساس آمارگیری رسمی و یا از طریق ثبت اطلاعات دقیق در سامانه‌های اطلاعاتی مرتبط استخراج گردیده است، مقایسه‌ای بین این شاخصها و قیمت مسکن انجام دهیم.

واژگان کلیدی: قیمت مسکن، کیفیت زندگی، کارکرد اجتماعی، تهران،

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مساله

مسکن چیزی فراتر از یک مکان فیزیکی بوده و مسئله‌ای بسیار پیچیده و گسترده است. اهمیت مسکن از جایی نشأت می‌گیرد که بسیاری از نیازهای اولیه فرد همانند خوراک، استراحت و ... در آن تامین می‌گردد. مفهوم مسکن علاوه بر مکان فیزیکی، کل محیط مسکونی را نیز در بر می‌گیرد که شامل کلیه خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستن خانواده و طرح‌های اشتغال، آموزش و بهداشت افراد است. در دومین اجلاس اسکان بشر (۱۹۹۶) که در استانبول برگزار شد مسکن مناسب این چنین تعریف گشته است: "سرپناه مناسب تنها به معنای وجود یک سقف بالای سر هر شخص نیست؛ سر پناه مناسب یعنی آسایش مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و امنیت مناسب، امنیت مالک، پایداری و دوام سازه‌ای، روشنایی، تهویه و سیستم گرمایی مناسب، زیرساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آبرسانی، بهداشت و آموزش، دفع زباله، کیفیت مناسب زیست محیطی، عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترسی از نظر کار و تسهیلات اولیه است که همه این موارد باید با توجه به استطاعت مردم تأمین شود" در واقع تعریف و مفهوم عام مسکن، یک واحد مسکونی نیست بلکه کل محیط مسکونی را شامل می‌گردد. دریک تعریف ساده آمده است واحد مسکونی فضایی است مشتمل بر حداقل یک واحد آشپزخانه، یک اتاق و یک توالی اختصاصی که تمام یا قسمتی

از یک ساختمان مسکونی را تشکیل می‌دهد و دارای ورودی اختصاصی با خیابان، کوچه و... و یا به راهرو یا راه پله مشترک است. ساختمان مسکونی نیز فضایی است محصور، ثابت و مستقل از زمین‌ها و ساختمان‌های مجاور خود که تمام یا قسمتی از سطح آن مسقف بوده و برای سکونت ساخته شده و دارای هیچ گونه فضای مختص فعالیت اقتصادی (اعم از خدماتی و تولیدی) نیست و به عنوان محلی برای سکونت مورد معامله قرار گرفته است.

از آنجا که مسکن نه تنها از بعد فیزیکی بلکه از نظر محیط و سایر خدمات قابل دسترس آن مورد توجه مردم می‌باشد، لذا در عمل مشاهده می‌شود که قیمت مسکن در مناطق مختلف شهر متفاوت بوده و این در حالیست که کیفیت برخی از واحدهای مسکونی ساخته شده در مناطق گرانتر از نظر مصالح و سایر ابعاد فیزیکی مسکن از واحدهای واقع در مناطق ارزانتر، پایین‌تر است و این بدان معنی است که محیطی واحد مسکونی در آن قرار دارد عامل تعیین‌کننده در قیمت آن می‌باشد.

در واقع مردم برای سکونت در مناطق با کیفیت بالاتر هزینه بیشتری پرداخت می‌کنند ولی نکته‌ای که در این مقاله بدان خواهیم پرداخت این است که سکونت در مناطق گرانتر الزاماً همه شرایط لازم برای آرامش و زندگی را فراهم نمی‌نماید، به گونه‌ای که بطور متوسط، اهالی مناطق گران قیمت احساس امنیت کمتری نسبت به اهالی برخی از مناطق ارزانتر دارند و این در حالیست که احساس امنیت یکی از مسائل مهم در رفاه و کیفیت زندگی می‌باشد.

۱-۲- اهمیت و ارزش تحقیق

اصل سی و یک قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دسترسی به مسکن مناسب را حق هر خانواده ایرانی عنوان داشته است. مسکن در بر آوردن بسیاری از نیازهای انسان نقش عمده ای ایفا می‌نماید که در ذیل به طور اجمالی بدان می‌پردازیم:

۱. **سر پناه:** نخستین کارکرد مهم مسکن همانا تأمین سرپناهی برای افراد است. سرپناهی که بتواند اعضای یک خانواده را کنار هم گرد آورده و با به ارمغان آوردن آرامش و سکون خاطر، آنها را در برابر آسیب‌های جسمی و روحی مصون نگه دارد. سرپناهی که مرکز ثقل و محور تصمیم‌گیری‌های اساسی خانوار، محل شور و مشورت، مأمن تربیت نسل آینده و امیدگاه اعضای خانواده‌ای باشد که پس از پشت سر گذاشتن یک روز کاری دشوار و نبرد با ناملایمات زندگی محلی مناسب برای تمدید اعصاب و استراحتگاه مطلوب آنها گردد.

۲. **ارزش اقتصادی:** به نظر می‌رسد نقش اقتصادی مسکن در جوامع گذشته کم‌رنگ‌تر از جوامع امروزی باشد امروزه مسکن با تبدیل شدن به یک کالای سرمایه‌ای و تولیدی، مفهوم اقتصادی زودبازدهی گرفته است. در واقع امروزه یکی از پرسودترین و سریع‌ترین حوزه سرمایه‌گذاری در حوزه زمین و مسکن است در هنگام تورم و رشد قیمت‌ها احداث یا خرید مسکن تدبیری موثر برای تثبیت دارایی است و یک نوع سرمایه‌گذاری مطمئن برای خانوارها به حساب می‌آید. علاوه بر این مسکن در ثبات اقتصادی و بهزیستن خانواده نقش اساسی دارد، زیرا فقر و عدم تأمین اقتصادی از عوامل عمده بی‌ثباتی اجتماعی است. البته این ویژگی مسکن که زاده زندگی صنعتی و تجاری بشر امروز است عاری از نقص بوده و به نوبه خود تبعات منفی فراوانی نیز برای بشر به ارمغان آورده است که نیاز شدیدی به مهار گشتن آن احساس می‌شود.

۳. **کارکرد اجتماعی:** این نقش مسکن از جمله نقش‌های بارز آن محسوب می‌شود. نامناسب بودن و یا نبود مسکن علاوه بر افرادی که به طور مستقیم مبتلا به آن واقع می‌شوند برای اجتماع نیز تأثیرات مخربی بر جای می‌گذارد. نداشتن مسکن در آینده منجر به پدیده زاغه‌نشینی و خیابان‌خوابی و تزلزل بنیان خانواده خواهد شد که هر یک به نوبه خود می‌تواند فرد و متعاقب آن اجتماع را در معرض انواع نابهنجاری‌ها و جرائم قرار دهد.

۴. **کارکرد روانی:** مسکن مناسب محلی است برای رسیدن به آرامش، تمدد اعصاب، بهبود تنش‌های روانی و جایگاه تثبیت سلامت جسم و روح انسان. نبود مسکن یا مسکن غیر استاندارد عامل مهمی در بروز انواع فشارهای روحی استرس‌های مخل آسایش، افسردگی و اختلالات روانی افراد محسوب می‌گردد.

۵. **اشتغال‌زایی:** از دیگر نتایج سرمایه‌ای بودن مسکن نقش آن در زمینه اشتغال است. این یک امر بدیهی است، آن زمانی که مسکن مبدل به یک کالای تولیدی و تجاری گردد، افراد به ساخت و سازهای مسکونی دست خواهند زد و این مسئله خود باعث ایجاد فرصت‌های شغلی برای دیگر اقشار جامعه خواهد گشت.

۳-۱- روش تحقیق

آمار و اطلاعات مورد نیاز این مقاله قبلاً و از طریق طرحهای آماری و ثبتی معتبری تهیه و استخراج شده است. طرحهای "سنجش عدالت در شهر" و "خوشه‌بندی محلات" که توسط شهرداری تهران و به منظور پایش شاخص‌های کیفیت زندگی در مناطق مختلف شهر تهران انجام شده است. همچنین منبع استخراج قیمت مسکن در مناطق مختلف شهر تهران نیز سامانه ثبت معاملات املاک و مستغلات کشور (به آدرس www.iranamlaak.ir) می‌باشد. در این تحقیق برآنیم تا مقایسه‌ای بین قیمت مسکن و تفاوت شاخص‌های سلامت در مناطق مختلف شهر تهران به عمل آوریم. قبل از ادامه بحث لازم است تا به معرفی پایه‌های مقایسه یعنی نحوه سنجش و احصا قیمت واحدهای مسکونی و شاخص‌های سلامت در شهر تهران بپردازیم.

طرح "سنجش عدالت در شهر"

طرح "سنجش عدالت در شهر" یک مطالعه توصیفی از نوع مقطعی است که توسط معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران به منظور شناسایی و تعیین نابرابری‌ها در مؤلفه‌های جسمی، روانی، اجتماعی و محیطی سلامت انجام شد. برای جمع‌آوری اطلاعات در ۲۲ منطقه‌ی شهرداری و ۳۶۸ محله‌ی تهران، نمونه‌گیری به روش چند مرحله‌ای (طبقه‌بندی، خوشه‌ای سیستماتیک، سیستماتیک) انجام پذیرفت. حیطه‌های مورد پژوهش در این طرح عبارتند از توسعه انسانی و اجتماعی، اقتصادی، سلامت، حکمرانی شهری، تغذیه، محیط فیزیکی و زیرساخت، سلامت روان، کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی، سلامت دهان و دندان و سالمندی

طرح "خوشه‌بندی محلات":

واقعیت غیر قابل انکار امروز زندگی شهری، شکاف میان خواسته و انتظارات شهروندان با اقدامات و برنامه‌های مدیران شهرها است. آگاهی از این شکاف و برنامه‌ریزی جهت بهبود زندگی شهری و تسهیل مدیریت شهری از الزامات و سیاستهای مدیریت شهری است به گونه‌ای که می‌توان گفت شناسایی وضع موجود، تعیین استاندارد و وضع مطلوب و شناسایی شکاف میان وضع موجود و وضع مطلوب تمهیدات مقدماتی برای مدیریت شهری است و مدیریت موفق یک شهر نیازمند این برنامه‌ریزی و سیاستگذاری است.

پاسخگویی به انتظارات و خواسته‌های شهروندان در گرو بهبود خدمات و کیفیت زندگی است و برآورده ساختن این تقاضاها در کنار اقداماتی که برای زندگی شاداب شهری لازم است نیاز به اطلاعاتی دارد که نشاندهنده چهره اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر و شهروندان باشد. نماگرها یا شاخص‌های توسعه شهری در واقع عبارت از اطلاعات آماری قابل استفاده در ارتباط با موضوعات گوناگون شهری است که عموماً در یک مقطع زمانی یا یک دوره زمانی شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهر را تصویر می‌نماید. در مفهوم محدودتر شاخصها مجموعه‌ای از داده‌های آماری منتخب است که تغییر در داخل یا بین عناصر مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را مشخص می‌کند و در عین حال ابزاری است که در راستای اصلاح شرایط موجود یا برنامه‌ریزی برای آینده به مسوولان علامتهای لازم را می‌دهد.

شهرداری تهران به منظور شناخت وضعیت کیفیت زندگی در شهر در جهت ارتقا سطح آن پایگاه داده‌های شهری خود را فعال کرده و بطور سالانه کیفیت زندگی در شهر تهران را رصد می‌نماید. در همین راستا طرح "خوشه‌بندی محلات" را با توجه به موارد زیر به انجام رساند:

۱. ظرفیت‌سازی در شهر و توانمندسازی شهر، نیازمند اطلاع دقیق از جامعه هدف است. بدون شناخت وضع موجود، برنامه‌ریزی برای رسیدن به وضع مطلوب، امکانپذیر نبوده و یا غیر واقعی است.
۲. بهبود کیفیت زندگی در شهر مستلزم شناخت وضعیت موجود و بررسی دستیابی و دسترسی شهروندان به شاخصهای توسعه شهری است.
۳. بهبود مدیریت شهری و تسهیل اداره شهر مستلزم تعیین وضع موجود و مطلوب و شکاف میان دو وضع مذکور است.
۴. بهبود زندگی شهری متناسب با نیازهای شهروندان و بهبود مدیریت شهری متناسب با الزامات شهری تأثیر مستقیم بر میزان رضایت از زندگی در شهر و در میزان خدمات ارایه شده دارد.

جدول ۱- جدول شاخص‌های اندازه‌گیری شده به همراه متغیرهای مرتبط

احساس رضایت	رضایت ناشی از برخورداری‌های زندگی	رضایت از شغل خود
		رضایت از درآمد خانواده
		رضایت از امکانات زندگی
	رضایت ناشی از روابط اجتماعی	رضایت از روابط درون خانواده
		رضایت از همسایگان
احساس امنیت	رضایت کلی از زندگی	-
	احساس امنیت مالی	-
	احساس امنیت جانی	-
احساس تعلق خاطر	همبستگی اجتماعی (احساس تعلق محله‌ای و شهری)	احساس تعلق به محله
		احساس همبستگی روحی و فرهنگی در سطح محله
	مشارکت اجتماعی در سطح محله و شهر	داشتن برنامه برای بهبود وضعیت محله
		باور به بهبود وضعیت محله در صورت مشارکت
		نماینده محله بودن برای مسائل اداری
		شرکت در انتخابات شورایی
		باور به مؤثر بودن شورایی
رعایت مسائل اخلاقی	مسئولیت‌های اجتماعی و شهری	مسئولیت در آلودگی هوای شهری
		حس وظیفه شهروندی
		رعایت حقوق همسایگی
	احترام به حقوق و منافع دیگران	همزیستی مسالمت‌آمیز
		رعایت حق دیگران در معابر عمومی

نتیجه این طرح اندازه‌گیری شاخص‌های "احساس رضایت"، "احساس امنیت"، "احساس تعلق خاطر" و "رعایت مسائل اخلاقی" مطابق جدول زیر بود:

جدول ۲- اندازه‌گیری شاخص‌های "احساس رضایت"، "احساس امنیت"، "احساس تعلق خاطر" و "رعایت مسائل اخلاقی"

منطقه	تعداد محله	احساس رضایت	احساس امنیت	احساس تعلق خاطر	رعایت مسائل اخلاقی
۱	۲۶	۶۰,۴۳	۶۰,۸۹	۸۲,۲۳	۵۷,۷۸
۲	۳۱	۶۲,۲۵	۶۲,۲۰	۸۳,۴۶	۶۰,۹۵
۳	۱۲	۵۹,۰۱	۶۰,۴۴	۸۲,۱۴	۵۶,۸۱
۴	۱۹	۶۳,۶۶	۶۲,۴۳	۸۲,۹۳	۶۰,۶۷
۵	۲۷	۶۳,۰۸	۶۲,۸۲	۸۳,۸۰	۶۲,۰۷
۶	۱۷	۶۰,۲۳	۶۱,۸۹	۸۳,۷۴	۶۰,۷۶
۷	۱۹	۶۴,۰۱	۶۱,۶۴	۸۳,۳۸	۵۹,۵۸
۸	۱۳	۶۴,۲۶	۶۱,۵۹	۸۳,۲۰	۵۸,۶۵
۹	۷	۶۱,۸۸	۶۱,۹۴	۸۲,۰۴	۵۶,۹۶
۱۰	۱۰	۶۲,۷۴	۶۱,۱۸	۸۲,۷۰	۵۷,۰۱
۱۱	۱۷	۶۳,۶۳	۶۱,۲۵	۸۲,۹۹	۵۷,۸۱
۱۲	۱۳	۶۳,۹۳	۶۲,۵۴	۸۲,۸۶	۵۹,۲۳
۱۳	۱۲	۶۵,۱۳	۶۳,۲۸	۸۳,۷۱	۶۰,۸۳
۱۴	۲۵	۶۴,۷۹	۶۱,۵۷	۸۳,۷۰	۵۸,۴۷

منطقه	تعداد محله	احساس رضایت	احساس امنیت	احساس تعلق خاطر	رعایت مسائل اخلاقی
۱۵	۱۸	۶۱,۴۶	۶۱,۴۴	۸۲,۰۹	۵۵,۷۶
۱۶	۹	۶۱,۳۲	۶۱,۴۸	۸۲,۱۵	۵۵,۸۰
۱۷	۱۴	۶۱,۵۳	۶۱,۴۹	۸۲,۱۶	۵۵,۹۸
۱۸	۱۶	۶۱,۳۴	۶۱,۵۴	۸۲,۱۳	۵۵,۹۰
۱۹	۱۳	۶۱,۴۸	۶۱,۹۷	۸۲,۰۰	۵۶,۶۶
۲۰	۲۱	۶۱,۷۵	۶۱,۲۵	۸۲,۴۲	۵۵,۷۲
۲۱	۱۷	۶۴,۸۸	۶۲,۳۱	۸۳,۶۷	۵۹,۷۲

قیمت مسکن

از آنجا که مسکن از یک سو دارای ابعاد مختلف و پیچیده‌ای بوده و اهمیت بسزایی در زندگی مردم دارد به گونه‌ای که بطور میانگین حدود ۴۰ درصد از درآمد خانوار را به خود اختصاص می‌دهد و از سوی دیگر دارای ارتباط بسیار قوی و موثر پیشین و پسین با بخشهای دیگر اقتصاد می‌باشد لذا نیازمند دقت عمل و توجه فراوانی بوده و به دلیل همین اهمیت فوق‌العاده، برخی از دولتها سعی در دخالت در بازار مسکن داشته‌اند.

در همین راستا می‌توان به آخرین طرحی که در این خصوص با عنوان "طرح بلوک‌بندی قیمت و اجاره مسکن" در دولت دهم برای کنترل قیمت مسکن در شهر تهران تا مرحله اجرا رفت ولی به دلایلی که در ادامه بیان خواهد شد اجرا نشد، اشاره کرد. در این طرح قرار بود تا حداقل، میانگین و حداکثر قیمت و اجاره بهای مسکن در محلات و مناطق مختلف شهر تهران مشخص و به مشاوران املاک ارائه شود تا مبنایی برای قیمت‌گذاری باشد.

همچنین تاکنون طی مقالات زیادی نیز به بررسی مبانی علمی قیمت‌گذاری مسکن در شهرهای مختلف کشور پرداخته شده است که بیشتر بر اساس کاربرد مدل‌های قیمت‌گذاری هدانیک بوده، ولی نباید این نکته را فراموش کرد که مسکن برخلاف سایر کالاها، ناهمگن بوده و لذا امکان قیمت‌گذاری دقیق آن میسر نمی‌باشد.

البته اتحادیه مشاورین املاک نیز در این خصوص اقداماتی انجام داده که می‌توان به انتشار مجموعه‌ای مکتوب در همین خصوص اشاره کرد که طی آن ۹۰ پارامتر تاثیرگذار در قیمت مسکن و امتیاز هریک احصا شده و در اختیار مشاورین املاک قرار گرفته است. با اینحال نمی‌توان قیمت دقیق و مشخصی برای مثلا حتی واحدهای مسکونی واقع در یک مجتمع آپارتمانی تعیین کرد و لذا هر واحد مسکونی با توجه به پارامترهای تاثیرگذار از جمله مصالح بکار رفته در بنا و نما، مساحت، چشم‌انداز، تعداد اتاق خواب، آشپزخانه، وجود آسانسور، طبقه، وجود پارکینگ و انباری و ...، قیمت خاص خود را دارد.

براساس مطالعات طرح جامع مسکن که توسط وزارت مسکن و شهرسازی (سابق) انجام شده بود و به عنوان یکی از ابزارهای پیشنهادی و مهم کنترل بازار مسکن، در جلسه مورخ ۸۷/۱۰/۲۱ کارگروه مسکن کشور، تولید سامانه مدیریت اطلاعات معاملات املاک و مستغلات کشور با هدف ساماندهی بازار زمین و مسکن و جمع‌آوری و یکپارچه‌سازی اطلاعات مربوط به تمامی املاک و مستغلات و صدور شناسنامه هوشمند، به تصویب رسید،

در این سامانه اطلاعات مربوط به مبیعه‌نامه‌ها و اجاره‌نامه‌ها از جمله خریدار (مستاجر)، فروشنده (موجر)، ملک مورد معامله و سایر اطلاعات ثبتی و نیز بنگاه معاملاتی ثبت‌کننده، به صورت برخط (آنلاین) توسط مشاورین املاک ثبت می‌گردد.

این سامانه که آدرس آن www.iranamlaak.ir بوده و نام آن از چند ماه گذشته از "مدیریت اطلاعات معاملات املاک و مستغلات کشور" به "ثبت اطلاعات املاک و مستغلات کشور" تغییر یافته در بین مردم بیشتر به سامانه کد رهگیری مشهور بوده و در حال حاضر نیز تقریبا تمام مشاورین املاک در سطح شهر تهران و نیز اغلب مشاورین املاک در سایر شهرهای کشور به این سامانه مجهز می‌باشند. این سامانه در حال حاضر تقریبا تنها مرجع مشاهده و استخراج قیمت املاک در نقاط مختلف شهری در کشور می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز برای تدوین این مقاله نیز از همین سامانه دریافت شده است.

شایان ذکر است طی دو سال گذشته نیز با توجه به آماده شدن بسترهای لازم جهت مکان‌مرجع نمودن اطلاعات موجود سامانه فوق‌الذکر، دفتر برنامه‌ریزی و اقتصاد مسکن وزارت راه و شهرسازی در تابستان سال ۱۳۹۱ اقدام به تولید و راه‌اندازی سامانه

"اطلاعات بازار املاک ایران" با آدرس اینترنتی hmi.mrud.ir، جهت استفاده عموم مردم و آگاهی از قیمت خرید و فروش و اجاره املاک مسکونی در نقاط مختلف شهر تهران نمود. با توجه به اینکه اطلاعات این سامانه در پایان هر روز از سامانه ثبت اطلاعات املاک و مستغلات کشور واکشی می‌شود، لذا کاربران می‌توانند آخرین اطلاعات مربوطه (تا پایان روز قبل) را بر روی نقشه شهر تهران مشاهده نمایند، لیکن میزان صحت اطلاعات این سامانه تابع میزان صحت اطلاعات سامانه کد رهگیری می‌باشد. نکته قابل ذکر دیگر در این خصوص این است که برنامه توسعه سامانه "اطلاعات بازار املاک ایران" برای سایر مراکز استانی نیز در دست انجام می‌باشد.

بر اساس سامانه فوق‌الذکر، رتبه مناطق مختلف شهر تهران از نظر قیمت یک متر مربع مسکونی در سال‌های مختلف به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول ۳- رتبه مناطق مختلف شهر تهران از نظر قیمت یک متر مربع مسکونی

منطقه	سال ۱۳۹۰				سال ۱۳۹۱				سال ۱۳۹۱				سال ۱۳۹۱			
	تهران	تایسنان	پنج	زمستان	تهران	تایسنان	پنج	زمستان	تهران	تایسنان	پنج	زمستان	تهران	تایسنان	پنج	زمستان
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲
۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳	۲	۳
۴	۶	۴	۶	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
۶	۴	۶	۴	۶	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴	۷	۴
۷	۷	۷	۷	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸
۹	۲۲	۲۱	۱۱	۱۷	۱۳	۲۰	۲۱	۱۱	۱۴	۲۱	۱۴	۱۱	۱۳	۱۴	۱۳	۱۱
۱۰	۱۳	۱۸	۱۶	۱۲	۹	۲۱	۱۷	۱۰	۱۲	۱۵	۲۲	۹	۱۲	۲۲	۲۰	۲۰
۱۱	۱۴	۱۰	۱۳	۱۸	۱۶	۱۲	۱۵	۹	۱۲	۱۶	۱۲	۱۸	۱۶	۱۳	۹	۲۱
۱۲	۱۱	۱۴	۱۰	۱۳	۱۸	۱۶	۱۲	۱۵	۹	۱۲	۱۶	۱۸	۱۶	۱۳	۹	۲۱
۱۳	۲۱	۱۱	۱۷	۱۲	۱۸	۱۷	۱۰	۱۲	۱۴	۲۲	۹	۱۷	۲۲	۱۱	۱۱	۱۸
۱۴	۱۰	۱۳	۱۸	۱۶	۱۲	۱۵	۲۲	۹	۱۲	۹	۱۲	۱۶	۱۲	۱۳	۲۱	۱۹
۱۵	۱۲	۲۰	۱۴	۱۷	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۴	۲۱	۲۰	۱۷	۱۱	۱۷	۱۲	۲۲
۱۶	۹	۲۲	۲۱	۱۹	۱۹	۲۲	۱۸	۱۰	۱۶	۱۳	۱۸	۱۳	۱۰	۱۴	۱۶	۱۳
۱۷	۱۵	۹	۲۲	۱۴	۱۴	۱۱	۱۳	۲۱	۲۰	۱۷	۱۱	۱۴	۲۲	۱۰	۱۷	۱۲
۱۸	۱۶	۱۲	۲۰	۱۹	۱۰	۱۷	۱۸	۱۷	۱۸	۱۹	۱۵	۲۱	۲۰	۱۶	۱۸	۱۴
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۲۲	۱۴	۲۲	۱۸	۱۶	۱۶	۱۷	۱۳	۱۰	۱۵	۱۹	۱۵	۱۵
۲۰	۱۷	۱۵	۱۵	۱۱	۱۶	۲۰	۲۰	۲۰	۱۳	۱۱	۱۹	۱۹	۱۵	۱۵	۱۷	۲۰
۲۱	۲۰	۱۷	۹	۲۲	۱۰	۱۷	۱۸	۱۹	۱۰	۱۴	۲۲	۲۲	۹	۱۷	۲۰	۱۶
۲۲	۱۸	۱۶	۱۲	۲۰	۲۱	۲۰	۲۱	۱۳	۱۱	۱۵	۲۱	۲۰	۱۲	۱۶	۱۳	۱۷

همانگونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود در طول حدود سه سال گذشته، رتبه‌های ۱ تا ۸ بین مناطق ۱ تا ۸ تقسیم شده و منطقه ۱ همیشه گرانترین منطقه بوده است.

۲- نتایج تحقیق

در ادامه به مقایسه وضعیت شاخص‌های یادشده قیمت مناطق مختلف شهر تهران می‌پردازیم:

احساس رضایت: متغیرهای تشکیل‌دهنده این شاخص به شرح جدول زیر می‌باشند:

رضایت از شغل خود	رضایت ناشی از برخورداری‌های زندگی
رضایت از درآمد خانواده	
رضایت از امکانات زندگی	
رضایت از روابط درون خانواده	رضایت ناشی از روابط اجتماعی
رضایت از همسایگان	
	رضایت کلی از زندگی

رتبه‌بندی مناطق نیز بر اساس این شاخص مطابق جدول زیر می‌باشد:

جدول ۴- رتبه‌بندی مناطق مختلف شهری تهران از نظر احساس رضایت

منطقه	تعداد محله	احساس رضایت	منطقه	تعداد محله	احساس رضایت
۱۳	۱۲	۶۵,۱۳	۲	۳۱	۶۲,۲۵
۲۱	۱۷	۶۴,۸۸	۹	۷	۶۱,۸۸
۱۴	۲۵	۶۴,۷۹	۲۰	۲۱	۶۱,۷۵
۸	۱۳	۶۴,۲۶	۱۷	۱۴	۶۱,۵۳
۷	۱۹	۶۴,۰۱	۱۹	۱۳	۶۱,۴۸
۱۲	۱۳	۶۳,۹۳	۱۵	۱۸	۶۱,۴۶
۴	۱۹	۶۳,۶۶	۱۸	۱۶	۶۱,۳۴
۱۱	۱۷	۶۳,۶۳	۱۶	۹	۶۱,۳۲
۵	۲۷	۶۳,۰۸	۱	۲۶	۶۰,۴۳
۱۰	۱۰	۶۲,۷۴	۶	۱۷	۶۰,۲۳
۲۲	۹	۶۲,۶۱	۳	۱۲	۵۹,۰۱

در این شاخص منطقه ۱۳ رتبه اول را کسب نموده است. و نکته جالب توجه رتبه‌های مناطق ۱۶ و ۳ در جدول می‌باشد و این در حالیست که منطقه ۱۳ در رتبه بندی قیمتی در رده قرار دارد.

منطقه ۱۳ در شرق تهران قرار دارد از شمال به خیابان دماوند، از شرق به بزرگراه بسیج، از جنوب به خیابان پیروزی و از غرب به خیابان هفده شهریور محدود می‌شود. این منطقه براساس تقسیمات شورای اسلامی شهر تهران دارای ۴ ناحیه و ۱۳ محله می‌باشد. نام این محلات بر اساس شماره‌گذاری صورت گرفته به شرح زیر است:

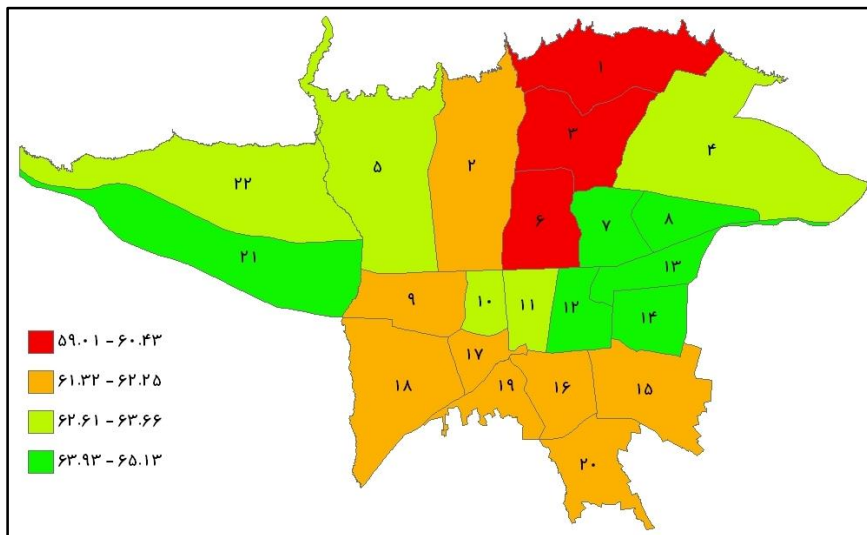
شهید اسدی، صفا، زاهدگیلانی، اشراقی، دهقان، نیروی هوایی، پیروزی، حافظیه، امامت، شورا، آشتیانی، زینبیه و سرخه حصار همچنین با توجه به وجود مراکز نظامی و صنعتی و تجاری در این منطقه روزانه بیش از ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت شناور در منطقه حضور می‌یابند.

مهمترین مراکز تجاری منطقه راسته صنعتی دماوند و راسته تجاری دهقان و نیروی هوایی می‌باشد. منطقه ۱۳ دارای ۱۵۴ مدرسه و ۴۶ مسجد می‌باشد.

طرح‌های اجرا شده در این منطقه عبارتند از پارک جنگلی خجیر، مرکز آموزش گل و گیاه، مجموعه ورزشی عماد مغنیه و مجموعه ورزشی بهمن همچنین اماکن شاخص آن نیز عبارتند از:

جدول ۵- اماکن شاخص آن نواحی مختلف

پارک خیام بازار شهرستانی	ناحیه ۱:	پارک خیام بازار شهرستانی	ناحیه ۲:	پادگان نیروی هوایی
پارک پیروزی	ناحیه ۳:	پارک پیروزی	ناحیه ۴:	سرخه حصار

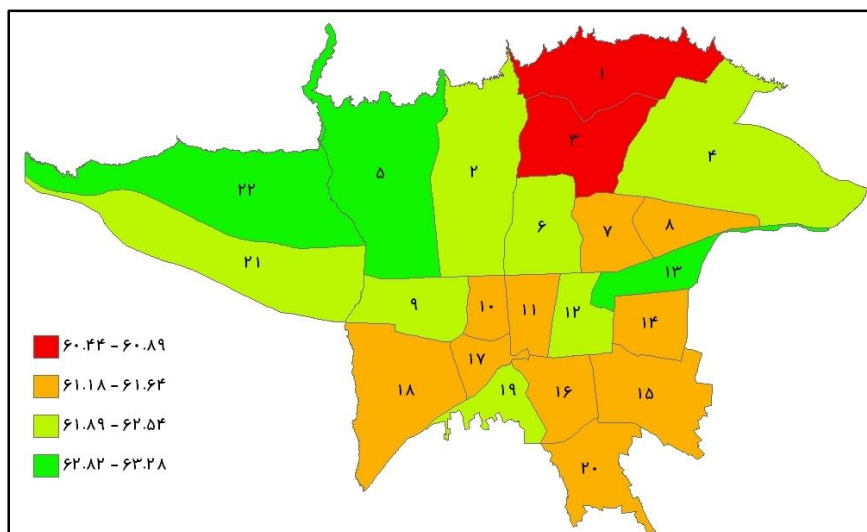
تصویر ۱- وضعیت احساس رضایت در مناطق مختلف شهر تهران

احساس امنیت: همانگونه که قبلا نیز گفته شد این شاخص شامل آیتم‌های "احساس امنیت مالی" و "احساس امنیت جانی" می‌باشد.

جدول ۶- رتبه‌بندی مناطق مختلف شهری تهران از نظر احساس امنیت

منطقه	تعداد محله	احساس امنیت	منطقه	تعداد محله	احساس امنیت
۱۳	۱۲	۶۳,۲۸	۸	۱۳	۶۱,۵۹
۲۲	۹	۶۲,۹۵	۱۴	۲۵	۶۱,۵۷
۵	۲۷	۶۲,۸۲	۱۸	۱۶	۶۱,۵۴
۱۲	۱۳	۶۲,۵۴	۱۷	۱۴	۶۱,۴۹
۴	۱۹	۶۲,۴۳	۱۶	۹	۶۱,۴۸
۲۱	۱۷	۶۲,۳۱	۱۵	۱۸	۶۱,۴۴
۲	۳۱	۶۲,۲	۱۱	۱۷	۶۱,۲۵
۱۹	۱۳	۶۱,۹۷	۲۰	۲۱	۶۱,۲۵
۹	۷	۶۱,۹۴	۱۰	۱۰	۶۱,۱۸
۶	۱۷	۶۱,۸۹	۱	۲۶	۶۰,۸۹
۷	۱۹	۶۱,۶۴			

در این شاخص نیز منطقه ۱۳ رتبه اول را کسب نموده و مناطق ۱ و ۳ نیز در مکان‌های آخر رتبه‌بندی قرار دارند.

تصویر ۲- وضعیت احساس امنیت در مناطق مختلف شهر تهران

احساس تعلق خاطر: همانگونه که قبلاً نیز بیان گردید متغیرهای تشکیل دهنده این شاخص به شرح زیر می باشند:

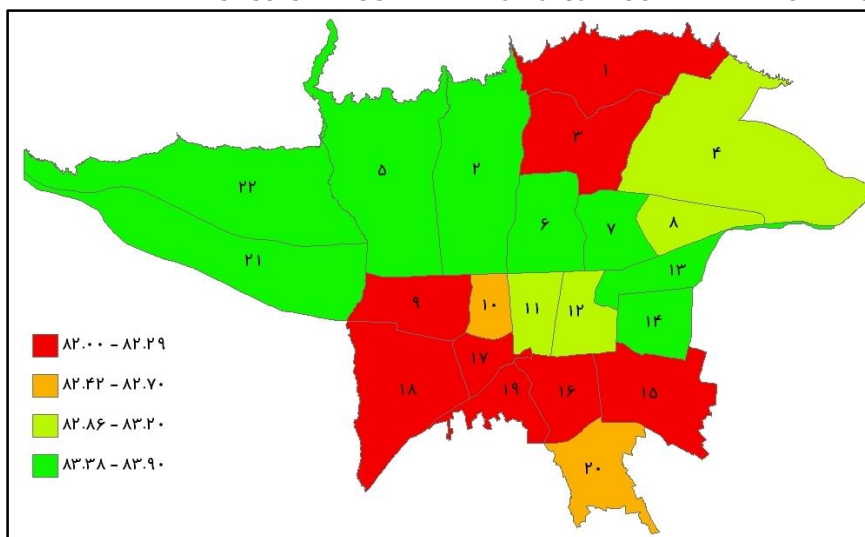
احساس تعلق به محله	همبستگی اجتماعی (احساس تعلق محله‌ای و شهری)
احساس همبستگی روحی و فرهنگی در سطح محله	
داشتن برنامه برای بهبود وضعیت محله	مشارکت اجتماعی در سطح محله و شهر
باور به بهبود وضعیت محله در صورت مشارکت	
نماینده محله بودن برای مسائل اداری	
شرکت در انتخابات شوراییاری	
باور به مؤثر بودن شوراییاری	

نتایج رتبه‌بندی براساس این شاخص به شرح جدول زیر است:

جدول ۷- رتبه‌بندی مناطق مختلف شهری تهران از نظر احساس تعلق خاطر

منطقه	تعداد محله	احساس تعلق خاطر	منطقه	تعداد محله	احساس تعلق خاطر
۲۲	۹	۸۳٫۹	۱۲	۱۳	۸۲٫۸۶
۵	۲۷	۸۳٫۸	۱۰	۱۰	۸۲٫۷
۶	۱۷	۸۳٫۷۴	۲۰	۲۱	۸۲٫۴۲
۱۳	۱۲	۸۳٫۷۱	۱	۲۶	۸۲٫۲۳
۱۴	۲۵	۸۳٫۷	۱۷	۱۴	۸۲٫۱۶
۲۱	۱۷	۸۳٫۶۷	۱۶	۹	۸۲٫۱۵
۲	۳۱	۸۳٫۴۶	۳	۱۲	۸۲٫۱۴
۷	۱۹	۸۳٫۳۸	۱۸	۱۶	۸۲٫۱۳
۸	۱۳	۸۳٫۲	۱۵	۱۸	۸۲٫۰۹
۱۱	۱۷	۸۲٫۹۹	۹	۷	۸۲٫۰۴
۴	۱۹	۸۲٫۹۳			

رتبه‌بندی به عمل آمده در شاخص‌های قبلی تقریباً یکسان بوده، ولی در این شاخص رتبه‌بندی تقریباً متفاوتی با رتبه‌بندی‌های قبلی دارد. در این شاخص منطقه ۲۲ حائز رتبه اول بوده و منطقه ۱۹ در رتبه آخر قرار دارد.

تصویر ۳- وضعیت احساس تعلق در مناطق مختلف شهر تهران

رعایت مسائل اخلاقی: این شاخص از متغیرهای زیر تشکیل شده است:

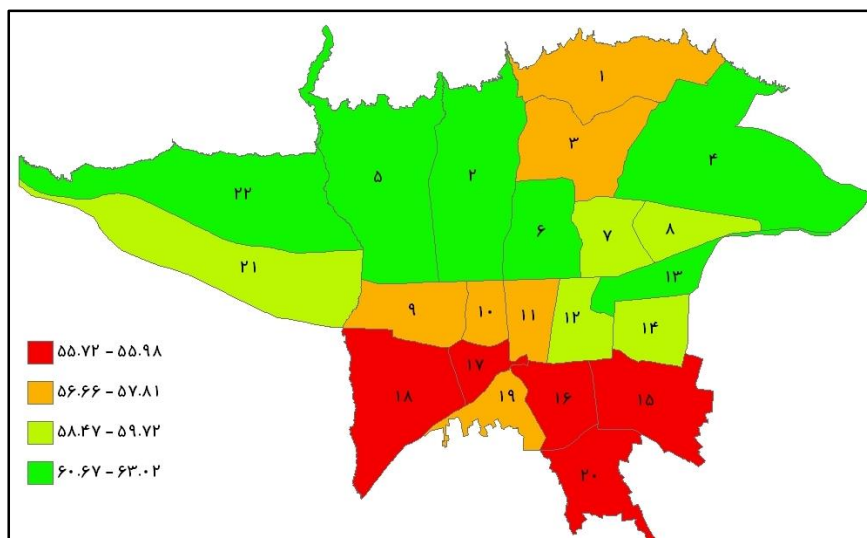
مسئولیت در آلودگی هوای شهری	مسئولیت‌های اجتماعی و شهری
حس وظیفه شهروندی	
رعایت حقوق همسایگی	
همزیستی مسالمت‌آمیز	احترام به حقوق و منافع دیگران
رعایت حق دیگران در معابر عمومی	

در جدول زیر نیز رتبه‌بندی مناطق براساس شاخص "رعایت مسائل اخلاقی" ملاحظه می‌شود:

جدول ۸- رتبه‌بندی مناطق مختلف شهری تهران از نظر رعایت مسائل اخلاقی

منطقه	تعداد محله	رعایت مسائل اخلاقی	منطقه	تعداد محله	رعایت مسائل اخلاقی
۲۲	۹	۶۳,۰۲	۱۱	۱۷	۵۷,۸۱
۵	۲۷	۶۲,۰۷	۱	۲۶	۵۷,۷۸
۲	۳۱	۶۰,۹۵	۱۰	۱۰	۵۷,۰۱
۱۳	۱۲	۶۰,۸۳	۹	۷	۵۶,۹۶
۶	۱۷	۶۰,۷۶	۳	۱۲	۵۶,۸۱
۴	۱۹	۶۰,۶۷	۱۹	۱۳	۵۶,۶۶
۲۱	۱۷	۵۹,۷۲	۱۷	۱۴	۵۵,۹۸
۷	۱۹	۵۹,۵۸	۱۸	۱۶	۵۵,۹
۱۲	۱۳	۵۹,۲۳	۱۶	۹	۵۵,۸
۸	۱۳	۵۸,۶۵	۱۵	۱۸	۵۵,۷۶
۱۴	۲۵	۵۸,۴۷			

در این جدول نیز ملاحظه می‌شود که منطقه ۲۲ در مکان اول رتبه‌بندی قرار دارد.

تصویر ۴- وضعیت مسائل اخلاقی در مناطق مختلف شهر تهران

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به مطالب گفته شده ملاحظه می‌شود که آرامش و رضایت به عنوان پارامترهایی مهم در زندگی که خواسته همه بوده و هزینه‌های لازم را برای بدست آوردن نیز پرداخت می‌نمایند، الزاما از راه زندگی در مناطق گران‌قیمت بدست نمی‌آید و چه بسا اهالی یک مناطق ارزان‌قیمت، از احساس بهتری نسبت به زندگی در مقایسه با اهالی منطقه‌ای گرانتر داشته باشند. این موضوع را حتی می‌توان در مقایسه بین زندگی در تهران و سایر شهرهای کشور تعمیم داد و لذا به نظر می‌رسد لازم است تا پایتخت‌نشینان اعم از تهرانی و یا شهرستانی با فراغ بال و در فرصتی مناسب در خصوص تغییر احتمالی محل زندگی خود بدرستی بیاندیشند تا بتوانند خود را از این همه فشارهای روانی و عصبی و ... موجود در تهران برهانند و زندگی آرامتری داشته باشند.

منابع

۱. دلال پور، محمدرضا؛ برنامه‌ریزی مسکن؛ تهران: انتشارات سمت؛ ۱۳۷۹
۲. منصور خلیلی عراقی، الهام نوبهار (۱۳۹۰)، "پیش‌بینی قیمت مسکن در شهر تبریز: کاربرد مدل‌های قیمت هدانیک و شبکه عصبی مصنوعی"، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال نوزدهم، شماره ۶۰، زمستان ۱۳۹۰، صفحات ۱۱۳-۱۳۸
۳. مخبر، عباس؛ ابعاد اجتماعی مسکن؛ ترجمه مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی؛ تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه؛ ۱۳۶۳
۴. رفیعی، مینو؛ مسکن و درآمد در تهران (گذشته-حال-آینده)؛ مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی؛ ۱۳۶۸
۵. آقاسی، رضوان؛ تحلیل جغرافیایی مسکن در تهران؛ پایان نامه دکتری دانشگاه آزاد اسلامی؛ ۱۳۷۲
۶. مستندات طرح "سنجش عدالت در تهران"، معاونت اجتماعی شهرداری تهران
۷. مستندات طرح "خوشه‌بندی محلات"، معاونت اجتماعی شهرداری تهران
۸. سامانه ثبت معاملات املاک و مستغلات (www.iranamlaak.ir)
۹. اصل سی و یک قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دسترسی به مسکن مناسب را حق هر خانواده ایرانی عنوان داشته است.

برنامه ریزی ساماندهی تراکم های ساختمانی (مطالعه موردی: ناحیه مجاور بازار کرمان)

سحر یزدی نژاد^۱، افسون مهدوی^۲

۱- کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ کرمان

۲- مربی و استاد برنامه ریزی شهری؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ کرمان

Yazdinejad1993@gmail.com

چکیده

تراکم ساختمانی صرفاً به عنوان یک ابزار در سیاست های شهرسازی و طرح های توسعه شهری مطرح است، به عنوان یک هدف و موضوع صرفاً اقتصادی به آن نگریسته شده است و تراکم در سطح شهر، به عنوان معیاری برای استقرار جمعیت و تاسیسات شهری، در طرح های توسعه ی شهری از اهمیت خاصی برخوردار است. هدف پژوهش حاضر؛ برنامه ریزی راهبردی ساماندهی تراکم های ساختمانی در ناحیه مجاور بازار کرمان می باشد. روش تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی می باشد و روش جمع آوری اطلاعات میدانی و کتابخانه ای در قالب پرسشنامه از بین ۳۵ نفر از بین کارشناسان و استفاده از نرم افزار SPSS است. نتایج تحقیق حاصل از نرم افزار GIS نشان می دهد که از بین شاخصه های تراکم ساختمانی در محدوده مجاور بازار تنها سه عامل، ظرفیت شبکه معابر، فاصله از مرکز شهر و نوع بافت شهر بصورت شفاف و روشن مطرح و مطابق با ضوابط اجرای طرح بهسازی و نوسازی می باشد و مابقی نیازمند شفاف سازی جهت اجرا می باشند.

واژگان کلیدی: برنامه ریزی راهبردی، ساماندهی، تراکم ساختمانی، محدوده مجاور بازار کرمان.

۱- مقدمه

علی رغم گذشت حدود چهار دهه از شکل گیری مباحث شهرسازی و توسعه شهری معاصر در ایران، هنوز جهت گیری سیاست های شهرسازی و توسعه شهری از کاستی های فراوان رنج برده و اصول و معیارهای آن مورد غفلت قرار گرفته است (احدنژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۸). تراکم ساختمانی از جمله مباحث مهم شهرسازی و توسعه شهری است که جامعه شهری ایران را در سال های اخیر به شدت تحت تاثیر قرار داده است. در حالی که تراکم ساختمانی صرفاً به عنوان یک ابزار در سیاست های شهرسازی و طرح های توسعه شهری مطرح است، به عنوان یک هدف و موضوع صرفاً اقتصادی به آن نگریسته شده است (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۷). برخورد انتزاعی به این ابزار، تبعات منفی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی، زیست محیطی و حتی سیاسی - مدیریتی را همراه داشته است. آثار و تبعات ناشی از تصمیم درخصوص تراکم ساختمانی در دو مقیاس ملی و محلی قابل بررسی است. در مقیاس ملی، چنانچه هرگونه تصمیم در رابطه با تراکم ساختمانی بصورت کلان اتخاذ شود، اثرات عمیق نظیر موارد فوق الذکر برجای می گذارد (اطهاری، ۱۳۸۸: ۹). مورد شهر کرمان مثالی از این گونه تصمیم گیری ها است که از تراکم به عنوان صرفاً یک ابزار اقتصادی برای تامین درآمد شهرداری استفاده گردید. در مقیاس محلی نیز اثرات تصمیم در مورد تراکم ساختمانی قابل تامل است. هرگونه تغییر در وضعیت تراکم ساختمانی اثرات محسوس و کوتاه مدت بر جامعه و کالبد محیط مسکونی برجای می گذارد (اطهاری، ۱۳۸۹: ۷). عوارض اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی تصمیمات تراکم در مقیاس محلی، کیفیت زندگی ساکنین را تحت الشعاع قرار می دهد که ایمنی ساختمان ها، دسترسی، اشراف، سایه اندازی، سد معبرها و سایر مزاحمت ها از آن جمله اند. برهمن اساس تراکم های ساختمانی نیاز به توجه کافی و وافی داشته تا در قالب یک برنامه ریزی دقیق بتوان به ساماندهی مرتب آن ها پرداخت (جعفری و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳). شهر کرمان طی سه دهه گذشته از ۸۵ هزار نفر در سال ۱۳۴۵ به ۴۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۰ و در

سال ۱۳۹۰ به ۷۱۲ هزار نفر رسیده است. این افزایش با فزاینده تر شدن مشکلات شهر و گسترده تر شدن ابعاد کالبدی شهر و بالا رفتن شمار ساختمان ها و افزایش تراکم خصوصاً در بخش مرکزی شهر در محدوده مجاور بازار به عنوان قلب تپنده اقتصادی شهر توأم بوده است. تمرکز جمعیت در شهر کرمان و پیشرفت موقعیت سیاسی این شهر، تبعات متعددی را در بخش مرکزی شهر در محدوده مجاور بازار به دنبال آورده است؛ تمرکز خدمات مفید، افزایش تراکم ساختمانی و در پی آن مهاجرپذیری از جمله این موارد هستند. این موضوع به دلیل عدم وجود یک طرح جامع و اساسی برای توسعه بلند مدت شهر، و در عین حال تصمیم-گیری های مقطعی و سلیقه ای مدیران در مورد گسترش شهر است. حال این سوال اصلی مطرح می شود که، وضعیت تراکم ساختمان در محدوده مجاور بازار چگونه است؟ و دیگر اینگه به چه شکل می توان به ساماندهی این اراضی و ارائه برنامه دقیق راهبردی برای آن دست یافت؟

تراکم در سطح شهر، به عنوان معیاری برای استقرار جمعیت و تاسیسات شهری، در طرح های توسعه ی شهری از اهمیت خاصی برخوردار است. انتخاب تراکم ساختمانی در طرح های شهری غالباً براساس تجربیات و مبتنی بر درک مستقیم بوده است که نهایتاً منجر به مشکلات عدیده و عوارض بعدی می شود (بین دولف، ۲۰۰۷: ۴۲). بسیاری از سیاست گذاران توسعه شهری پایدار، در طرفداری از زندگی با تراکم زیاد ساختمانی چنین ادعا کرده اند که راه حل شهر فشرده به کاهش گرایش به سوی توسعه بی رویه پیرامونی کمک خواهد کرد و به ارتقای پایداری و سرزندگی شهری یاری خواهد رساند. اهداف تمامی تلاش ها در موضوع تراکم ساختمان در طرح های شهری رسیدن به تراکم بهینه است (بورتن، ۲۰۱۱: ۱۹۸). تراکم های ساختمانی پیشنهادی بسیاری از طرح ها در هنگام اجرا با مشکلات فراوان مواجه شده و مرتباً با اعمال تغییراتی در میزان تراکم های پیشنهادی رو به رو می شوند. دلیل عمده این مسائل را می توان فقدان مطالعات پایه ای و علمی کافی در روند تعیین تراکم دانست (اوکیل، ۲۰۱۰: ۴۲). ضرورت توجه به تراکم ساختمانی در ناحیه مجاور بازار کرمان به دلایل زیر ضروری به نظر می رسد:

- هزینه های آماده سازی زیرساخت هادر ناحیه مجاور بازار کرمان
- ازدحام بیش از حد جمعیت در ناحیه مجاور بازار کرمان
- نتایج سوء در زمینه های کالبدی، خدماتی، سیمائی، جمعیتی، اقتصادی در وضعیت مسکن و ترافیک ناحیه مجاور بازار کرمان
- کمبود زمین و تاثیر آن بر میزان تراکم جمعیت در ناحیه مجاور بازار کرمان

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱- تراکم ساختمانی

از جمله بررسی ها و تحلیل هایی که در قالب موضوع تراکم ساختمانی در سال های اخیر صورت گرفته، تعیین رابطه آن با ابعاد مختلف مسکن بوده است. علی الاصول دو نوع عوامل بیرونی و درونی بر بخش مسکن ایران در سال های گذشته اثرگذار بوده اند. گروه اول از نوع عواملی بوده اند که در خارج از سیستم بخش مسکن شکل گرفته، اما به شدت این بخش را تحت تاثیر قرار داده اند (سیوام^۱، ۲۰۱۲: ۴۶). گروه دوم عواملی بوده اند که ارتباط مستقیم با تولید مسکن داشته اند، نظیر تقاضا و نیاز مسکن ناشی از رشد جمعیت، زمین، مصالح ساختمانی، نیروهای کار ماهر و نیمه ماهر، قوانین و مقررات خاص مسکن و فناوری (پونت^۲، ۲۰۰۹: ۸۷). برای مثال، توزیع کلان زمین های دولتی در دهه اول انقلاب موجبات تثبیت و حتی کاهش قیمت مسکن گردید (حتی در برهه ای که نرخ رشد جمعیت کشور به بالاترین حد خود در تاریخ کشور رسید). همچنین، فراوانی و یا کمبود هریک از مصالح ساختمانی اصلی (نظیر آهن، سیمان، قیر و...) می تواند میزان تولید و قیمت مسکن را تحت الشعاع قرار دهند. مسئله تراکم ساختمانی، به گونه ای که در سال های اخیر در ایران، به ویژه در تهران رخ داد را می توان به عنوان یک عامل بیرونی موثر بر مسکن قلمداد کرد (کریمی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۷). تراکم ساختمانی همچون تراکم جمعیتی اثرات عمیقی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی دارد (عزیزی، ۱۳۹۰: ۲۶). در بعد اقتصادی، اثرات تراکم ساختمانی در قالب موضوعات اقتصاد مسکن و ساختمان قابل تجزیه و تحلیل است. بخش مسکن از جمله بخش های اقتصادی مهم جامعه است که سهم قابل توجهی از تولید

1- Sivam

2- Pont

ناخالص را شامل می شود. میزان سرمایه گذاری ملی در بخش مسکن، میزان تولید اشتغال توسط بخش مسکن و سهم تولید مصالح ساختمانی در اقتصاد کلان از جمله موضوعاتی هستند که اهمیت جایگاه مسکن در اقتصاد کشور را نشان می دهد (عسگری و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۳).

۲-۲- ابعاد تراکم ساختمانی

در بعد اجتماعی و فرهنگی نیز، آثار تراکم ساختمانی قابل تامل است. افزایش یا کاهش تراکم ساختمانی بدون توجه به اصول و معیارهای توسعه شهری، خسارت های اجتماعی و فرهنگی را به وجود آورده و یا آن ها را دامن زند (ویلیامز^۱، ۲۰۰۶: ۱۴۵). نقض حرمت قانون مداری، ایجاد حق کاذب برای مالکین و سازندگان برای تقاضای اضافه تراکم، مسائل عدالت اجتماعی، فساد اداری، ازدحام جمعیت بیش از ظرفیت قابل تحمل محیط و در نتیجه تشدید تنش های اجتماعی و سیاسی از جمله تبعاتی هستند که می تواند در نتیجه چنین اقدامی حادث گردند (چغلی^۲، ۲۰۰۸: ۴۱). در بعد زیست محیطی، انتظار بر این است که سیاست ها و طرح های توسعه شهری، هدایت صحیح رشد، گسترش و توسعه شهری را مدنظر داشته باشد. نظریه «ظرفیت قابل تحمل محیط» را می توان اساسی ترین اصل در برخورد با مسائل شهری و در قالب توسعه شهری پایدار دانست (مشهودی، ۱۳۸۹: ۵۸). شهرها از امکانات مشخص و توان محدودی در پذیرش فضای مصنوع و فشارهای جمعیتی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی برخوردارند. مشکلات تامین زیرساخت ها و تجهیزات شامل تامین آب و برق، احداث شبکه های آب، برق و فاضلاب، مسائل آلودگی آب و هوا، سیستم های جمع آوری و دفع زباله و آب های سطحی از جمله مواردی هستند که ارتباط مستقیم با مسائل زیست محیطی پیدا می کنند (قدیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶). در بعد کالبدی، اثرات تراکم ساختمانی محسوس تر است. اغتشاش در فضاهای کالبدی و سیمای شهری از جمله تبعات منفی افزایش تراکم ساختمانی بدون تامل است. سطح اشغال، ارتفاع و توده و فضا از محوری ترین عوامل و موضوعات کالبدی ناشی از اتخاذ تصمیمات درخصوص تراکم ساختمانی است. گونه شناسی ساختمانی، تاثیر بر عملکرد و کیفیت کاربری های هم جوار، شبکه دسترسی و ترافیک، دید و منظر، فرم، سازمان و استخوان بندی فضایی شهر و جداره ها از اهم موضوعات کالبدی هستند (وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۱).

۲-۳- ساماندهی

ساماندهی فرآیندی است که طی آن مدیران ارشد اجرایی و عملیاتی برنامه ریزی راهبردی سازمان را طراحی می کنند. مهمترین ویژگی این فرآیند در ماهیت کار گروهی آن نهفته است. زیرا در قالب چنین فرآیند و کارگروهی است که اعتقاد و باور به استراتژی سازمان شکل می گیرد و افراد درگیر در این فرآیند، احساس تعلق و مالکیت نسبت به آن پیدا می کنند (شاهرخی زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۵). بعلاوه چنین فرآیندی باعث تسهیل مرحله استقرار راهبردی سازمان می گردد. چه چیز باعث می شود که مدیر به فکر تصمیم راهبردی بيفتد؟ توجه به تحلیل فاصله پاسخ مناسبی بدین سؤال است. براساس تصمیمات اتخاذ شده در گذشته، سازمان از راهی خاص با استراتژی معینی به نتایجی رسیده است. در هر نقطه از زمان (T1) می توان عملکرد راهبردی را سنجید و به احتمال زیاد در این صورت می توان پیشنهاداتی برای تغییر در استراتژی داد. در فرآیند نیاز این تغییر، پیشنهاد باید با توجه به فاصله بین نتیجه پیش بینی شده در صورت ادامه راهبرد فعلی و نتیجه مورد نظر بر اساس تغییر داده شده در راهبرد برای آینده (T2) تدوین شود (دشیرا^۳، ۱۹۹۵: ۲۲). در همین راستا تحقیقات متعددی صورت گرفته که در ادامه به برخی از مهم ترین آن ها خواهیم پرداخت.

جعفری و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله ای با عنوان «بررسی و تحلیل تراکم ساختمانی در محله های شهری با استفاده از LUI نمونه موردی محله گلباد شهر تبریز»؛ به این نتیجه دست یافتند که؛ کمبودهای اساسی در فضاهایی از قبیل فضاهای باز (OS)؛ فضای باز مفید (LS)؛ و فضای تفریحی (RS) و همچنین تعداد پارکینگ کل برای هر واحد مسکونی (TC) می باشد. کریمی و همکاران (۱۳۸۸)، در مقاله ای با عنوان «مدل تعیین تراکم مطلوب شهری» برای کمی کردن عوامل اصلی کالبدی، اجتماعی و

1- Williams
2- Choguill
3- De Chiara

اقتصادی مؤثر بر تراکم شهری تأکید شده است. محققان با نرمالیزه کردن داده‌های مربوط و پردازش عناصر اصلی مؤثر بر تعیین تراکم در حالت‌های مختلف و انتخاب گزینه‌های وزنی متفاوت در محیط GIS توانست هاند تراکم‌های خاصی را برای نواحی و بلوک‌های مورد مطالعه، با توجه به شرایط محلی آن‌ها پیشنهاد کنند.

شعلهور (۱۳۸۷)، در مقاله‌ای دیگر با عنوان «تبیین مفهوم تراکم به عنوان ابزار شهرسازی در طرح مسکن»، مفهوم تراکم ساختمانی و اسناد و ضوابط مقررات مصوب در این باره در طی سال‌های گذشته تهران بررسی شده است. در این مقاله نویسنده ابتدا به تعریف اجمالی تراکم ساختمانی و تعاریف و مفاهیم مرتبط به آن می‌پردازد. سپس به عنوان نمونه‌ای از یک طرح برنامه ریزی شده، آیین نامه منطقه بندی در نیویورک معرفی و طی مقایسه تطبیقی با قوانین و مقررات مصوب تهران در زمینه تراکم ساختمانی، نتیجه‌ای در رابطه با لزوم تدوین قوانین و مقررات متناسب و معیارهای مؤثر بر آن حاصل می‌گردد. هوئی^۱، (۲۰۱۰)، مفهوم ساختمان را بررسی و چگونگی تأثیر عوامل اصلی تراکم شهر، بر طراحی ساختمان کم مصرف انرژی را در هنگ کنگ آزمایش کرده و استراتژی‌هایی برای طراحی ساختمان‌ها ارائه نموده است. اوکایل^۲ (۲۰۱۰)، در زمینه فرم بهینه ساختمان و کارایی از نظر میزان مصرف انرژی تحقیق نموده است. وی در این تحقیق، با تأکید بر تفاوت‌های موجود در زمینه فرم‌های متناسب برای ساختمان‌ها در عرض‌ها و اقلیم‌های متفاوت جغرافیایی، فرم پیشنهادی خود را برای بلوک‌های مسکونی ارائه می‌نماید. فرم پیشنهادی وی، بیشترین میزان جذب نور خورشید در زمستان را فراهم آورده و همچنین از میزان اثر جزیره حرارتی در شهرها می‌کاهد. بطور کلی، تأکید اصلی و ویژه این تحقیق بر ساختمان و فرم آن به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر میزان مصرف انرژی می‌باشد. بارتون^۳ (۲۰۰۹)، در پژوهشی به این نتیجه رسید که در شهرهای متراکم، بهبود سیستم‌های حمل و نقل عمومی، کاهش میزان مرگ و میر ناشی از امراض روانی، کاهش انفکاک اجتماعی، افزایش دامنه پیاده روی و دوچرخه سواری، فرصت‌های شغلی بهتر برای کارکنان با مهارت‌های کمتر و دسترسی بهتر به تسهیلات و خدمات شهری مشاهده می‌شود.

۳- روش تحقیق

تحقیق مورد مطالعه از نظر هدف، توصیفی - تحلیلی و از نظر محتوا، کاربردی است. جمع‌آوری اطلاعات به دو روش اسنادی - کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. ابزار تجزیه و تحلیل کتابخانه‌ای، پرسشنامه بوده که در بین ۳۵ نفر از کارشناسان امر صورت گرفته است و روایی و پایایی آن به روش الفای کرونباخ انجام شده است. در بخش میدانی نیز اطلاعات به روش SPSS وارد نرم افزار شده و با استفاده از آزمون کولموگورف-اسمیرنوف مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار گرفتند و سپس با استفاده از نرم افزار GIS تراکم ساختمانی محدوده مورد مطالعه بررسی شده است.

جدول ۱- شاخص‌های مؤثر در تراکم ساختمانی

مؤلفه	مآخذ	مؤلفه	مآخذ
۱ کاربری اراضی	رمضانی، ۱۳۸۸	۵ نوع مصالح ابنیه	جوشی ^۴ ، ۲۰۰۹
۲ نحوه عمده استفاده از زمین	مشهودی، ۱۳۸۹	۶ قدمت ابنیه	چن ^۵ ، ۲۰۰۸
۳ محورها و کانون فعالیت	صادقیان، ۱۳۸۷	۷ تراکم ساختمانی (تعداد طبقات)	تانگ ^۶ ، ۲۰۰۸
۴ کیفیت ابنیه	کریمی، ۱۳۸۸	۸ نظام استخوانبندی	شفیعی، ۱۳۸۵

1- Hui
2- Okeil
3- Burton
4- Kusum Joshi
5- Chen
6- sin Tang

۴- محدوده مورد مطالعه

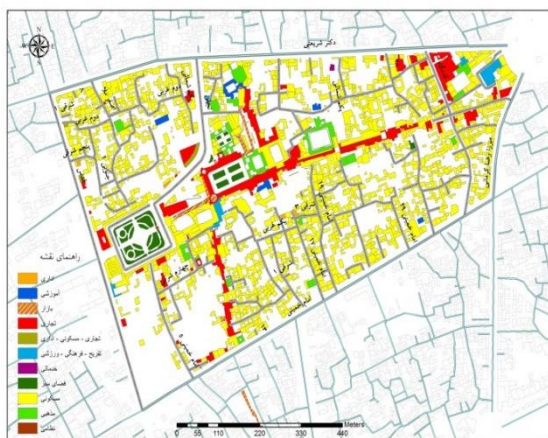
بازار بزرگ کرمان که در شهر کرمان واقع شده است، یکی از تاریخی ترین بناهای این شهر است و به روایتی طولانی ترین راسته بازار ایران به شمار می‌رود. در مرکز شهر کرمان، از اطراف میدان مشتاقیه (شهدا) تا میدان ارگ، بازار شهر کرمان جهت مبادلات کالا و خرید و فروش و عرضه محصولات گوناگون به صورت راسته بازارهای تخصصی فعال است (هر راسته بازار به یکی از کالاهای اختصاص دارد). بازار کرمان جزء محدوده‌های تاریخی و به عنوان قلب تپنده اقتصادی-سیاسی شهر شناخته می‌شود. در این بین بحث تراکم در محدوده مجاور بازار خصوصاً از بعد ساختمانی مد نظر عده کثیر کارشناسان و برنامه ریزان شهری قرار دارد. ساختمان‌های این اراضی عمدتاً یک طبقه هستند که بصورت ردیف‌هایی در شمال و جنوب معابر شرقی - غربی دیده می‌شود.

۵- بحث و نتایج

۵-۱- نتایج حاصل از نرم افزار GIS

سیستم اطلاعات جغرافیایی، مجموعه سازمان یافته‌ای از سخت افزار، نرم افزار، اطلاعات جغرافیایی کیفی و کمی و نیروی انسانی متخصص است که جهت کسب ورود، ساماندهی، ذخیره، بهنگام سازی، پردازش، تحلیل و تلفیق اطلاعات ایجاد می‌شود. این نرم افزار دارای محیطی پویاست که نقشه‌ها و اطلاعات توصیفی را به یکدیگر متصل می‌کند، به صورتی که با تغییر هر یک دیگری به صورت منطقی تغییر می‌کند و با دیگری منطبق می‌گردد (نورایی تورانی، ۱۳۸۳: ۲۱). تکنولوژی GIS به شکل نمایشی، میزان تولید، بهنگام نمودن و انتشار داده‌های جغرافیایی را تغییر داده است. قدرت پردازش سیستم اطلاعات جغرافیایی امکان استفاده از داده‌های جغرافیایی به صورت کیفی را فراهم می‌آورد و امکان تجزیه و تحلیل‌های پیچیده به صورت کمی و امکان پالایش آن‌ها تا رسیدن به یک جواب مطلوب وجود دارد (بارو، ۱۳۷۶: ۲۱).

۵-۱-۱- بررسی خصوصیات کاربری اراضی محدوده مورد مطالعه

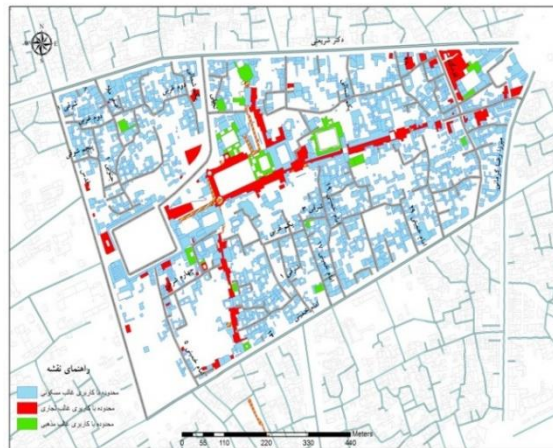

شکل ۱- توزیع کاربری اراضی وضع موجود در محدوده مجاور بازار
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷)

در محدوده مجاور بازار، ۶۹ / ۱ درصد از کل پلاک‌ها به کاربری مسکونی، ۱۱/۳ درصد به کاربری تجاری، ۰/۰۹ درصد به کاربری اداری، ۰/۲۲ درصد در دو مقطع تحصیلی دبستان و مدرسه راهنمایی، ۰/۱۳ به کاربری مذهبی، ۰/۸۲ درصد به کاربری فضای سبز، ۰/۲۱ درصد به کاربری بهداشتی - درمانی اختصاص یافته است.

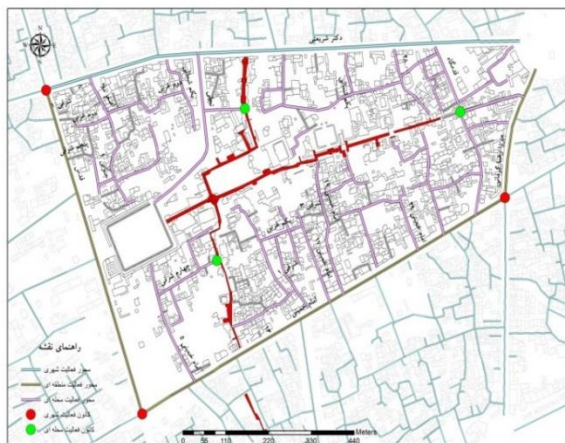
۵-۱-۲- بررسی خصوصیات عمده نحوه استفاده از زمین

شروع اقدامات ساختمانی و شکل‌گیری کاربری‌ها و فعالیت‌های شهری در محدوده مجاور بازار شهر کرمان به ۳۵ سال پیش برمی‌گردد. در دهه ۵۰ اراضی حوزه مزبور، کشاورزی و زراعی بوده است که بتدریج با احداث مجموعه بازار در مجاورت آن رو به رشد نهاده است. مطالعات مشاور نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از اراضی این حوزه که دارای جمعیتی معادل جمعیت یک محله می‌باشد، به کاربری‌های خدماتی و بویژه صنعتی فرا محلی که تولیدکننده آلودگی‌های زیست محیطی و صوتی بوده و با کاربری مسکونی سازگاری ندارند، اختصاص داده شده است.

شکل ۲- نحوه عمده استفاده از زمین در محدوده مجاور بازار (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷)

۵-۱-۳- بررسی و تحلیل ساختار نظام فعالیت در فضاهای همگانی

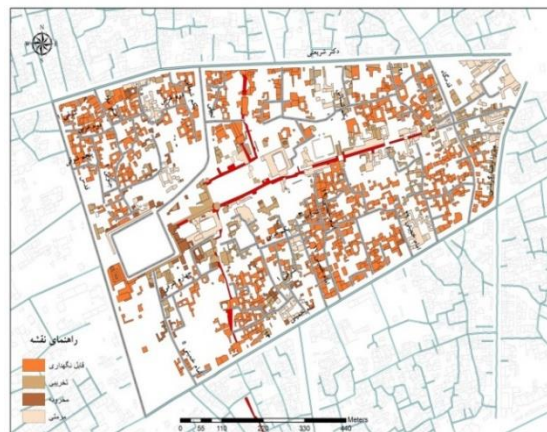

شکل ۳- محورها و کانون فعالیت در محدوده مجاور بازار (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷)

در محدوده مجاور بازار، سه محور عمده فعالیتی (در خیابان‌های دکتر شریعتی، امام خمینی (ره) و خیابان طالقانی به سمت چهارراه کاظمی) با مقیاس عملکردی شهری سه لبه قوی کالبدی و عملکردی را برای محدوده ایجاد نموده‌اند. گرچه ابنیه کاربری‌های واقع در این محورهای فعالیتی دارای شفافیت بصری بوده و برخی از آن‌ها بخشی از فضای پیاده‌رو را اشغال نموده‌اند، اما به علت عدم جذابیت کاربری‌ها در ایجاد انگیزه برای پرسه زنی و تداوم حرکت پیاده در محور، نوع ویژه الگوی خرید و استفاده از خدمات این کاربری‌ها (از آنجا که استقرار کاربری‌های پر مراجعه برای پیاده به صورت پراکنده در طول محورها قرار گرفته‌اند، مراجعه به صورت توقف‌های کوتاه مدت با وسیله نقلیه انجام می‌گیرد)، محورهای نامبرده فاقد سرزندگی و نشانه‌ای از پویایی زندگی شهری ساکنین می‌باشد.

۵-۱-۴- کیفیت ابنیه

براساس برداشت‌های انجام پذیرفته در محدوده مورد مطالعه ۸۴/۶۷ درصد از ابنیه قابل نگهداری‌اند. پس از آن، بناهای مرمتی با ۲/۹۵ درصد و بناهای تخریبی با ۰/۵۱ درصد در رتبه‌های دوم و سوم قرار داشته‌اند.

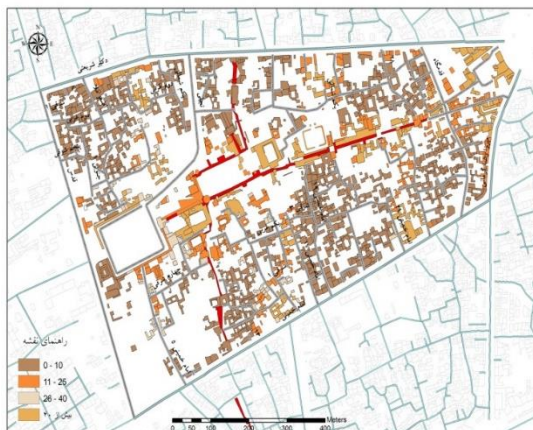
شکل ۴- کیفیت ابنیه محدوده مورد مطالعه منبع: (یافته های تحقیق، ۱۳۹۷)

۵-۱-۵- نوع مصالح ابنیه

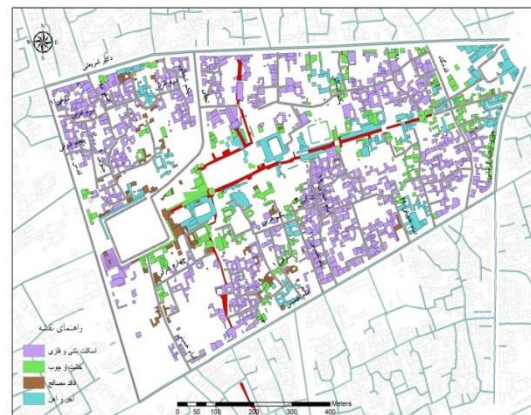
در محدوده مورد مطالعه، ۸۳/۵۶ درصد از ابنیه از اسکلت بتنی و فلزی ساخته شده اند. پس از آن به ترتیب ابنیه احداث شده با آجر و آهن با ۴/۳۲ درصد و خشت و چوب با ۰/۳۴ درصد قرار گرفته اند.

۵-۱-۶- قدمت ابنیه

در محدوده مورد مطالعه، ۵۰/۴۳ درصد از ابنیه بین ۰ تا ۱۰ سال قدمت داشته اند و پس از آن، بناهای بین ۱۱ تا ۲۵ سال با سهمی معادل ۳۵/۶۲ درصد و ابنیه ۲۶ تا ۴۰ سال با سهمی حدود ۲/۱۸ درصد قرار گرفته اند.

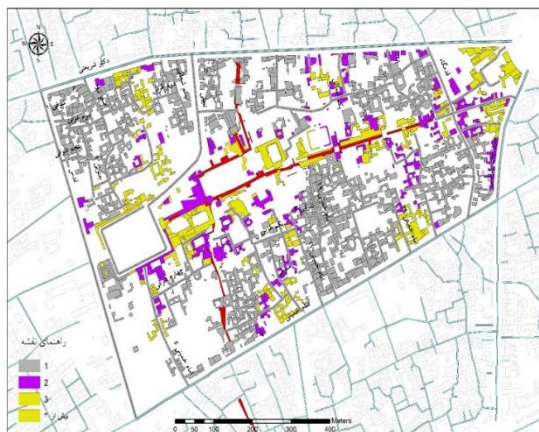
شکل ۶- قدمت ابنیه محدوده مورد مطالعه (منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۷)

شکل ۵- نوع مصالح ابنیه محدوده مورد مطالعه (منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۷)

۵-۱-۷- تراکم ساختمانی (تعداد طبقات)

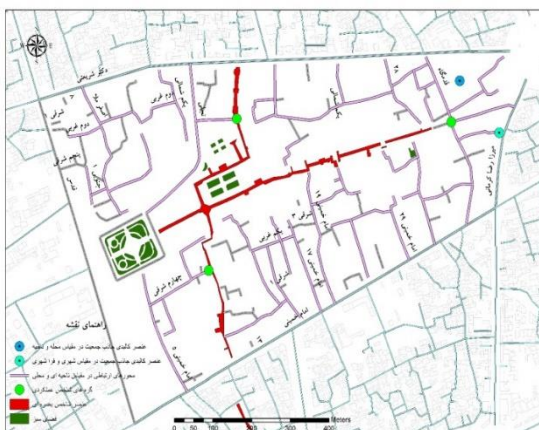
براساس برداشت های صورت پذیرفته در محدوده مورد نظر، تعداد ۱۶۵۲ بنا یعنی معادل ۷۰/۷۲ درصد از ابنیه محدوده فوق یک طبقه بوده اند و در رتبه های بعدی به ترتیب بناهای دو طبقه با ۳۷۱ بنا و سهمی معادل ۱۵/۸۸ درصد و بناهای سه طبقه با ۲۷ بنا و سهمی معادل ۱/۱۶ درصد قرار گرفته اند. از منظر مساحت، ابنیه یک طبقه با سهمی حدود ۵۶/۴۳ درصد در رتبه اول و پس از آن، بناهای دو طبقه با ۱۲/۶۶ درصد و سه طبقه با ۱/۳۱ درصد قرار داشته اند.

شکل ۷- چگونگی توزیع تراکم محدوده مجاور بازار (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷)

۵-۱-۸- استخوان‌بندی

همانطور که نقشه نظام استخوان‌بندی محدوده مجاور بازار از بافت فرسوده کرمان نشان می‌دهد، محورهای ارتباطی در شمال، خیابان قدس و خیابان میرزا رضای کرمانی (در جنوب) و خیابان دکتر شریعتی (در شرق) با تعریف لبه‌های قوی در پیرامون بافت حوزه، موجب تشخیص محدوده مورد مطالعه بافت فرسوده کرمان به عنوان یک واحد کالبدی مشخص شده است. اجزاء و عناصر کالبدی و مهم بافت در حوزه مورد مطالعه جزء، عناصر معدودی فضای سبز کنج شمال شرقی حوزه، توسط محورهای ارتباطی درون بافت، در یک شبکه منسجم، به هم پیوسته و متصل شده‌اند.

شکل ۸- استخوان‌بندی کالبدی فضایی محدوده مورد مطالعه (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷)

۵-۲- نتایج حاصل از نرم افزار SPSS

در این قسمت کلیه معیارها و شاخص‌های منتخب براساس آزمون آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف یک نمونه‌ای در قالب نرم افزار SPSS مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در نهایت آزمون فرضیات خود را بدست می‌آوریم.

۵-۲-۱- توصیف کمی متغیرهای تراکم ساختمانی

مقادیر شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲- مقادیر شاخص‌های توصیفی در خصوص تراکم ساختمانی ($n=35$)

ردیف	مولفه	میانگین	انحراف معیار	میان	چولگی	کشیدگی	کمینه	بیشینه
۱	کاربری اراضی	۳/۵۰	۰/۴۱	۳/۵۵	-۰/۳۰	-۰/۵۲	۲/۵۶	۴/۴۴
۲	نحوه عمده استفاده از زمین	۳/۵۶	۰/۴۲	۳/۲۵	-۰/۱۳	۰/۰۳	۲/۴۴	۴/۶۷
۳	محورها و کانون فعالیت	۳/۹۷	۰/۵۵	۴/۰۰	-۰/۱۶	-۰/۸۲	۲/۸۰	۵/۰۰
۴	کیفیت ابنیه	۳/۵۳	۰/۴۷	۳/۵۵	-۱/۱۴	۲/۰۴	۱/۶۷	۴/۳۳
۵	نوع مصالح ابنیه	۳/۳۵	۰/۴۹	۳/۳۳	-۰/۰۴	-۰/۶۵	۲/۱۷	۴/۵۰
۶	قدمت ابنیه	۳/۷۴	۰/۶۵	۳/۶۶	۰/۰۵	-۰/۵۵	۲/۳۳	۵/۰۰
۷	تراکم ساختمانی (تعداد طبقات)	۳/۵۶	۰/۴۲	۳/۵۵	-۰/۱۳	۰/۰۳	۲/۴۴	۴/۶۷
۸	نظام استخوانبندی	۳/۶۰	۰/۴۶	۳/۶۶	-۰/۳۶	-۰/۱۹	۲/۳۳	۴/۴۴

۵-۲-۲- فرض نرمال بودن متغیرها

در ابتدا قبل از بررسی فرضیه‌های تحقیق باید نرمال بودن متغیرهای تحقیق توسط آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف یک نمونه‌ای بررسی شود.

H1: متغیر مورد بررسی توزیع نرمال دارد.

H0: متغیر مورد بررسی توزیع نرمال ندارد.

برای بررسی همسانی درونی آزمون روش‌های مختلفی وجود دارد. روش آلفای کرونباخ، روش گوتلن، روش دو نیمه کردن، روش موازی محدود، روش کور-ریچادسون از جمله این روش‌ها هستند. در این تحقیق برای بررسی همسانی درونی آزمون از آلفای کرونباخ استفاده شده است.

جدول ۳- آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف یک نمونه‌ای برای متغیرهای تحقیق

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	آماره Z	آلفای کرونباخ	درجه آزادی	نتیجه
کاربری اراضی	۳۵	۳/۵۰	۰/۳۲	۱/۱۳۸	۰/۸۲۷	۰/۱۴۱	نرمال است
نحوه عمده استفاده از زمین	۳۵	۳/۵۶	۰/۴۶	۱/۰۱۴	۰/۷۶۱	۰/۲۳۵	نرمال است
محورها و کانون فعالیت	۳۵	۳/۹۷	۰/۴۱	۱/۱۷۳	۰/۷۶۹	۰/۲۲۸	نرمال است
کیفیت ابنیه	۳۵	۳/۵۳	۰/۴۲	۰/۹۲۵	۰/۷۹۷	۰/۱۵۹	نرمال است
نوع مصالح ابنیه	۳۵	۳/۳۵	۰/۳۵	۰/۸۶۵	۰/۸۷۱	۰/۱۲۵	نرمال است
قدمت ابنیه	۳۵	۳/۷۴	۰/۴۲	۰/۹۴۷	۰/۹۸۵	۰/۱۵۷	نرمال است
تراکم ساختمانی (تعداد طبقات)	۳۵	۳/۵۶	۰/۳۳	۰/۸۵۷	۰/۷۸۵	۰/۱۶۹	نرمال است
نظام استخوانبندی	۳۵	۳/۶۰	۰/۳۷	۱/۲۴۵	۰/۹۸۵	۰/۲۵۳	نرمال است

نتیجه‌گیری

شهر قدیم کرمان در درون حصار فشرده و متمرکز قرار داشت و این تمرکز و فشردگی، بیشترین سایه را که شهر بیش از هر چیز بدان نیاز داشت، ایجاد می‌کرد. فضاها و بناهای شهر به گونه‌ای بودند که کمترین تماس با تابش افتاب را ایجاد می‌کرد و شهر به لحاظ ارتفاعی و همجواری گونه‌ای یکپارچه داشت. ساخت و سازهایی که در شهر انجام می‌شود، در امتداد مجموعه استخوانبندی قدیمی شهر بوده و البته تا حدی به سمت شمال گرایش داشته و این مجموعه جدید و نیز مجموعه قدیمی تر به علت توسعه شهر در جهات مختلف تقریباً موقعیت مرکزی خود را در شهر حفظ می‌کند اما مجموعه فعالیت‌های عمومی شهر که در غرب شهر بنا می‌شود دارای موقعیتی حاشیه‌ای در شهر می‌شود (حاشیه جنوب غربی شهر). موقعیت استقرار توسعه‌های جدید استخوانبندی اصلی شهر را می‌توان از شبکه دسترسی‌های جدید شهر دانست، زیرا این مجموعه در راستای محور ارتباطی اصلی شهر به سوی شبکه‌های ارتباطی جدید از فرودگاه و راه آهن واقع شده است. شروع اقدامات ساختمانی و شکل‌گیری کاربری‌ها و فعالیت‌های شهری در محدوده مجاور بازار شهر کرمان به ۳۵ سال پیش برمی‌گردد. در دهه ۵۰ اراضی حوزه مزبور، کشاورزی و زراعی بوده است که بتدریج با احداث مجموعه بازار در مجاورت آن رو به رشد نهاده است. مطالعات مشاور نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از اراضی این حوزه که دارای جمعیتی معادل جمعیت یک محله می‌باشد، به کاربری‌های خدماتی و بویژه صنعتی فرا محلی که تولیدکننده آلودگی‌های زیست محیطی و صوتی بوده و با کاربری مسکونی سازگاری ندارند، اختصاص داده شده است. قرار گرفتن محدوده مزبور در مرکز شهر و مجاورت آن با بازار، انگیزه‌های کافی برای افزایش کاربری‌های تجاری و تجاری-مسکونی را در این حوزه ایجاد می‌کند که زمین‌های خالی قابل توجه در این محدوده موجب شده است که در صورت عدم کنترل و هدایت توسعه، فرصت رشد این گونه کاربری‌ها، وجود داشته باشد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از بین شاخص‌های تراکم ساختمانی در محدوده مجاور بازار تنها سه عامل، ظرفیت شبکه معابر فاصله از مرکز شهر و نوع بافت شهر بصورت شفاف و روشن مطرح و مطابق با ضوابط اجرای طرح بهسازی و نوسازی می‌باشد و مابقی نیازمند شفاف‌سازی جهت اجرا می‌باشند.

منابع

- ۱- احدنژاد، محسن. احمدی، لیلا. شامی، اصغر. حیدری، تقی. (۱۳۹۲)، بررسی روند توسعه درون شهری با تأکید بر تغییرات تراکم و کاربری اراضی، نمونه موردی بافت فرسوده شمالی شهر زنجان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال سوم، شماره ۸.
- ۲- آذر شاهرخی زاده و همکاران. (۱۳۸۹)، ضوابط بلند مرتبه سازی در تهران، بخش مطالعات حمل و نقل شرکت پردازش و برنامهریزی شهری وابسته به شهرداری تهران.
- ۳- کریمی، اسدالله. (۱۳۸۸)، مدل تعیین تراکم مطلوب شهری با استفاده از سیستم اطلاعات زمینی، هنرهای زیبا شماره ۳۷، صص ۲۶-۱۷.
- ۴- اطهری، کمال. (۱۳۸۸)، تراکم اقتصادی، نشریه شماره ۹، اقتصاد مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت مسکن.
- ۵- اطهری، کمال و همکاران. (۱۳۸۹)، گزارش تحقیقی ویژگی‌های مسکن اقتصادی در ایران، چاپ وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۶- جعفری، فیروز. قربانی، رسول. (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل تراکم ساختمانی در محله‌های شهری با استفاده از LUI نمونه موردی محله گلباد شهر تبریز؛ فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال سوم، شماره یازدهم، پاییز ۱۳۹۴؛ ۷۴-۵۳.
- ۷- شعله، مهسا. (۱۳۸۷)، تبیین مفهوم تراکم به عنوان ابزار شهرسازی در طرح‌های مسکن، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۱، صص ۳۵-۴۴.
- ۸- عزیزی، محمد مهدی. (۱۳۹۰)، تراکم در شهرسازی، اصول و معیارهای عیین تراکم شهری، دانشگاه تهران، تهران.
- ۹- عسگری، علی و همکاران. (۱۳۸۴)، حمل و نقل شهری و نوسانات درصدی تراکم ساختمانی، نشریه تازه‌های ترافیک، شماره ۱۳.
- ۱۰- قدمی، مصطفی. لطفی، صدیقه. خالق‌نیا، کوکب. (۱۳۹۲)، بررسی تأثیر سیاست‌های فضایی بر ساختار فضایی شهری با تأکید بر تراکم ساختمانی مطالعه موردی: تهران، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۶.

- ۱۱- کریمی و محمدی.(۱۳۸۸)، مدل تعیین تراکم مطلوب شهری ، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۳، صص ۲۶-۱۷، معاونت برنامه ریزی و توسعه شهری، ۱۳۹۰، اداره کل برنامه و بودجه.
- ۱۲- گلکار، کورش و جلال آزادی.(۱۳۸۳)، راهبرد توسعه شهر (CDS) چیست؟
- ۱۳- مشهودی، سهراب.(۱۳۸۹)، تراکم جمعیتی و ساختمانی در شهرها، انتشارات مزینایی چاپ اول، تهران.
- ۱۴- وزارت مسکن و شهرسازی.(۱۳۸۱)، بررسی پروانه های ساختمانی در تهران از سال ۱۳۷۰ الی ۱۳۸۰، دفتر نظارت و امور مدیریت شهری.
- 15- Biddulph, Mike. (2007).Introduction to Residential Layout: Oxford, Elsevier.Buildings, Vol.42: 1437-1444.
- 16- Burton, E. (2009). the potential of the compact city for promoting social equity .Achieving sustainable urban form: Spon press.
- 17- Burton, E., Williams, K., & Jenks, M. (2011). The Compact City and Urban Sustainability: Conflicts and Complexities Tha compact city: a sustainable urban form ? (pp. 198-212): Oxford Brookes University.
- 18- Choguill, C. L. (2008). Developing sustainable neighbourhoods, Habitat International, Vol. 32 pp. 41-48.
- 19- De Chiara Joseph, Panero, Julius, and Zelnik, Martin (1995). Time-Saver Standards for housing and residential development, Singapore. McGraw- hill.
- 20- Hui, C.M. Sam. (2010).Low energy building design in high density urban cities', "Renewable Energy", Vol.24: 627-640.
- 21- Okeil, Ahmad. (2010) .A Holistic Approach to Energy Efficient Building Forms, "Energy and Buildings", Vol.42: 1437-1444.
- 22- Pont, M. B. and Haupt, P. (2009) Space, Density and Urban Form, Netherlands.
- 23- Sivam, A., Karuppannan, S. and Davis, M. C. (2012). Stakeholders' Perception of Residential Density: A Case Study of Adelaide, Journal of Housing and the Built Environment.
- 24- Williams, K., E. Burton & M. Jenks (2006). Achieving Sustainable Urban Form, Spon Press, London.

ساختار کالبدی محله در شهرهای ایرانی-اسلامی

سارا سادات محمدی^{۱*}، علمدار علیان^۲

۱- دانشجوی دکتری باستان شناسی، گرایش دوران اسلامی

۲- مسئول مرکز باستان شناسی اداره کل میراث فرهنگی استان اصفهان
smohammadi66@alumni.ut.ac.ir

چکیده

در شهرهای ایران، نواحی مسکونی به محله‌های مختلف و مجزا تقسیم می‌شدند، در واقع محله یک تشکل اجتماعی است که فضاها و محوطه‌های عمومی آن (به شکل عام و باز به شکل خاص) مکانی جهت برقراری روابط اجتماعی و ارتباطات چهره به چهره بود و در این حالت محیط به لنگرگاهی روانی مبدل می‌گشت که در آن هویت‌مندی و هم محله‌ای نوعی ارزش محسوب می‌شد. محلات که به عنوان محوره‌های شکل دهی بافت در شهرهای ایرانی - اسلامی مطرح‌اند و بر همین اساس پژوهش پیش رو با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و کتابخانه‌ای در صدد است به تحلیل فضای کالبدی محلات در بافت و چگونگی عناصر وابسته در آن پرداخته تا بتواند به درک درست مخاطب از ساختار شکل گیری و توسعه محلات منجر گردد.

واژگان کلیدی: شهرهای ایرانی - اسلامی، محله، عناصر معماری.

۱- مقدمه

شهرها در بستر زمان دارای کارکردها و کاربردهای متنوعی هستند اما الویت و تاکید اصلی بر تأثیرات فرهنگی است که بر شکل و شمایل شهر اثر می‌گذارد (کوسامبی، ۱۳۸۳). در ایران نیز تعامل اصول و ارزش‌های فرهنگ ایرانی با معیارهای اسلامی در چگونگی شکل گیری محیط زندگی، تأثیر متقابلی بر تحول فرهنگی و رفتارهای انسانی داشته که پرداختن به آن (جهت ترفیع و تثبیت هویت و فرهنگ جامعه) از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (نقی زاده، ۱۳۸۵). در این میان محلات به عنوان یکی از ارگان‌های اصلی شکل دهی محلا مورد توجه بوده است. محلات نقش اساسی در برقراری ارتباط فضایی با اجزا مختلف بافت دارد. از این روی بررسی ابعاد مختلف محله از نظر معماری، فضایی، سیاسی، اجتماعی به منظور درک بهتر ساختار آن بسیار حائز اهمیت است. بر این اساس و با توجه به گستردگی موضوع نگارندگان در نظر دارند در این مبحث به معرفی اجزاء معمارانه محلات بپردازند تا از این رهگذر بتوان درک عمیقی از این ساختار به مخاطب ارائه دهند.

۲- شهر ایرانی - اسلامی

پیدایش اسلام تغییرات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی را در بسیاری از کشورها و شهرهای کهن جهان به انجام رساند و در کمتر از نیم قرن فرهنگ اسلامی از غرب تا اسپانیا و از شرق تا هند گسترش یافت هیچ مذهب و فرهنگی به سرعت اسلام در دنیا گسترش نیافت و ابعاد فرهنگی و آثار معماری را در این حد به وجود نیاورد در آغاز اسلام و در دوره پیامبر اکرم (ص)، مدینه النبی به عنوان شهر رسول خدا نیز تحت تأثیر فرهنگ اسلامی قرار گرفت (مانند ساخت مسجد).

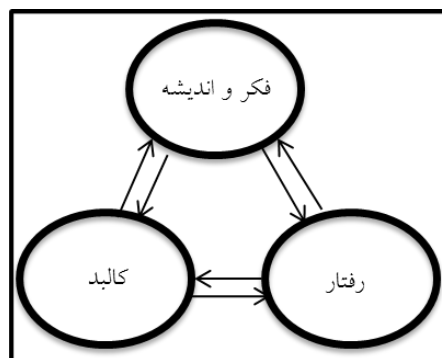
ایران نیز با ورود اسلام بدان از این امر مستثنی نبود پس ظهور و حضور اسلام در شهرهای ایرانی؛ شهرها و محله‌ها براساس روابط اجتماعی و مسائل همسایگی شکل گرفته‌اند و ابعاد اجتماعی، فرهنگی و روانی از عوامل مهمی بودند که در طرح ریزی و سازماندهی شهرهای ایرانی - اسلامی نقش مهمی ایفا می‌کردند و در جریان‌های محله‌ها، کوچه‌ها و گذرها، روح زندگی می‌دمیدند به طور مثال شهر اصفهان اوج معماری ایرانی - اسلامی در دوران صفویان و اوج اعتلای فرهنگ اسلامی است، به طوریکه شاردن

به هنگام دیدار از اصفهان از عظمت شهر ذکر کرده و از ۱۶۲ مسجد، ۴۸ مدرسه مذهبی، ۱۸۲ کاروانسرا و ۲۷۳ حمام، نام برده است (پورجعفر، ۱۳۹۱). شهر اسلامی از نظر سیاسی و قانون تابع مقرراتی هست که ناشی از شریعت می‌باشد، و از این رو نقش مذهبی شهر بر اهداف نظام اقتصادی حکومت‌های مستقر در آن شهر اولویت دارد (نقی زاده، ۱۳۸۷).

در دوران اخیر و در شهرهای امروزی آنچه فرهنگ ایرانی - اسلامی را ارتقاء می‌بخشید به حیطة فراموشی سپرده شده و در بسیاری از موارد دانسته و ندانسته برخی از بافت‌های زیبای شهری نابود و محله‌ها هویت و مفهوم خود را از دست دادند، این تخریب و از هم پاشیدگی بافت‌ها و پراکندگی عناصر شهر که روزگاری محل تبلور پویایی اجتماعی و اقتصادی در حیات شهر بوده‌اند موجبات کاهش هم پیوندی روابط انسانی و به تبع مشکلات اجتماعی شهرهای ایرانی امروزان دلیل بر این ادعا است.

۳- شهر اسلامی، خاستگاه مدنیت

از نظر واژه شناسی مدینه (شهر)، دین و مدنیت ریشه مشترک دارند. جایگاه شهر را نیز در کلام پیامبر که از لحاظ فصاحت و بلاغت مشهور است می‌توان یافت «انا مدینه العلم و علی بابها» و خود را به شهر تشبیه می‌کنند و نه دریا، کوه یا آسمان، یعنی در صورت حاکمیت قاعده و قانون، اوج و اعتلایی در شهر است که زمینه «خلافت و شکوفایی» را فراهم می‌آورد. شهر اسلامی از نظر سیاسی و قانون، تابع مقرراتی است که ناشی از شریعت هستند و از این رو نقش مذهبی شهر بر اهداف نظام اقتصادی حکومت‌های مستقر در آن شهر اولویت دارد. برای ظهور شهر اسلامی انطباق و همپوشانی سه عنصر ضرورت دارد که عبارتند از: فضای فکری، فضای عملی و فضای عینی (کالبدی) (شکل ۱) (نقی زاده، ۱۳۸۷).

شکل (۱) رابطه‌ی سه عنصر اصلی تعریف کننده‌ی شهر اسلامی (نقی زاده، ۱۳۸۷)

فضای فکری: در حقیقت شهر اسلامی فقط کالبد نیست، بلکه فضای فکری یا به عبارتی جهان بینی توحیدی و ایمان، مهم‌ترین عامل تعریف کننده‌ی شهر اسلامی است.

فضای عمل و رفتار: مطابق دستوراتی که از تعالیم اسلامی استنباط می‌شود، عمل و رفتار مسلمانان شکل می‌گیرد از جمله رفتارها که خداوند بزرگ بدان در دین مبین اسلام دستور داده عدالت، همسایه داری، تعاون و مشارکت، تشکیل امت واحد و یکپارچگی اجتماعی ۱.

فضای عینی (کالبدی): شهرهای اسلامی در غالب محله‌ها تقسیم بندی می‌شد کالبد این شهرها با احداث مسجد جامع بزرگ در مرکز محله رنگ و بوی اسلامی به خود می‌گرفت و پس از آن بناهای دیگری چون بازار، مدرسه، حسینیه، تکیه، قهوه‌خانه و... به عنوان عناصر عمومی در مرکز محله قرار می‌گرفتند، این فضاها از طریق گذرها و معابر (ساباط) به عرصه‌ی خانه‌ها متصل می‌گشت وجود سلسله مراتب دسترسی و درونگرایی فضاها به دلیل کنترل دید و محرمیت مهمترین نشانه‌های کالبدی محلات گذشته است (همان).

۱- آیه‌ی شریفه "واعتصموا بحبل الله جميعاً و لا تفرقوا" دلیل محکمی بر این ادعا است

۴- مفهوم محله

در لغتنامه‌ی دهخدا به معنای «کوی، برزن، یک قسمت از چندین قسمت شهر» آمده است (دهخدا). تعریفی که لینچ از محله دارد عبارت است از: محله قسمت نسبتاً بزرگی از شهر است که واجد خصوصیات یکدست و مشابه باشد و ناظر عملاً بتواند به آن وارد شود. در ایران محله‌ها کالبد سکونت و اشتغال ۱۰۰۰-۵۰۰ خانوار با دامنه نوسان شعاع دسترسی پیاده ۳۷۵-۳۰۰ متر (۵-۴ دقیقه پیاده) هستند که با عناصر شاخص فرهنگی (مسجد) و آموزشی (دبستان) تعریف می‌شود (پیر بابایی و سجاد زاده، ۱۳۹۰). هر محله محل سکونای ترکیبی از قشرهای گوناگون اجتماعی بوده و در واقع سکونتگاه گروه‌های قومی، نژادی، مذهبی و صاحبان پیشه‌ها است؛ در نتیجه خانه‌های کوچک، متوسط و بزرگ در کنار یکدیگر بوده‌اند (لطیفی و صفری چاپک، ۱۳۹۲). در شهرهای بزرگ هر محله برای خود شهری بود نیمه مستقل با بازارها، مساجد و سازمان اداری مشخص که وابسته به حکومت شهر بود، همکاری و تعاون بین افراد یک محله و حمایت اجتماعی و اقتصادی آنان از همدیگر آنقدر بود که فقدان مقررات برای تأمین امنیت اجتماعی فرد را تا حدودی جبران می‌کرد. «هم محله‌ای» بودن نیز نوعی ارزش محسوب می‌شد (سلطان زاده، ۱۳۸۹). محله بیش از آنکه یک فضا باشد، «یک تشکل اجتماعی» است و مکان تشکیل شبکه‌های اجتماعی می‌باشد. چنین ساختاری بیش از آن که تنها یک فضا باشد، یک تجربه است (نقی زاده، ۱۳۸۷). فضاهای عمومی اعم از باز و بسته جایگاهی برای برقراری ارتباط نزدیک، هم پیوندی و کاهش تضادها است این فضاها مکان‌هایی‌اند که بشر می‌تواند خود را در آن باز یابد و رابطه‌هایی اجتماعی خود را تقویت کند (حسینی، ۱۳۸۷).

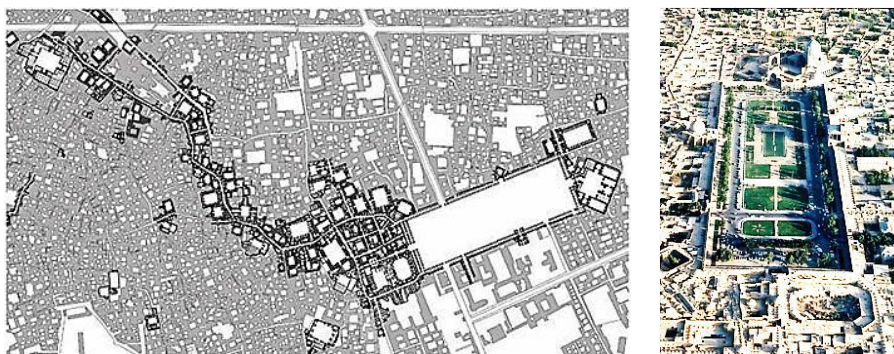
۵- گذری بر تاریخچه‌ی محله

پیش از اسلام بیشتر شهرها را به شکل کلات (قلعه، برج و بارو) می‌ساختند و در آنها موضوع نظام طبقاتی را بسیار رعایت می‌کردند. طبقه‌های اجتماعی بیشتر شامل ارتشداران، مدیران، استرپوشان و صنعتگران بود که هرکدام جای خود را داشتند و نمی‌توانستند به محله دیگر بروند (حبیبی، ۱۳۸۳). بعد از ظهور اسلام، این مسأله منتفی شد و شکل‌گیری اولیه محلات بر اساس تقسیم بندی‌های نژادی، قومی، دینی یا خویشاوندی بود و در بسیاری موارد همین امر برای نامگذاری محله مورد استفاده قرار می‌گرفت. نامگذاری محلات بعضاً بر اساس نام افراد سر شناس بود و ساختار محله نیز متأثر از عوامل اقلیمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بوده که بر پایه‌ی تجمع و پیوستگی جامعه ساکن در آن شکل می‌گرفت روابط محکم همسایگی با هویت ایرانی - اسلامی و بومی در محلات سنتی منجر به تجلی الگوهای مشترک زندگی، وابستگی عمیق محلی و محترم شمردن حریم‌ها در گذشته بوده است (پیر بابایی و سجاد زاده، ۱۳۹۰).

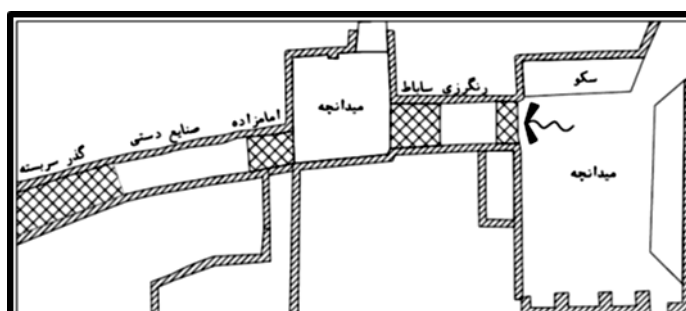
محله برای خود مسجد، بازارچه، مدرسه، حسینیه، تکیه، مسکن و راهای ارتباطی را دارا بوده و شهر به طور معمول، از چند محله تشکیل می‌شد و هر محله، دروازه مخصوص به خود را داشت (پیرنیا، ۱۳۸۷). محله‌ها به وسیله کوچه‌هایی به بازار یا دل شهر وصل می‌شد کوچه‌های محله به صورت راه‌های باریکی خانه‌ها را به هم وصل کرده، چون شبکه‌ای از موی رگ‌ها که امکانات ارتباطی ساکنان را فراهم می‌ساختند.

گذرها گره‌های کوچکی در محله‌های شهری بودند که محل ملاقات و ارتباط بین مردم هر محله محسوب می‌شدند سرگذر، گاهی به صورت محل انجام مراسم مذهبی در می‌آمد. در طول کوچه‌ها، گهگاه فضاهای سرپوشیده‌ای به نام ساباط وجود داشت که جای مناسبی برای مکث بود بسیاری از محله‌های ایرانی - اسلامی از عواملی چون انسجام و پیوستگی مناسبی برخوردار بودند و همین عامل موجب بالا رفتن ارتباط‌های چهره به چهره و برطرف شدن بسیاری از مشکلات از سوی هم محله‌ای‌ها می‌گردید (پورجعفر، ۱۳۹۱).

سابقه فضاهای باز در شهرها و محلات به فضاهای وسیعی بر می‌گردد که دارای "محدوده‌ای محصور" یا کم و بیش معین بودند و محل تبلور تعاملات اجتماعی مردم بود و دارای کارکردی ارتباطی، اجتماعی، تجاری، ورزشی، نظامی و... بود که میدان نامیده می‌شد و نیز میدان‌های کوچک، به خصوص میدان‌های کوچک ارتباطی درون محله‌های مسکونی که میدانچه نامیده می‌شد از اهمیت بارزی برخوردار بوده‌اند (سلطان زاده، ۱۳۸۹). شکل (۳-۲) در دوران معاصر با رواج یافتن اقدامات شهرسازی جدید، محلات تنها در حد یک واحد تقسیمات شهری به کار گرفته می‌شود و از طرفی به بهانه‌ی رفع مشکلات، بافت‌های محلات ارزشمند تخریب و بی در و پیکر شده‌اند دسترسی‌ها و شبکه‌ی به بهم پیوسته‌ی گذرها و کوچه‌ها تعریض و پراکندگی بافت را به همراه داشته است.

شکل (۲) میدان نقش جهان نمود فضای باز در دوره‌ی صفوی در شهر اصفهان (سلطان زاده، ۱۳۸۹)

شکل (۳) میدانه‌ها و عناصر محله‌ای در بافت قدیم (لطیفی و صفری چابک، ۱۳۹۲)

۶- عناصر (دانه‌ها) تشکیل دهنده محلات

باورهای اسلامی نیز در شکل‌گیری عناصر محلات مسکونی تأثیر گذارند، اسلام تعهد به تشکیل امت که لازمی آن استحکام واحدهای اصلی اجتماعی (یعنی خانواده، اهل محل و همسایگی) است را تقویت می‌کند و مفاهیم همبستگی و انسجام را با مفهوم امت یکسان می‌داند بنابراین به واسطه پیوستگی و انسجام روابط اجتماعی شکل‌گیری دانه‌های عمومی اعم از باز و بسته عمومی تا خصوصی (سکونت محله) در کنار یکدیگر و همزمان شکل می‌یابند (مظفرو اسد پور، ۱۳۹۱).

۶-۱- بخش سکونت محله

خانه به عنوان یکی از عناصر اصلی سازنده در محله ایرانی - اسلامی به شمار می‌رود و به معنای حرم امن یک مسلمان می‌باشد. ابعاد مادی آرامش و خلوت و تأمین امنیت از ویژگی‌های اصلی آن محسوب می‌شود و این عوامل زمانی به درستی لحاظ می‌شود که از نظر موقعیت به درستی در بافت جانمایی شده باشد، در معماری کهن ایران خانه‌ها بر پایه اصولی چون سلسله مراتب، درونگرایی و محصوریت بنا می‌شد تا عوامل ذکر شده لحاظ گردد (معماریان، ۱۳۸۷). در حالیکه امروزه توجه اصلی دست اندرکاران تهیه‌ی مسکن در مجتمع‌های زیستی تولید و ایجاد «سرپناه به جای خانه» است. امروزه کشورمان به بهانه‌ی ایجاد سرپناه، راهی را می‌رود که غرب چندین دهه‌ی قبل طی کرده، شاهد عواقب زیان بار آن بوده و برای جبران آن خسارات گزافی را پرداخته است (قاسمی، ۱۳۹۰).

تلاش برای ساماندهی بافت‌ها و محلات مسکونی مذکور باید به نحوی باشد که دیدگاه جزء نگر به یک دانه‌ی مسکونی در کنار دیدگاه کل نگر یعنی ترکیب دانه‌های مسکونی با سایر دانه‌های محله به طور همزمان شکل گیرد دیدگاهی که امروزه عاملان بافت‌ها یا بسیار جزء نگر یا خیلی کل نگر بوده‌اند دیدگاه جزء نگر معمولاً از حد یک دانه‌ی مسکونی فراتر نمی‌رود. چنین دیدگاهی وابستگی دانه‌ها به یکدیگر را به حداقل می‌رساند و زندگی ساکنان دانه‌ی مذکور در چهارچوب آن محبوس می‌شود و چون اصلاً توجهی به آنچه در بیرون می‌گذرد نشده نمی‌توان انتظار داشت که استفاده کنندگان، چشم اندازی وسیع‌تر برای زندگی کردن متصور شوند و

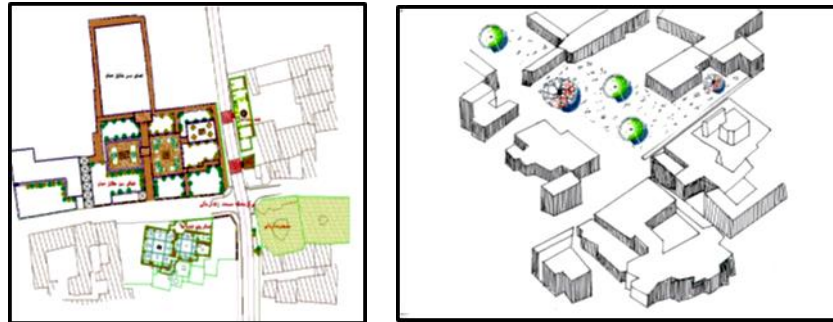
در دیدگاه کل نگر بدون در نظر داشتن نگاه جزئی به یک دانه‌ی مسکونی عملاً انسان بسیار ریز و یا حتی فراموش می‌شود که خود در دراز مدت عواقب ناخوشایندی را به همراه داشته است، نمونه‌ی کامل و بارز آن پارگی محلات، عریان شدن مرکز محله و غلبه‌ی ماشین بر انسان در دنیای امروز است (قاسمی، ۱۳۹۰) جدول (۱) بر اساس نگاه جزئی به دانه‌ی مسکونی دریافت قدیم بیان شده است و در قسمت‌های بعدی به نحوه‌ی قرارگیری دانه‌ها در کنار یکدیگر؛ در دیدگاه کل نگر به بافت جدولی تنظیم شده که بدان اشاره خواهد شد.

جدول (۱) فضاهای اصلی زندگی در خانه‌های سنتی به تفکیک گونه‌های فضایی (باز، نیمه باز و بسته)

گونه فضا	فضا	کاربری	اجزاء	دیدگاه معماری
فضاهای باز	حیاط	امکان تأمین نور و تهویه، خلق طبیعت کوچک در حیاط، تأمین فضای باز خصوصی، فضایی با نظم هندسی که مساحت آن بر اساس تعداد اتاق‌ها بود	جداره های طرف، باغچه، حوض، درخت، گل و گیاه	
	مहतابی	برای تماشای مهتاب و شب نشینی	دیوار، کف، بدون سقف	
	پشت بام	بام‌ها با سقف‌های متنوع طراحی در برخی اقلیم‌ها به جای مهتابی استفاده می‌شد	جان‌پناه، در بعضی وجود اتاق سرپله	
فضاهای نیمه باز	ورودی	ارتباط درون و بیرون، حفاظت از نفوذ بیگانه، تقویت هویت و خوانایی، تفکیک عرصه‌های عمومی، نیمه عمومی و خصوصی	سردر، آستانه، در، روزن، کوبه و حلقه و قفل	
	هشتی	جلوگیری از دید مستقیم به حیاط، محل گفت و گو مختصر مراجعه کننده	سکونشستن، ابعاد کوچک، چهار گوشه	
فضای بسته	اتاق	پنج دری، سه دری (خواب)		۴ طرف دیوار با سقف فضای داخل ارسی تزئینات آینه کاری و شیشه‌های مشبک رنگی
	پستو	فضای پشتیبانی و مخصوص نگهداری وسایل		
	ارسی	پذیرایی از مهمان، جداره شیشه‌ای رو به حیاط		
	مطبخ	تهیه‌ی غذا و قرارگیری در گوشه‌ی حیاط		
	زیر زمین	در برخی خانه‌ها وجود داشته و به عنوان فضای پشتیبانی استفاده می‌شد		

۶-۲- مرکز محله

مرکز محله به عنوان اصلی ترین گره‌ی محله و مهمترین مکان برای درونی کردن مفهوم شهروندی است و به عنوان اصلی ترین مصداق فضاهای باز جمعی جهت برقراری روابط پیوندی در محلات مسکونی است (عصار و نظری پور، ۱۳۹۱). ابعاد آن به نحوی است که پاسخگوی نیاز ساکنین به صورت پیاده است. گاهی مرکز محله به صورت یک راسته و گذر در جهت خدمات رسانی به چندین ریز محله فعالیت می‌کند که در این راستا گره‌های فعالیتی با عناصر و اجزا خود محدوده‌ای را مشخص می‌کند و از طریق این راستا با یکدیگر در ارتباطند و گاهی مرکز محله به صورت میدان و میدانچه، جایگاه عناصر بافت شامل مسجد، حسینیه، تکیه، سقاخانه، خانقاه، قهوه خانه، آب انبار، بازار و بازارچه و ... در آن به تبع نیاز ساکنین نمود میافت و اغلب در محل تقاطع چند راه یا در کنار راه اصلی محله قرار داشتند (شکل ۴) (سلطان زاده، ۱۳۸۹).

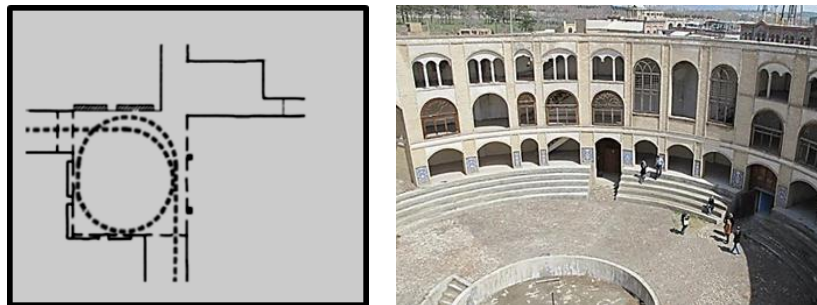
شکل (۴) مرکز محله‌ی زندگی‌مانی در جویباره اصفهان (میراث فرهنگی اصفهان، ۱۳۹۲)

۳-۶- مسجد محله

کالبد محلات ایرانی - اسلامی با احداث مسجد جامع بزرگ در مرکز محله رنگ و بوی اسلامی به خود می‌گرفت مسجد یکی از مکان‌های قابل توجه در مرکز محله‌ها جهت برقراری ارتباط و روابط چهره به چهره مسلمانان است معمولاً سرانه‌ی محلات با عنصر شاخص (فرهنگی) مسجد و آموزشی دبستان سنجیده می‌شود مسجد در میان اندام‌های درون شهری و محله‌ای، همیشه جایگاه ویژه خود را داشته و از دیگر اندام‌ها نمایانتر و چشمگیرتر بوده است (پیرنیا، ۱۳۸۷). حضور مسجد بعنوان عنصری معنوی در مرکز محله، موجب تپش قلب آن، نوعی ماندگاری و جاودانگی و به زبانی پایداری حیات محیط اطراف خواهد گردید (پور جعفر، ۱۳۹۱).

۴-۶- تکیه

آئین‌های جمعی و مراسم مذهبی، نمایش‌های نمادینی هستند که از طریق آن‌ها انسجام و همسان سازی تعلق تحت معنویتی واحد تقویت می‌شود. مراسم آئینی نوعی از مراسم جمعی است که هدف عمومی شرکت کننده در آن واحد بوده که یادآوری و زنده نگه داشتن نمادها است. تکیه به عنوان یک عنصر منفرد فضایی به صورت یک فضای باز یا نیمه باز (سقف سبک) که در برگزاری مراسم خاص کارکرد می‌یابد در تمامی تکایا، عزاداری دسته و مراسم تعذیه نیز برگزار می‌شود. گاهی یک تکیه در شهر با وسعتی بزرگ در نظر گرفته می‌شد و گاهی در محلات تکیه فضایی نسبتاً کوچک و مسقف بود که تنها محل جمعی ساکنان در فضای باز و برای برگزاری مراسم مذهبی و آئینی به شمار می‌آمد (پیربابایی و سجادزاده، ۱۳۹۰).

شکل (۵) نمودی از تکیه دولت در تهران و تکیه‌ی محلی کوچک در شهر سمنان (همان)

۵-۶- بازار و بازارچه

در محلات ایرانی - اسلامی بازارها و بازارچه‌ها علاوه بر فعالیت‌های اقتصادی، دارای فعالیت‌های اجتماعی نیز می‌باشد فعالیت‌های اجتماعی که در بازار صورت می‌پذیرد، معمولاً شامل مجموعه به هم پیوسته‌ای از رفتارهاست که توسط مردم و در فضاهای مشخصی از بازار با ویژگی‌های خاص صورت می‌پذیرد این رفتارهای جمعی در واقعیت می‌تواند کارکرد بنیادی تقویت و همبستگی گروهی را انجام دهد و به ادغام رفتار فردی و ساختار گروهی جامعه کمک کنند و در نتیجه موجب کاهش تنش و اضطراب در جامعه گردد. وجود بازارچه‌ها در مراکز محله به عنوان نهاد کوچکتر بازار همان نقش و عملکرد اجتماعی و اقتصادی را ایفا می‌کرده است (لطیفی و صفری چابک، ۱۳۹۲).

۶-۶- راه‌ها و گذرهای ارتباطی

فضای باز معابر شامل دسترسی و گذرها بوده که علاوه بر فعالیت‌های ارتباطی و دسترسی راه‌ها، تماس و ارتباط حضوری بین افرادی بود که در هنگام ملاقات یکدیگر به گفتگو می‌ایستادند و به تبادل افکار و اطلاعات می‌پرداختند. هر معبر اصلی کما بیش به فضاها و فعالیت‌های عمومی اختصاص می‌یافته است و گذرهای فرعی تر در غالب نوعی قلمرو برای بخش سکونت منتهی می‌گشت دامنه کارکردهای معابر چنان گسترده و متنوع بود که در بعضی از شهرها از معابر بسیار کم عرض موسوم به «کوچه آشتی کنان» برای آشتی دادن افرادی که میانشان کدورت وجود داشت، استفاده می‌کردند (سلطان زاده، ۱۳۸۹).

شکل (۶) تداخل بین سواره و پیاده در انجام مراسم مذهبی در دوران معاصر (سلطان زاده، ۱۳۸۹)

بعضی از مراسم و آداب اجتماعی و مذهبی نیز در معابر برگزار می‌شد. بهترین نمونه آن مراسم عزاداری ایام عاشورا است که ضمن آن بخشی از مراسم یعنی حرکت گروه ای عزادار و سینه زن از بازار و کوی‌های شهر انجام می‌گرفت و بخش مهم و پر شوری به شمار می‌آمد (همان). دسترسی و به هم پیوستگی مسیرها در فضای باز و نقش ارتباطی و اجتماعی آن گونه‌ای دیگر از عناصر تشکیل دهنده محلات ایرانی - اسلامی است (شکل ۶).

۷- دیدگاه کلی نگر به نحوه قرارگیری دانه‌های تشکیل دهنده محله

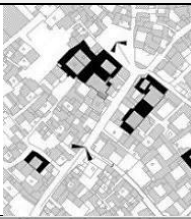
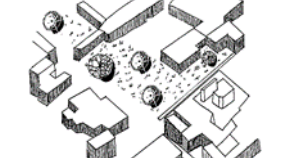
به منظور رسیدن به یک دیدگاه کلی جهت طراحی دانه‌های محله و نحوه قرارگیری آنها نسبت به یکدیگر در شهر و محله‌ی ایرانی - اسلامی به کارگیری اندیشه «مکتب اصفهان» در این زمینه به عنوان الگوی «معماری ایرانی - اسلامی» در نظر گرفته شده است چرا که این مکتب به صورت کامل و جامع نماینده اصول و قواعد به کار گرفته شده در محلات و فضاهای باز آن می‌باشد و می‌تواند به عنوان رکن اول تحقیق مد نظر قرار گیرد این مکتب با تشکیل دولت صفوی در قرن دهم هجری سبب شد تا حیات عقلی شیعی به اوج خود رسد و این هویت و شخصیت را به عنوان خمیر مایه‌ی فرهنگی همه‌ی شئون زندگی پس از خود قرار دهد و به عنوان نمونه‌ی الگوی کامل دانه‌های یک محله‌ی ایرانی - اسلامی ایفای نقش کند (حبیبی، ۱۳۸۳). بازرترین ترکیب کلامی مکتب اصفهان در مجموعه‌های کالبدی - فضایی در جدول (۲) قابل مشاهده است.

علاوه بر مطالب بیان شده نحوه چیدمان دانه‌ها در بافت محلات سنتی و به تبع فضاهای باز آن به صورت ارگانیک می‌باشد که در آنها الگویی از ارتباط و همیاری اجتماعی خاص اسلامی جریان داشته و یادآور اصل عدالت در بهره‌وری یکسان از امکانات عمومی است (شکل ۷) (مظفر و اسد پور، ۱۳۹۱).

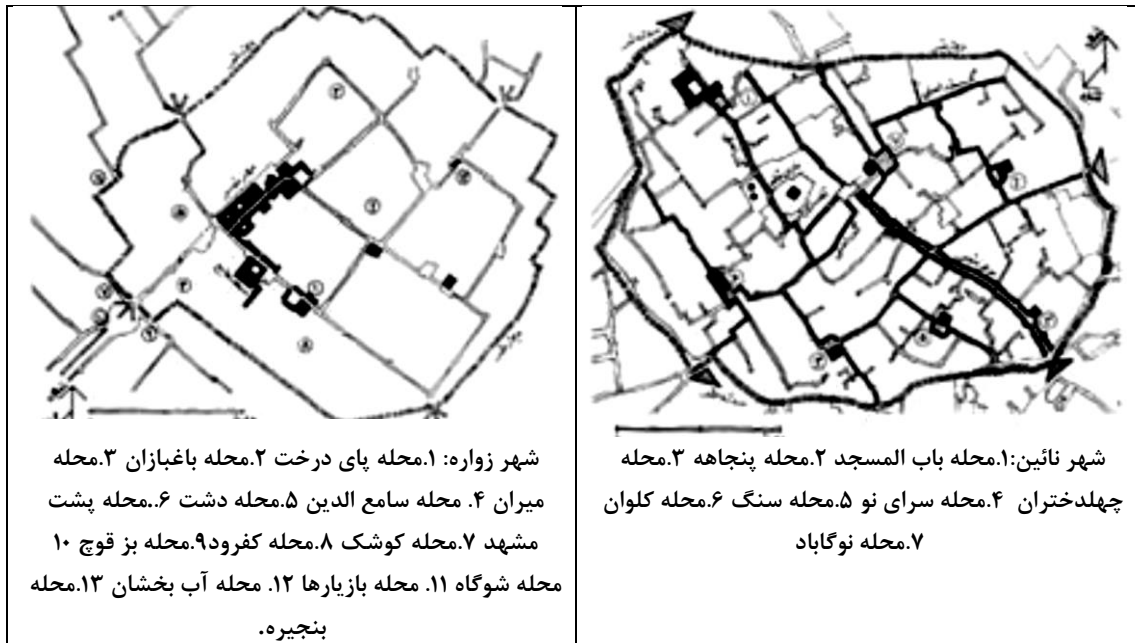
شکل (۷) بافت قدیم اصفهان و نمای ارگانیک آن (مظفر و اسد پور، ۱۳۹۱)

جدول (۲) اصول و قواعد فضاهای محلات سنتی بر اساس مکتب اصفهان

اصول و قواعد	تعریف و تبیین	دیدگاه معماری
تداوم و پیوستگی	فضاهای محله و فضای باز آن به معنای نسیمی است که از میان فضاها می‌گذرد و از این به آن می‌شود	
سلسله مراتب	از مهمترین ویژگی‌های فضاهای باز شهری است و بر مبنای این اصل هیچ فضای باز شهری، بنا یا معماری را نمی‌توان فارغ از مراتب بالاتر یا پائین‌تر آن ایجاد کرد	
تناسب و توازن	شامل موزون بودن دانه‌های باز و بسته، روابط فضایی مابین آنها، نسبت ابعاد و اندازه‌ها و...	
وحدت و کثرت	اصل کثرت: دانه‌ها و فضاها روی به کثرت دارد و تنوع اصل وحدت: این فضاها در انقباض خود و در مجموعه‌ی هم بسته‌اش روی به وحدت دارد	
تباين	آهنگین بودن دانه‌ها با یکدیگر و با فضاها در عین ناهمگونی	
تجمع و تنوع	جمع شدن عناصر و کاربری‌ها تجمع و تنوع را رونق می‌بخشد مانند کרוکی مقابل که جمع شدن عناصری چون حمام، مسجد، خانه‌های کوچک و بزرگ	
ترکیب	ترکیب اضداد دانه‌ها در فضاهای باز می‌تواند فضایی متفاوت از آنچه معمول است را سبب شود	
اتصال	هر فضای شهری در پی وصل به دیگر فضاها است اتصال فضاهای باز به بسته یا فضای بازی دیگر	
استقرار	یعنی روابط متقابل دانه‌ها و فضاها به عنوان یک کل با یکدیگر به نحوی است که هر واحد بیشترین نقش را در برابر دیگر اجزاء به عهده دارد	
سادگی	خلوص و صراحت فضاها در محلات سنتی مکان درک سریع آن را فراهم می‌کند و موجب خواناتر شدن فضا می‌گردد	
قلمرو	مکانی است که در آن خودی و غریبه تعریف می‌شود و حرمت‌ها نگاهداشته می‌شود مانند گذرهای فرعی و نظام بن بست‌ها	
زمان	دانه‌ها و فضاهای باز خود را در متن شهر می‌یابند؛ معنایی که در بیان مقید به زمان می‌شود. آنچه در زمان دچار دگرگونی می‌شود صورت است و نه محتوا	

۸- نمونه‌ای از بافت محلات در شهر ایرانی - اسلامی

در شکل ۸ بافت شهر نائین و زواره (به ترتیب از راست به چپ) مشخص شده و حاکی از آن است که بافت شهر به صورت ارگانیک و از محلات متعدد متشکل شده است و هر کدام از بافت‌های مذکور شامل عناصری چون مسجد، بقعه، حسینیه، بازار، مدرسه و... می‌باشد استخوان بندی شهر نائین به نحوی است که هر کدام از محلات دارای مرکز محله‌ی مرکزی به صورت میدان و میدانچه بوده و عناصر تشکیل دهنده‌ی در آن جانمایی شده و در شهر زواره در قسمتی از بافت شهری مرکز محله‌ای به صورت گذر و راسته‌ی بازار و بازارچه وجود دارد که به چندین محله خدمات رسانی می‌کند (پورجعفر، ۱۳۹۱)

شکل (۸) نمونه‌ای از بافت محلات شهر نائین و زواره و عناصر تشکیل دهنده‌ی آن (پورجعفر و پورجعفر، ۱۳۹۱)

نتیجه‌گیری

محلات به عنوان تبلور فضایی شرایط اقتصادی - اجتماعی جامعه، از انسجام و همگنی خاص برخوردار بوده است به عبارت دیگر یک تشکل اجتماعی است که دانه‌های تشکیل دهنده آن عبارتند از: بخش سکونت، فضاهای عمومی مانند مسجد و فضاهای باز آن شامل مرکز محله، بازار و بازارچه، گذروکوچه. که مرکز محله به عنوان اصلی ترین نقطه کانونی محله، حس مکان و مرکزیت را تقویت می‌کند. پس از بررسی‌های انجام شده در زمینه‌ی شهر ایرانی - اسلامی و محلات آن و با در نظر گرفتن اصول مکتب اصفهان به عنوان نماد معماری بومی می‌توان بدین مسئله دست یافت که مهمترین مشخصه‌ی بافت‌ها تاریخی نسبت به سایر بافت‌های امروزی وجود روابط اجتماعی حاکم بر آن می‌باشد و میتوان بدین مطلب نیز اشاره نمود که تعاملات اجتماعی و روابط چهره به چهره در آن تعیین کننده‌ی ابعاد محله است.

منابع

- ۱- پورجعفر م، (۱۳۷۶)، نقش و جایگاه مسجد در برنامه‌ریزی و محله‌های شهرهای اسلامی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس
- ۲- پورجعفر م، پورجعفر ع، «الگوی پیشنهادی محله با مرکزیت مسجد در شهرهای ایرانی - اسلامی»، فصلنامه‌ی شهر ایرانی اسلامی، شماره دهم، زمستان ۱۳۹۱، صص.

- ۳- پیر بابایی م. سجاد زاده ح، «تعلق جمعی به مکان، تحقق سکونت اجتماعی در محله سنتی»، مجله‌ی باغ نظر، شماره شانزدهم، سال هشتم، ۱۳۹۰، صص.
- ۴- پیرنیا، محمد کریم، (۱۳۸۷)، سبک‌شناسی معماری ایرانی، تدوین غلامحسین معماریان، تهران، انتشارات سروش دانش.
- ۵- حسینی ب. عظمتی ح. باقری م، «تأثیر ادراکی - رفتاری فضاهای باز محله در سلامت دانش آموزان»، فصلنامه‌ی فناوری و آموزش، شماره یک، ۱۳۸۵.
- ۶- حسینی ا. (۱۳۸۷)، ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن، مشهد، انتشارات به نشر مشهد.
- ۷- حبیبی، سید محسن، (۱۳۸۳)، از شار تا شهر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۸- سلطان زاده ح. (۱۳۸۹)، فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۹- عصار گ. نظری پور ف. «ارزیابی عملکرد فضاهای باز شهری در جهت تقویت و احیای مرکز محله»، فصل نامه سازمان نظام مهندسی، شماره سی و نه، ۱۳۹۱.
- ۱۰- قاسمی و. نگینی س. ۱۳۸۹. بررسی تأثیر بافت محلات بر هویت اجتماعی باتأکید بر هویت محله‌ای در شهر اصفهان، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره هفتم، سال دوم، ۱۳۸۹، صص.
- ۱۱- قاسمی م. میدان شهری، (۱۳۸۳) «حیاطی شهری برای حیات شهری»، مجله سرداری‌ها، شماره ۲۷.
- ۱۲- قاسمی م. (۱۳۹۰)، اهل کجا هستیم؟، تهران، انتشارات روزنه.
- ۱۳- کوسامبی، میرا، ۱۳۸۳، شهرهای مغولی و بریتانیایی در هند اشکال و کارکردها، در مجموعه مقالات "شهرنشینی در اسلام" ترجمه مهدی افشار، مرکز مطالعات فرهنگی خاورمیانه‌ای توکیو-ژاپن، تهران، ۱۳۸۳
- ۱۴- لطیفی غ. صفری چابک ن. (۱۳۹۲) «بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی - اسلامی بر پایه‌ی اصول نوشهر گرایی»، مجله علوم اجتماعی، شماره ۶۶.
- ۱۵- مظفر ف. حسینی ب. باقری م. عظمتی ح، «نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان»، مجله باغ نظر، شماره هشتم، ۱۳۸۶، صص.
- ۱۶- مظفر ف. اسد پور ع، «نقش الگوهای شکلی و اجتماعی در ساماندهی فضاهای باز مجموعه‌های مسکونی»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره سوم، ۱۳۹۱.
- ۱۷- نقی زاده، (۱۳۸۷)، شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)، اصفهان، سازمان نظام مهندسی ساختمان استان اصفهان.
- ۱۸- نقی زاده، محمد، (۱۳۸۵)، معماری و شهرسازی اسلامی، اصفهان، انتشارات راهیان

**Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research**

ISSN: 2645-4424
www.UDSJ.ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرند، واحد ۱

۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷

۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹

۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴